

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**MİRALAY MEHMET ARİF BEY
(1882-1926)**

Ömer Fatih KARAOT

**Danışman
Prof. Dr. Tülay Âlim BARAN**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı
İstanbul-2013**

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖZET.....	IV
1. GİRİŞ.....	1
2. AİLESİ VE EĞİTİM HAYATI.....	2
3. ASKERLİK HAYATI, BALKAN VE I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ GÖREVLERİ	6
4. 19 MAYIS'TA SAMSUN'A ÇIKIŞ SÜRECİ VE SONRASI	13
5. GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ FAALİYETLERİ	20
6. DÜZCE İSYANI SIRASINDA ALDIĞI GÖREVLER	26
7. BATI CEPHESİ'NDEKİ ROLÜ.....	29
8. SİYASİ HAYATA ATILMASI.....	49
9. TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NA KATILMASI.....	59
10. İZMİR SUİKASTİ MESELESİ.....	67
11. ÖLÜMÜ.....	87
12. MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE OLAN İLİŞKİSİ.....	91
13. İSMET PAŞA İLE OLAN İLİŞKİSİ.....	95
14. HAKKINDAKİ İDDİALAR VE DÜŞÜNCELER.....	98
15. ANADOLU İNKILÂBİ İSİMLİ HATIRATI.....	105
16. SONUÇ.....	110
17. FOTOĞRAFLAR.....	112
18. EKLER.....	119
19. BİBLİYOGRAFYA.....	125
20. ÖZGEÇMİŞ.....	132

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması İstiklal Savaşı'nın önemli kumandanlarından Miralay Mehmet Arif Bey'in hayatını ve siyasi ilişkilerini konu edinmektedir. Mehmet Arif Bey'in biyografisi hazırlanırken, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarıyla ayrıldığı Balkan Savaşları'ndan İstiklal Savaşı'na, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan İzmir Suikasti'ne kadar geniş bir süreç incelenmiştir.

Miralay Mehmet Arif Bey'in tez konusu olarak seçilmesinde, daha önceden hakkında çok kapsamlı çalışmalar yapılmaması etkili olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nın kazanılmasını sağlayan kadro içerisinde yer alması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebuslarından biri olması, İzmir Suikasti'ne adının karışması, onu çalışmamızı sağlayan önemli özellikleri arasında yer almıştır.

Tez çalışmasının özellikle İstiklal Savaşı kısmında tarihsel belgelerden sıklıkla yararlanılmıştır. Genel Kurmay ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı) Arşivi ve Ankara Üniversitesi TİTE (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü) Arşivi bu konuda tezimize katkı sağlamıştır. Ayrıca Mehmet Arif Bey'in TBMM'ye sunduğu teklif ve önergelere Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden, kendi el yazısıyla yazdığı özgeçmişinin de yer aldığı şahsi dosyasına TBMM Arşivi'nden ulaşılmıştır. Askeri görevlerinin yer aldığı 'askerlik safahat cetveli' Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'nden alınmıştır. Türk siyasi hayatındaki yeri incelenirken, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Suikasti'yle ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır.

Tezimin bitirilmesinde katkısı bulunan başta değerli hocam Prof. Dr. Tülay Alim BARAN olmak üzere, tarihsel metinlerin derlenmesinde emeği geçen arkadaşım Abdullah TANRIVERMİŞ'e, arşiv kapılarını bize açan Ankara Üniversitesi TİTE Müdürü Temuçin Faik ERTAN'a, hiçbir zaman borcunu ödeyemeyeceğim öğretmenim Yüksel UÇAK'a teşekkür ediyorum. Eğitim hayatım boyunca beni yürekten destekleyen annem Necmiye KARAOT'u rahmet ve özlemlerle anıyorum.

ABSTRACT

This thesis paper focuses on the life of Colonel Mehmet Arif Bey. The purpose of the thesis is to research important events and occurrences in Arif Bey's life based on an objective historical point of view.

Arif Bey was trained in the most prominent military academies of the Ottoman State; as well staying in Germany as a military intern. He has fought in the Balkan Wars and served in several fronts of WWI. These were namely the Gallipoli, the Caucasian and the Syrian Fronts. Mehmet Arif Bey, who was in the cadre that landed in Samsun on May 19, 1919 with Mustafa Kemal Pasha, has commanded his division against French forces in the southern front. He had an important role in repressing the Düzce Rebellion. He has also played important roles in the 1st and 2nd Battles of Inonu and the Battle of Kutahya-Eskisehir; and later served in the Office of Supreme Command.

After the Turkish War of Independence, Colonel Mehmet Arif Bey moved to politics. After being elected as a parliamentarian, he joined the opposition side and became a member of the Progressive Republican Party. He has addressed the parliament many times, as well as introducing several bills. He was named as a suspect in the Assassination Plot of Izmir; suspected of being involved in the Ankara side of the plot, he was tried by the Independence Tribunal and executed.

The life of Colonel Mehmet Arif Bey is crucial to comprehending the fall of the Ottoman Empire and the consequent rise of Modern Turkey.

Keywords: Turkish War of Independence, Progressive Republican Party, Assassination Plot of Izmir.

ÖZET

Bu tez çalışmasında Miralay Mehmet Arif Bey'in hayatı incelenmiştir. Tez çalışmamızdaki amaç Arif Bey'in hayatıyla ilgili önemli gelişmeleri, olay ve durumları, objektif tarih anlayışı çerçevesinde araştırmaktır.

Arif Bey, Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri okullarında eğitim almış, mesleki staj için Almanya'da bulunmuştur. Balkan Savaşı'na katılmış ve I. Dünya Savaşı'nın farklı cephelerinde görev almıştır. Çanakkale Cephesi, Kafkas Cephesi, Suriye Cephesi'nde hizmetleri görülmüştür. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan kadro içerisinde yer alan Mehmet Arif Bey, Güney Cephesi'nde Fransızlara karşı tümeniyle mücadele etmiştir. Düzce İsyanı'nın bastırılmasında önemli rol oynamış, I.İnönü, II.İnönü, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ne katılmış, daha sonra başkumandanlık kalemünde görev yapmıştır.

Miralay Mehmet Arif Bey İstiklal Savaşı'nın ardından siyasi hayata atılmıştır. Milletvekili seçildikten sonra muhalif saflara katılmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebusu olmuştur. Mecliste pek çok kez konuşma yapmış, teklifte bulunmuştur. İzmir Suikasti'ne adı karışan Arif Bey, suikastin Ankara ayağıyla bağlantılı olarak İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edilmiştir.

Miralay Mehmet Arif Bey'in hayatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve modern Türkiye'nin kuruluş sürecini anlamak, bu konularda bilgi sahibi olmak bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: İstiklal Savaşı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İzmir Suikasti.

1.GİRİŞ

İstiklal Savaşı'nın kazanılmasını sağlayan kadro içerisinde yer alan Mehmet Arif Bey, hem aldığı görevler hem de Mustafa Kemal'in hayatında önemli bir yere sahip olmasından ötürü dikkat çeken bir isimdir. Harp Okulu sıralarından Çanakkale Cephesi'ne, Suriye Cephesi'nden Sakarya Savaşı'na kadar Mustafa Kemal'le dost olan Arif Bey 19 Mayıs 1919'da Atatürk'le Samsun'a çıkan kişilerden biridir. Ancak Arif Bey'in sonu hazinele noktalanmış, yaklaşık 25 yıllık dostu Mustafa Kemal Paşa'ya suikast suçundan idam edilmiştir.

Arif Bey'in biyografisi hazırlanırken ilk önce aile ve eğitim hayatı incelenmiştir. Arkasından orduda geçirdiği yıllar, katıldığı savaşlar, aldığı görevler ve rütbeleri anlatılmıştır. Türk siyasi hayatındaki yeri, milletvekili olduğu dönem ve İzmir Suikasti hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca 1924 yılında yayımladığı anıları da tez çalışması içindeki yerini almıştır.

İzmir Suikasti'nde asılarak hayatını kaybeden Arif Bey'le ilgili olarak pek çok kaynakta yanlış bilgi ve yorumlar verildiği anlaşılmış ancak bununla birlikte objektif bilgilerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Arif Bey hakkında bazı yorum ve değerlendirmeler, ait oldukları kişilerin isimleriyle birlikte verilmiştir.

Bu araştırmanın ortaya konmasında pek çok arşivden yararlanılmış ve buradaki belgeler kullanılmıştır. ATASE Arşivi, TBMM Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Ankara Üniversitesi TİTE Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi tarihsel belgelere ulaşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi, Yeditepe Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Atatürk Kitaplığı'ndaki eserlerden faydalanılmıştır.

2. AİLESİ VE EĞİTİM HAYATI

Ayıcı Arif olarak da bilinen siyaset adamı ve asker Miralay Mehmet Arif Bey, 1882 yılında Adana'da doğmuştur. Arif Bey, Yusuf Ziya Bey'in oğludur.¹ Arif Bey'in askeri künye numarası 1317 - P. 17'dir.² Almanca, Fransızca ve az derece Sırpça bilmektedir. Hiç evlenmemiş olup Rûveyde Hanım ve Halit Bey adında iki kardeşi bulunmaktadır. Halit Bey, üsteğmendir.³ Bir telgraftan eniştesinin adının Mehmet Emin Efendi olduğu ve onun da Erkân-ı Harbiye tarafından Kastamonu'ya kâtip olarak atandığı anlaşılmaktadır.⁴

Sadi Borak'tan öğrendiğimize göre askeri idadi yani lise öğrenimini Erzurum'da yapmıştır.⁵ 1899 yılında Harp Okulu'na giren Arif⁶, bu okuldan 'teğmen' rütbesiyle mezun olmuş ve aynı yıl kurmay sınıfına ayrılmıştır. 24 Ocak 1904 tarihinde mümtaz yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi'nden mezun olmuş,⁷ kurmaylığı daha sonra girdiği bir sınavla onaylanmıştır.⁸

Arif Bey gibi I. Dünya Savaşı'ndan sonraki Milli Mücadele hareketinin önderlerinin çoğu, yüzyılın başlarında İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nde birlikte okumuştur. Türkiye'nin bağımsızlık savaşında Mekteb-i Harbiye'de ve Erkân-ı Harbiye'de okuyanların etkisini görmek mümkündür.⁹ Başta Atatürk olmak üzere, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Kazım Özalp, Cafer Tayyar Eğilmez, Asım Gündüz, Cemil Cahit Toydemir bu yıllarda Arif Bey ile birlikte eğitim gören kumandanlar

¹ Fahrettin Çiloğlu, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, 2.baskı, Livane, İstanbul 2004, s.233.

² Komisyon, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutaların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972, s.151-152.; Miralay Mehmet Arif Bey'in hayatı kendi ağzından belgesinin aslı ile EK 1'de verilmiştir.

³ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Miralay Mehmet Arif Bey (Sicil no: 1317-17), Askerlik Safahat Belgesi, s.1 ve 2. Bu belge sonraki dipnotlarda a.g.b. (adı geçen belge) kısaltmasıyla verilecektir. Ayrıca sözkonusu safahat belgesi EK 2'de verilmiştir.

⁴ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:662-G:92.; Ayrıca 20-02-1337 tarihli Erkanı Harbiye Umumiyesi'nden Dahiliye Vekaleti'ne yazılan telgrafta 11.Fırka Kumandanı Arif Bey'in eniştesi üsteğmen Mehmet Emin Efendi ile hemşiresinin 24 Kanun-i Sani'de İnebolu'ya çıktıkları bildirilmiş, bu tarihten sonra Kastamonu'ya gönderilmelerinin uygun görüldüğü yazılmıştır.; ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:666-G:46.

⁵ Sadi Borak, *Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı "Bozkurt" Kitabındaki Yanlışlar ve Çarpıtmalar*, 5.basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s.58-60.

⁶ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, a.g.b.

⁷ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II. Dönem 1923-1927, 3.Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, s.323-324.

⁸ İzzettin Çalışlar, *Gediz, Kütahya ve II. İnönü Muharebelerinde 61.Tümen*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s.7.

⁹ Andrew Mango, *Atatürk*, Yay.Haz.:Erkan Kayılı, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s.49-50.

arasındadır. Bu dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal, sosyal ve askeri ortam yüksek okul gençliğini derinden etkilemiştir. Özellikle Mekteb-i Tıbbiye başta olmak üzere Mülkiye ve Harbiye, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisini hissettirdiği okullardır. Arif Bey ve arkadaşlarının bu etkinin dışında kalması imkânsızdır.¹⁰

Harp Okulu'nda Arif Bey ile Mustafa Kemal arkadaştır. Bu yıllarda ikisinin ortak anıları bulunmaktadır. Örneğin, 1.sınıfı bitiren Mustafa Kemal, Selanik'e annesinin yanına gitmiş, döndükten sonra vals öğrenmiştir. Arkadaşlarına ileride kurmay subay olmaları durumunda dansın da bilinmesi gerekli şeyler arasında olduğunu söylemektedir. Teneffüslerde sınıf arkadaşlarından isteyenlere vals öğretmektedir. Bunlardan biri de Arif Bey'dir.¹¹

Bu arada Arif Bey'in sıra arkadaşlarından bir diğeri o yıllarda okulunu birincilikle bitiren Ali İhsan Sabis'tir. Sabis, anılarında Arif'le sıkı görüşüklerini, daha sonra beraber Almanya'ya gönderildiklerini, orada da görüşmelerinin devam ettiğini anlatmaktadır.¹²

Üç yıllık eğitim için Harp Okulu'na gelen Arif Bey'in aldığı dersler ve notlarıyla ilgili bazı bilgiler şunlardır: Arif Bey, Harp Okulu 1.sınıfı 18.sırada bitirmiştir. Sıralamasından ve aldığı notlardan anlaşılacağı üzere çok parlak bir öğrenci olduğu söylenemez. Ancak yine de bazı derslerde tam puan almayı başarmıştır. Tam puan aldığı dersler; Harita Tersimi (Harita Çizimi), Hendese-i Resmîye Eşkali (Tasarı Geometrisi Çeşitleri), Talim Ameliyyatı (Eğitim Uygulamaları) ile Alman ve Rus Lisani'dir. En başarısız olduğu dersler ise Hendese-i Resmîye (Tasarı Geometrisi) ve Kimya dersi gözükmektedir. Sınıf birincisi Üsküplü Ali Şevket Efendi 509 not ortalamasına sahipken, Arif Bey 456 not ortalamasıyla sınıfı geçmiştir.

1.SINIF HARP OKULU DERSLERİ	NOTU	EN ÜST NOT
Akaid-i Diniyye (Din Kuralları)	38	45
Topoğrafya Nazarriyatı (Topoğrafya Teorisi)	36	45
Hendese-i Resmîye (Tasarı Geometrisi)	30	45
Hikmet-i Tabiiyye (Fizik Bilgisi)	42	45

¹⁰ İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1992, s.61-62.

¹¹ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.38.

¹² Ali İhsan Sabis, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, 5.Cilt, Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s.108-109.

Kimya	30	45
Kitabet (Yazı Yazma)	38	45
Talim Nazariyatı (Eğitim Teorisi)	37	45
Malumat ve Terbiye-i Askeriyye	42	45
Lisan-ı Fransevi	42	45
Harita Tersimi (Harita Çizimi)	20	20
Hendese-i Resmîyye Eşkali (Tasarı Geometrisi Çeşitleri)	20	20
Topoğrafya Ameliyyatı (Topoğrafya Uygulamaları)	16	20
Talim Ameliyyatı (Eğitim Uygulamaları)	20	20
Alman ve Rus Lisanı	45	45
Yekün	456	530

Arif Bey, Harp Okulu 2.sınıfı 17.sırada bitirmiştir. 2.sınıfta en başarılı olduğu dersleri Akaid-i Diniyye (Din Kuralları), Dahiliye Kanunname-i Hümayunu, İlm-i Ahlak, İstikşafat-ı Askeriyye (Askeri Keşifler), Harita Tersimi (Harita Çizimi), Ceza Kanunname-i Hümayunu, Alman ve Rus Lisanı'dır. Bu yıl Malumat ve Terbiye-i Askeriyye dersinden düşük not alan Arif Bey, Kılıç Talimi dersinden geçer not olan 13,5 notunu alamamıştır. Sınıf birincisi Selanikli Ahmet Tevfik Efendi 552 not ortalamasına sahipken, Arif Bey 511 not ortalamasıyla sınıfı geçmiştir.¹³

2.SINIF HARP OKULU DERSLERİ	NOTU	ÜST NOT
Akaid-i Diniyye (Din Kuralları)	44	45
Hidemat-ı Seferiyye (Muharebe Hizmetleri)	36	45
Dahiliye Kanunname-i Humayunu	44	45
Fenni Mimari	39	45
Fenni Furuşîyyet Nazariyatı(Binicilik Bilimi Teorisi)	42	45
Lisan-ı Fransevî	42	45
Talim Nazariyatı (Eğitim Teorisi)	39	45
Malumat ve Terbiye-i Askeriyye	27	45
İlm-i Ahlak	45	45
Kılıç Talimi	8	20
İstikşafat-ı Askeriyye (Askeri Keşifler)	20	20
Harita Tersimi (Harita Çizimi)	19	20
Talim Ameliyyatı (Eğitim Uygulamaları)	18	20
Ceza Kanunname-i Humayunu	44	45
Alman ve Rus Lisanı	44	45
Yekun-ı Umumi	511	575

¹³ Hayrullah Gök ve Mesut Uyar, "Yeni Bulunan Belgeler Işığında Atatürk'ün Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı", Toplumsal Tarih Dergisi, Haziran 2000, s.23-28.; 1.ve 2.sınıf notları buradan alınmıştır.

Üçüncü sınıfta; Sınıf Tabiiyesi, İstihkam-ı Hafife, Fenn-i Esliha, Hıfzıssıhha-i Askerî, Coğrafya-i Askerî, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilâtı, Talim Nazariyatı, Askerî Terbiye, Fransızca, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkâm Eşkâli, Talim Ameliyatı, Tabiye Tatbikatı, Almanca, Rusça, Askerî Köprüler, Tabiye, İstihkâm¹⁴ gibi dersleri görmüştür. Cebesoy'un belirttiğine göre Harp Okulu'nda üçüncü sınıf kalabalıktır. Bunlardan pek az bir bölümü Harp Akademisi'ne girebilecektir.¹⁵

Arif Bey, 9 Ocak 1902 tarihinde Harp Okulu'ndan 'teğmen' olarak mezun olmuş, ardından namzet sınıfına ayrılarak Harp Akademisi'ne girmiştir.¹⁶ 1904 yılının Aralık ayında Erkân-ı Harbiye'deki üç yıllık akademi öğrenimini bitirmiştir. 43 kişilik sınıftan on üç kişi 'kurmay yüzbaşı' rütbesi alırken, geri kalanlar 'mümtaz yüzbaşı' rütbesinde kalacaktır. Mustafa Kemal'in arkadaşı Arif Bey de ikinci gruptadır, ama bir müddet sonra kurmay subaylık sınavını vermiştir.¹⁷ Böylece 1904 yılında 'mümtaz yüzbaşı' olan Arif, 4 yıl sonra yeniden genel bir imtihana girmiş ve 'kurmay' sınıfına dâhil olmuştur.¹⁸

Arif Bey'in okul arkadaşı Cebesoy, bu yıllarda Arif Bey'in Mustafa Kemal, Müfit Kırşehir, Tevfik Selanik gibi isimlerle arkadaşlık kurduğunu ve birlikte vakit geçirdiklerini anlatmaktadır.¹⁹

Okuduğu dönemde akademi öğrencileri arasında devrin yönetiminden kaynaklanan bir dayanışma vardır. Hatta bir keresinde Mustafa Kemal ve Ali Fuat gece yarısı akademiye dönmüşlerdir. Arif Bey'in yanı sıra Tevfik Selanik, Halil Yenimahalle, Hayri Davutpaşa, Çerkez Fahri gibi isimler uyumamışlar ve arkadaşları geldiklerinde ise çevrelerini sarmışlardır.²⁰ Bunun gibi pek çok ortak anıya hatıratlardan ulaşmak mümkündür.

¹⁴ İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *a.g.e.*, s.134-135.

¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.46.; "Bu süreçte kesinlikle kurmay subay olacağına inanan Mustafa Kemal ile Arif Bey arasında şöyle bir konuşma geçmişti. Bir gün Mustafa Kemal, "Ya erkânıharp (kurmay) olamazsan ne yaparsın?" diye yarı şaka yarı ciddi takılan sınıf arkadaşı Arif'i hemen susturmuş ve "Seni bilmiyorum fakat ben kesinlikle erkânıharp olacağım." demişti."

¹⁶ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

¹⁷ Andrew Mango, *a.g.e.*, s.55-56.

¹⁸ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara 1971, s.19.

¹⁹ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.74.

²⁰ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.78-79.

11 Ocak 1905 tarihinde Harp Akademisi'nden yüzbaşı olarak mezun olan Arif Bey, ilk görev yeri olarak kıta stajı için 2. Ordu'ya verilmiştir. 11 Şubat 1906 tarihinde 5. Ordu, 35. Alay, 4. Tabur, 2. Bölük Kumandanlığı'na atanmıştır.²¹

Arif Bey 27 Haziran 1909 tarihinde Almanya'ya tahsile giderek 2 yıl²² Alman ordusunda staj yapmış,²³ burada 1911 yılına kadar mesleki eğitim görmüştür.²⁴

Soyadı Kanunu'ndan önce hayatını kaybeden insanlarla ilgili yapılan araştırmalarda yaşanan en önemli sıkıntılardan biri isim benzerliğidir. Bu durum Arif Bey için de geçerlidir. Bolu Askeri Kaymakamı Arif Bey, Kayseri'de Mevkii Kumandanı Arif Bey, Karakeçili Arif Bey, Celaledin Arif Bey gibi isim benzerlikleri pek çok akademik çalışmada dahi yanlışlara düşülmesine sebep olmuştur.²⁵

3.ASKERLİK HAYATI, BALKAN VE I.DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ GÖREVLERİ

Arif Bey; Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşların öncesinde ve sonrasında pek çok terfi ve rütbe almıştır.²⁶ Arif Bey'in askerlik hayatı boyunca terfi tarihleri ve rütbeleri aşağıda verilmiştir.²⁷

²¹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

²² Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

²³ <http://www.samsunkulturturizm.gov.tr/belge/1-34331/ataturkle-Samsun'a-cikanlar.html>, 11.03.2013, sa 11:45.

²⁴ Baki Sarısakal, *Belge ve Tamiklarla Samsun'dan Ankara'ya*, I.Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun 2008, s.219.

²⁵ Örneğin; Muallim Cevdet Bey, kardeşi Merzuka Hanım'ın Bolu askerî kaymakamı Arif Bey'e tezviç ettiklerini, badehu Miralay olunca Ankara'ya gittiklerini aktarmaktadır. Osman Ergin, *Muallim M.Cevdet'in Hayatı*, Eserleri ve Kütüphanesi, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2005, s.566-567. Buradaki Arif Bey, Adanalı Arif değildir. Ayrıca kaynaklarda karşımıza çıkan Kayseri'deki Arif Bey de Adanalı Arif değildir. Osman Akandere, "1923 Yılı Ortalarında Uluslar arası Kızılhaç Komitesi Heyetinin Anadolu'daki Yunan Esir Garnizonlarını Teftişi ve Yayınladıkları Rapor", ATA DERGİSİ, Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı:10, Konya 2002, Sayfa: 1-44. Prof.Dr.Osman Akandere ile yaptığımız görüşmede bunu doğrulamıştır. Karakeçili Arif ise iç isyanlar sırasında şehit olan Arif Bey'dir. Pek çok kaynakta Karakeçili Arif ile Adanalı Arif birbirine karıştırılmıştır.

²⁶ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

²⁷ Komisyon, *a.g.e.*, s.151-152.

Terfi tarihi	Rütbesi
1902	Teğmen
1903	Üsteğmen
1905	Yüzbaşı (Mümtaz)
1915	Binbaşı (Kurmaylığı onanmıştır.)
1918	Yarbay
1921	Albay

Arif Bey'in askerlik hayatı boyunca aldığı nişan, madalya ve takdirnameleri şunlardır: Harp, Gümüş Muharebe Liyakat madalyaları, Alman Demir Salip (Haç) Nişanı, İstiklâl Madalyası ve Takdirname.²⁸

Gümüş Liyakat madalyasını 1 Eylül 1915 tarihinde seferdeki hizmetlerinden dolayı almıştır. 26 Aralık 1915 tarihinde Alman 2.Sınıf Demir Salip Nişanı ile, 31 Mayıs 1916'da muharebedeki başarısından dolayı Gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edilmiştir. 15 Ağustos 1918 tarihinde Almanya İmparatoru tarafından ikinci rütbeden Demir Salip Nişanı ile ödüllendirilmiştir.²⁹

Piyade sınıfından olan Arif Bey, Almanya'daki staj görevinin ardından 15 Ekim 1911 tarihinde ülkeye dönerek Endaht Mektebi Mitralyöz Mevki Kumandanlığı'na, 11 Nisan 1912 tarihinde 3. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne atanmıştır. 24 Ocak 1914 tarihinden itibaren *kıdemli yüzbaşılığa* terfi etmiştir. 28 Mayıs 1914 tarihinde Dersaadet Piyade Endaht Mektebi Kumandan Muavinliği'ne atanmıştır.³⁰

Arif Bey'in askerlik hayatı boyunca aldığı görevler geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal'in görev yaptığı pek çok yerde onu da görmekteyiz. Çanakkale, Kafkas ve Suriye cepheleri ile İstiklal Savaşı buna birkaç örnek olarak verilebilir. Arif Bey'in askeri görevleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.³¹

²⁸ Komisyon, *a.g.e.*, s.151-152.

²⁹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

³⁰ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

³¹ Komisyon, *a.g.e.*, s.151-152.ve Kazım Öztürk, *a.g.e.*, s.323-324.

1905	2. Ordu emrinde göreve başlamıştır.
1905 - 1909	5. Ordu 35. Alay 2. Bölük Kumandanı olmuştur.
1909 - 1911	Mesleki öğrenim için Almanya'da bulunmuştur.
1911 - 1912	Maltepe Piyade Atış Okulu Makineli Tüfek Bölüğü Kumandanı olmuştur.
1912 - 1914	Balkan Savaşı'na Numune Mitralyöz Bölüğü Kumandanı olarak 7. Fırka, 2. Fırka ve Mürettep Fırka emrinde katılmıştır. 3. Kolordu Kurmayında görev almıştır.
1914 - 1915	Piyade Atış Okulu Kumandan Yardımcısı(10 Haziran 1914'te), sonra 5. Tümen Kurmay Başkanı (16 Ağustos 1914'te) olmuştur. Çanakkale Muharebeleri'ne 5. ve 11. Fırka Kurmay Başkanı olarak katılmıştır.
1915 - 1919	14 Eylül 1915'te binbaşı rütbesine yükselip 11.Tümen Kurmay Başkanı olmuştur. 23 Nisan 1916'da 3.Ordu Kurmaylığına, 13 Temmuz 1917'de 20. Kolordu Kurmaylığına atanmış,1 Mart 1918'de kaymakamlığa (yarbay) yükselmiştir. Çanakkale'den sonra Kafkas Cephesi'nde ve Suriye Harekâtı'nda hizmet vermiştir.
1919	18 Nisan 1919'da Piyade Okulu Müdürlüğüne, 16 Mayıs 1919'da Şark Orduları Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. Mayıs 1919'da 2. Kurmay Başkanı olarak Mustafa Kemal ile birlikte Anadolu'ya geçmiştir.
1920 - 1921	Nisan 1920'de 11. Fırka Kumandanlığı'na atandı ve fırkası ile birlikte Pozantı Kuşatması'na, Düzce İsyanı'nın bastırılmasına, I. ve II. İnönü Savaşları'na katılmıştır. 10 Ocak 1921'de miralay (albay) rütbesine yükselmiştir.
1921-1922	3. Grup Kumandanı olarak Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri'ne katılmıştır. Bu savaştan sonra Başkumandanlık Kalemî'ne atanmış ve Sakarya Harbi sırasında burada görev yapmıştır. Ordu Kumandanı ile uyum sağlayamadığından, kolordudan ayrılarak Millî Müdâfaa emrine girmiştir. Kısa bir süre sonra bazı sebeplerden hakkında kanuni kovuşturma yapılmak üzere Ankara'ya getirilmiş ve açığa alınmıştır.

Katıldığı savaşlar³² şu şekilde özetlenebilir:

Katıldığı Muharebeler	
1	Balkan Harbi (Mitralyöz Bölüğü Kumandanı olarak)
2	Çanakkale Muharebeleri (5. ve 11.Fırka Erkan-ı Harbiye Reisi olarak)
3	Kafkasya Harekâtı (3.Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi olarak)
4	Suriye Harekâtı (53.Fırka Kumandanı olarak)
5	1919 senesi Mayıs ortalarında Gazi Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'ya hareket (Erkan-ı Harbiye Reisi olarak)
6	Pozantı Kuşatması (11.Fırka Kumandanı olarak)
7	Düzce İsyanı'nın Bastırılması (11.Fırka Kumandanı olarak)
8	I. ve II. İnönü Muharebeleri (11.Fırka Kumandanı olarak)
9	Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (3. Grup Kumandanı olarak)
10	Sakarya Savaşı (Başkumandanlık Kalemi Erkan-ı Harbiyesi'nde görevli)

Balkan Savaşları, Avrupalı devletlerin Balkan halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasıyla başlamış ve Osmanlı Devleti bu savaşın sonucunda geniş toprak kayıpları yaşamıştır. Balkan Savaşları'na katılan Arif Bey, 18 Ekim-16 Kasım 1912 tarihinde gerçekleşen Kırklareli-Süloğlu ve Pınarhisar-Lüleburgaz Muharebeleri'ne katılmış ve Şark Ordusu'nun içinde 3. Kolordu Karargâh Kurmayı'nda yüzbaşı rütbesiyle yer almıştır. Bu muharebede Bulgarlara karşı savaşmıştır. Bu savaşın sonucunda Bulgarlar, Batı Trakya'yı ele geçirmiş ve Türk orduları arasındaki bağlantı kopmuştur.³³

3 Ağustos 1914 seferberliğinde Çanakkale'de bulunan 5.Fırka Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilmiştir.³⁴

Çanakkale Cephesi I.Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin müttefikleri Rusya'ya yardım etmek ve İstanbul'u ele geçirmek amacıyla açtıkları cephedir. Arif Bey'in I.Dünya Savaşı'nın stratejik açıdan en önemli cephelerinden biri olan Çanakkale'de görev yapmasında Gürer'e göre Atatürk'ün yönlendirmesi etkili olmuştur.³⁵

³² Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.* ; Ayrıca Arif Bey'in Çerkez Ethem İsyanı'nın bastırılmasında da hizmetleri görülmüştür.

³³ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s.18.

³⁴ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

³⁵ Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, 4.baskı, Gürer Yayıncılık, İstanbul 2007, s.146-148.

25 Nisan 1915 tarihindeki Saros bölgesindeki birlikler içinde 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak yer almıştır. Saros Grubu'nun bölgesinde düşmanın aldatma hareketleri dışında önemli bir olay meydana gelmemiştir.³⁶

19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu'na 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak katılmış ve İtilaf Devletlerine karşı savaşmıştır. Bu taarruzda düşman mermilerine toplu şekilde hedef olan Mehmetçiklerden 3000 tanesi şehit olmuş ve 6000 tanesi de yaralanmıştır. Aşırı şekilde zayıt verilmesi üzerine taarruz durdurulmuştur.³⁷ Bu taarruzda çocuk denecek yaşta Türk askerleri şehit olmuştur.

5 Temmuz Zığındere Türk Taarruzu'nda 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak görev yapmıştır. Bu muharebeler Çanakkale Cephesi'nin en kanlı çarpışmaları olmuştur. Ancak düşman, mevzilerinden atılamamıştır.³⁸

6-10 Ağustos Arıburnu, Conkbayırı ve 9 Ağustos Birinci Anafartalar Muharebesi Kuzey Grubu Kumandanlığı emrinde 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak katılmıştır.³⁹

İkinci Anafartalar Muharebesi'nde (21 Ağustos 1915) Yarbay Wilmer komutasında 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak bulunmuş ve İtilaf Devletlerine karşı savaşmıştır. Mustafa Kemal'in askeri dehası sayesinde İkinci Anafartalar Muharebesi, Çanakkale'nin son muharebesi olmuş ve düşman bir daha taarruza cesaret edememiştir. Düşman bu muharebeden sonra Gelibolu planlarından vazgeçerek kuvvetlerini tahliye etmeye başlamıştır.⁴⁰ Gürer'e göre Mustafa Kemal'in de etkisiyle Almanca'ya hâkim olması dolayısıyla, kumandanı Alman Kaymakam Bay Vilmer olan ve Anafartalar grubunun sağ cenahında Kireçtepe mıntıkasında bulunan 11. Fırka Kurmay Başkanlığı'na tayin edilmiştir.⁴¹

Arif Bey, 14 Eylül 1915 tarihinden itibaren binbaşılığa terfi etmiştir.⁴²

³⁶ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.91-96.

³⁷ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.87.

³⁸ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.76.

³⁹ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.88.; Bu muharebeler hakkında şu eser incelenebilir: Haluk Oral, *Arıburnu 1915*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.301-302.

⁴⁰ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.91.

⁴¹ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

⁴² Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

Eylül-20 Aralık 1915 Mevzi Muharebeleri'ne Anafartalar Grubu'nda 5.Tümen Kurmay Başkanı olarak katılmış ve İtilaf Devletlerine karşı savaşmıştır. Bu muharebenin ardından 5.Mürettep Tümen, 11.Tümen adını almıştır.⁴³

Arif Bey, Çanakkale Cephesi günlerinde şehitlerin adını ölümsüzleştirmek için bir anıt tasarlamış ve yaptırmıştır. Bu anıt yıllar sonra yıkılmış ve yerine yenisi yapılmıştır. Atatürk'ün basında çıkan ilk fotoğraflarından biri de bu anıtın önünde çekilmiştir. Bu anıt ilk defa Harp Mecmuası'nın Ocak 1916 sayısında yayımlanmıştır. Derginin bu sayısında Mustafa Kemal'in resmi kapak yapılmıştır. Mustafa Kemal Kireçtepe'de bu abidenin önünde durmaktadır.⁴⁴ Fotoğrafın altında ise "Anafartalar'ın sağ cenahında harp etmiş olan 11. Fırka tarafından Kireçtepe'de şehit düşen kahramanlarımızın hatırasını taziz için düşman şarapnel kovanlarından muharebe esnasında yapılan abide başında" yazmaktadır.⁴⁵

Arif Bey'in Çanakkale Cephesi'nde geçirdiği günlerle ilgili olarak İzzettin Çalışlar'ın günlükleri bazı bilgiler vermektedir.⁴⁶ Bu bilgilere bakıldığında İzzettin Paşa ile Arif Bey'in irtibat halinde oldukları anlaşılmaktadır:

19 Temmuz 1915 günü saltanat veliahdı Yusuf İzzettin Efendi cepheyi ziyaret etmiş ve akabinde İzzettin Paşa'nın arabasıyla Arif Bey, idare ambarlarına gitmiştir. Söz konusu günde düşman obüs atışları ve uçak saldırılarıyla taarruz etmiştir.
5 Kasım 1915 günü gece saatlerinde 11.Fırka Kurmayı Arif Bey, İzzettin Paşa'nın çadırına gelmiştir. Bu günlerde savaşın hem havada hem de denizde şiddetli geçtiğine dair bilgiler verilmektedir.
1 Ocak 1916 günü için İzzettin Paşa, Asım Bey'in geceyi geçirmek için Arif Bey'in yanına gittiğini iletmektedir.
21 Ocak 1916 günü için İzzettin Paşa, 11.Fırka Kurmayı Arif Bey'i ziyarete gittiğini anlatmaktadır.
11 Eylül 1916 günü İzzettin Paşa, 3.Kolordu Kumandanı Ali Paşa ile Arif Bey'in yanına geldiğini iletmektedir.

⁴³ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.93.

⁴⁴ Haluk Oral, *Arıburnu 1915*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.351-352.; Bu abide Cevat Abbas'ın anlattığına göre Mehmet Arif tarafından yaptırılmıştır. Anıtın orijinali 1950'li yıllarda yıkılmış, sonra yenisi yapılmıştır.

⁴⁵ Turgut Güner, *a.g.e.*, s.68.

⁴⁶ İzzettin Çalışlar, *10 Yıllık Savaş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.123, 148, 160, 173, 244.

1915 yılının sonuna doğru 21 Kasım 1915 tarihinde 11. Fırka Erkan-ı Harbiyesi'ne nakledilmiştir. 30 Kasım 1915 tarihinde bir sene sefer kıdem zammı verilmiştir.⁴⁷

I.Dünya Harbi'nde Çanakkale Cephesi'nin ardından Kafkas Cephesi'ne atanmıştır. Bu cephede Osmanlı ordusu iklim şartları nedeniyle güçlükler yaşamıştır. Ayrıca Osmanlı Ermenilerinin Rus ordusunu desteklemesi, Osmanlı Devleti'ni bu cephede zor durumda bırakmıştır. 1916-1917 Kış Mevzi Muharebeleri'nde (Murat Mihverinde) 11.Tümen Kurmay Başkanı olarak bulunmuştur.⁴⁸ 10 Nisan 1916 tarihinde 3. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilmiştir. 28 Şubat 1917'de bir sene sefer kıdem zammı ile ödüllendirilmiştir.⁴⁹

30 Haziran 1917'de 20. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne atanmıştır.

Arif Bey'i I.Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi'nin ardından Suriye Cephesi'nde görmekteyiz. Bu cephe Kanal Harekâtı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından İngilizler tarafından açılmıştır. Suriye-Filistin Cephesi'nde Ekim-Aralık 1917 Durumu/Gazze-Birüssebi Muharebesi (30 Ekim - 3 Kasım 1917); 3-15 Kasım Çekilme Muharebeleri ve Kudüs-Yafa Muharebeleri'nde (15 Kasım - 9 Aralık 1917) 20.Kolordu Kurmay Başkanı olarak yer almıştır.⁵⁰

Şeria Muharebeleri'nde Ocak 1918 - Eylül 1918 tarihleri arasında bulunmuştur. 20.Kolordu Kurmay Başkanı olarak savaşmıştır. Burada Yıldırım Orduları Grubu içinde yer almıştır. Yıldırım Orduları Grubu Almanlarca bilinen Irak petrollerini ele geçirmek maksadıyla ve Almanların teşvikiyle kurulmuştur.⁵¹ Ancak burada istenen başarılar elde edilememiştir.

25 Şubat 1918 tarihinden itibaren bir sene 6 ay sefer kıdem zammı ile taltif edilmiştir.⁵² 1 Mart 1918 tarihinden itibaren yarbaylığa terfi etmiştir.⁵³

Arif Bey, 1918 yazında Kuzey Kafkasya-Azerbaycan ve İran İçlerine Yapılan Harekât'ta 11.Tümen Kurmay Başkanı olarak görev almıştır.⁵⁴

⁴⁷ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

⁴⁸ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.121.

⁴⁹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

⁵⁰ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.121-126.

⁵¹ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.150-154.

⁵² Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

⁵³ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

I.Dünya Savaşı'nın sonuna doğru yaklaşırken 19-21 Eylül 1918 tarihleri arasında yapılan Nablus Meydan Muharebesi'nde ve 22 Eylül-25 Ekim tarihleri arasında yapılan 'Halep Bölgesine Kadar Yapılan Çekilme Harekâtı'nda 11.Tümen Kurmay Başkanı olarak görev almıştır. Bu muharebelerde Osmanlı Ordusu büyük kayıplar vermiş ve Yıldırım Orduları Grubu'nun ¾'ü imha edilmiş ve esir düşmüştür.

Arif Bey, 29 Ekim-15 Kasım 1918 tarihleri arasında Mütareke Devresinde de Suriye Cephesi'nde 11.Tümen Kurmay Başkanı olarak bulunmuştur.⁵⁵

Mustafa Kemal'in Suriye Cephesi günlerinde yazdığı telgraflar incelendiğinde Arif Bey'den bahsettiği görülmektedir. Mustafa Kemal Doktor Rasim Ferit'e yazdığı mektupta "Bu mektubu getiren Kurmay Yarbay Arif Bey'den bildirimleri isteyip okuyunuz." demektedir. Ayrıca bu belgede Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı ordusunun feci durumundan da bahsedilmektedir.⁵⁶ Bu belge Arif Bey ile Mustafa Kemal'in Suriye-Filistin Cephesi'nde bağlantılarının olduğunu göstermektedir.

1918'de iki ay müddetle İstanbul'a gelen Arif Bey, Sıhhiye Dairesi'nin kararıyla hastalığının tedavisi için 6 hafta müddetle Macaristan'daki Budapeşte kentine gönderilmiştir.⁵⁷

Arif Bey 5 Nisan 1919 tarihinde Piyade Endaht Mekteb-i Müdüriyeti'ne tayin edilmiştir. 3 Mayıs 1919 tarihli evraktan 9. Ordu Müfettişi Erkan-ı Harbiyesi'nde görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

4. 19 MAYIS'TA SAMSUN'A ÇIKIŞ SÜRECİ VE SONRASI

I.Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti teslim bayrağını çekmiş, İtilaf Devletleri işgallere başlamıştır. Mondros Ateşkesi'nin 7.maddesine dayanılarak gerçekleşen işgaller gittikçe genişlemiştir. İtilaf Devletleri Karadeniz Bölgesi'ndeki karışıklıkların durdurulmasını istemiş, aksi takdirde buranın da işgal edileceğini

⁵⁴ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.121-126.

⁵⁵ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.150-154.

⁵⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, Cilt 2, 2.baskı, Gen.Yay.Yön: Fikret Ulusoydan, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s.208.

⁵⁷ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

⁵⁸ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

söylemişlerdir. İşte Mustafa Kemal ve arkadaşlarının görevi buradaki karışıklıkları durdurmak, çetelerin elindeki silahlara el koymak ve Osmanlı ordusunun terhisini hızlandırmaktır.

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişliği görevine atandıktan sonra karargâhında çalışacak subayları kendisi seçmiştir. İstiklal Savaşı sırasında yararlılık gösteren önemli isimler, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Bandırma Vapuru'na binmişlerdir.⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya hareket etmeden müfettişliğinin karargâhını en yakın ve güvendiği arkadaşlarından teşkil ederken, eski sınıf ve silâh arkadaşı Arif Bey'i de seçmiştir.⁶⁰ 30 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne⁶¹ verilen listede Kurmay Kaymakam Arif Bey vardır.⁶² Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın 1919'da Ordu Kumandanı olarak Anadolu'ya geldiği zaman, beraberinde getirdiği ve çok güvendiği bir kaç subaydan biridir.⁶³ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı dönemdeki birlikler ve kumandanlarına baktığımızda Arif Bey heyet içinde 9.Ordu müfettişliği 2.başkanı olarak görev almıştır.⁶⁴

*“Amacını saklayarak ve Arif’inkinden başka kimsenin görüşlerine güvenmeksizin, Damat Ferit’in kendisine verdiği talimatı benimsemiş görünerek, plan yapmaya koyuldu. Anadolu’daki Türkler arasında bir destek bulacağı kuşku götürmezdi. Onları İngilizlerden kurtarmak için gönderilmiş olduğunu söyleyerek direnişi örgütleyecekti; sonunda Türkiye’yi kurtarma fırsatı elindeydi.”*⁶⁵ diyen Armstrong, Mustafa Kemal’in Samsun'a çıkmadan önce Arif Bey ile samimi ilişkisine işaret etmektedir.

Arif Bey 16 Mayıs 1919 günü öğleden sonra saat 16.00'da müfettişlik karargâhında görevlendirilenlerle birlikte Bandırma Vapuruna binerek Samsun'a hareket etmiştir. Toplam 55 kişinin bulunduğu Bandırma gemisi, Kız Kulesi yakınlarında İngilizler tarafından kontrole tabi tutulmuştur.⁶⁶ Arif Bey, anılarında

⁵⁹ İsmail Arar, *“Atatürk’le Beraber Samsun’a Çıkanlar”*, Cumhuriyet, 46.yıl, sayı: 16094, Pazartesi 19 Mayıs 1969, 19 Mayıs İlavesi, İstanbul, s.4.

⁶⁰ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, s.178-200.

⁶¹ Milli Savunma Bakanlığı.

⁶² Hüseyin Menç, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, 3.baskı, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2007, s.105.

⁶³ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, Başnur Matbaası, Ankara 1972, s. 190.

⁶⁴ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.199-201.

⁶⁵ H.C.Armstrong, *Bozkurt*, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Arba Yayınları, İstanbul 1996, s.84, 85,87.

⁶⁶ Zekeriya Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadele’ye Mustafa Kemal Paşa*, Bengi Yayınları, İstanbul 2003, s.163-165.

Bandırma Vapuru'nu ve yolculukta yaşadıkları sıkıntıları şu sözlerle aktarmaktadır: “Acaba boğaz dışında bir İngiliz torpidosu tarafından küçük (Bandırma) vapurumuz durdurulacak mıydı? Samsun'a ayak basıncaya kadar bu şüphe ve tereddüt geçmedi. Bir taraftan Karadeniz'in müthiş fırtına ve dalgalarından kurtulmak, diğer taraftan İngiliz torpidosunun karanlık hayalinden kaçmak isteyen bu küçük teknenin yolcuları çok sıkıntı çekmişlerdi.”⁶⁷ Hüsrev Gerede'nin günlükleri de bu konuda ilginç bilgiler vermektedir.

17 Mayıs 1919

Hava kötü. Hep yataklardayız. Mitralyöz Arif, Dr. Refik, Topçu Kemal bir kamaradayız. Kamaramız vahşi hayvan kafesine benziyor. Ara sıra başımızı kaldırıp birkaç kelime konuşuyoruz. 9.30 sıralarında İnebolu'ya yanaştık. Fakat 17-18 Mayıs gecesini pek fena geçirdik. 18 Mayıs öğleüstü Sinop limanına girdik. Çok şükür sallantı kesildi. Yataklardan fırladık. Tıraş olduk, yıkandık güvertede hava aldık, güneşlendik.⁶⁸

1919'da 9. Ordu müfettişi olarak atanan Mustafa Kemal Paşa'ya kurmay ikinci başkanı olarak katılan ve onunla birlikte Samsun'a çıkan⁶⁹ Arif Bey'in yanında önemli kumandanlar da vardı. Müfettişlik kurmay başkanı Miralay Kazım Bey, Birinci Şube Müdürü Binbaşı Hüsrev Bey, Topçu Kumandanı Binbaşı Kemal Bey, Ordu Sıhhiye Reisi Miralay İbrahim Tali Bey, Sıhhiye Reis Muavini Binbaşı Doktor Refik Bey bu isimler arasındadır. Daha birçok mülhak, emir zabiti ve yaver yüzbaşı ve teğmenler tayin edilerek, hepsi birlikte 16 Mayıs 1919'da “Bandırma” vapuruyla İstanbul'dan Samsun'a hareket etmişler ve 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmışlardır.⁷⁰

Mustafa Kemal ve arkadaşları çalışmalarını tamamladıktan sonra Samsun'dan ayrılma kararı verdiler. 25 Mayıs 1919 Pazar günü akşamüstü Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, diğer kumandanlarla Havza'ya gelmiş ve Milli Mücadele'nin Örgütlenme Dönemi'ndeki çalışmalarına burada devam etmiştir.⁷¹ Havza'da 5. Kafkas Tümeni'nin bir alayı bulunmaktadır. Subayları kötü durumda ve er sayısı çok azdır. Arif Bey ve arkadaşları burada 25 Mayıs 1919 tarihinde bir otelde konaklamayı tercih

⁶⁷ Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı*, Yayın Hazırlayan: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul 1987, s.26.

⁶⁸ Hüsrev Gerede, *Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Haz: Sami Önal, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2002, s.25-37, 145, 201.

⁶⁹ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

⁷⁰ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, 5.Cilt, s.62.

⁷¹ <http://www.havza.gov.tr/GenelSayfaOku.asp?Pa.g.e.Id=69>, 16.08.2012, 08:30.

etmiştir.⁷² Daha sonra Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında 9.Ordu Kıtaatı Müfettişlik Karargâhı'yla beraber Amasya'ya gelmiştir.⁷³

Hüsrev Gerede'nin günlükleri Amasya'ya gelişleri hakkında bazı bilgiler vermektedir.

13 Haziran 1919

*Sabah saat 8'de Havza'dan hareket ederek bir Alevi köyüne gelip orada mola verdik. Kâzım, Dr. Refik, Arif ve ben ufak bir briç partisi yaptık. Saat 5'te Amasya'ya geldik. Topoğraf Yarbay Pertev'in I. Dünya Savaşı'nda menzil müfettişiyken yaptırdığı kışlalara yerleştik.*⁷⁴

Mustafa Kemal Samsun'dan Sivas ve Erzurum yoluna düşerken, Amasya'daki 5.Kafkas Fırkası'nı da Arif Bey'e emanet etmiştir.⁷⁵ 3. Ordu Müfettişliği tarafından 20. Kolordu Kumandanlığına gönderilen 14 Temmuz 1919 tarihli yazıda Refet Bey'in askerlikten istifa ettiği, Arif Bey'in Amasya'da 5. Fırka Kumandanlığı'na gönderildiği, İstanbul'a gitme konusunda gösterilecek gafletin pahalıya mal olacağı konularında bilgi verilmiştir.⁷⁶

Ordu müfettişliği ile Samsun'a ayak basan Atatürk'ün kurmay heyetinde bulunan Arif Bey, bir süre sonra farklı bir göreve verilmiştir.⁷⁷ Anadolu'yu örgütlemek için işe koyulan Atatürk, Arif Bey'i millî maksatlar uğrunda çalışmak üzere Samsun'un güneyinde Kavak mıntıkasında görevlendirmiş ve beş on gün geçtikten sonra tekrar karargâha almıştır.⁷⁸ Kavak mıntıkasının durumu bu yıllarda tehlike arz ediyordu, çünkü Rum eşkiyalar zaman zaman Kavak'a saldırmaktadır.⁷⁹ Yaptığımız araştırmalarda Arif Bey'in Kavak mıntıkasında iken Ankara ile haberleştiğine dair çok sayıda telgrafa rastlanmıştır.⁸⁰ Bu belgelerde Arif Bey'in merkeze gönderdiği istihbarat bilgileri, istekleri ve merkezden gelen emirler yer almaktadır.

⁷² Hüsrev Gerede, *a.g.e.*, s.25-37, 145, 201.

⁷³ Hüseyin Menç, *a.g.e.*, s.101.

⁷⁴ Hüsrev Gerede, *a.g.e.*, s.25-37, 145, 201.

⁷⁵ Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının Perde Arkası*, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s.201-206, 343-372.

⁷⁶ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K296G69B69001.

⁷⁷ Baki Sarısakal, *a.g.e.*, s.219.

⁷⁸ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

⁷⁹ Baki Sarısakal, *a.g.e.*, s.219.

⁸⁰ Örneğin; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K301G81B81001.

Arif Bey, anılarında İngilizlerin Samsun'a yapacakları çıkarma harekâtına engel olmak üzere, karargâhı Samsun'da bulunan 10. Tümen Kumandanı Yarbay İsmail Hakkı Bey'e söz konusu emir ve talimatların verildiğini, merkezi Anadolu'nun kapısı durumunda olan Kavak civarında yani Samsun ile Amasya arasında, milli ve askeri kuvvetlerle bir topçu taburu yerleştirildiğini anlatmaktadır. Bu kolorduya bağlı birliklere bağlı çalıştığını "Acizleri, merkezi Amasya'da bulunan 5. Tümen'in ve sonra da Kavak mıntikasının kumandanlığını üzerime aldım."⁸¹ sözleriyle açıklamaktadır.

Hüsrev Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki karargâhından, Kazım Karabekir'e yazdığı 7 Haziran 1919 tarihli mektupta da Arif Bey'den bahsedilmektedir: "*Kaymakam Arif Bey isminde Adanalı Mitralyöz Arif Bey vardır ki 7. Fırka'da Balkan Harbi'nde ahbabım idi. Paşa hazretlerinin tanıdıklarındandır.*"⁸² Bu telgraftan anlaşıldığı üzere Hüsrev ile Arif Beylerin birbirleriyle tanışıklıkları Balkan Savaşları'na kadar uzanmaktadır.

Arif Bey'in adı, Kavak Mıntika Kumandanlığı yaptığı sıralarda Temsil Heyeti kararlarında da geçmektedir. Bu süreçte bazı kararlar ona bildirilmiştir.⁸³ Bunun gibi 1919 yılı içinde pek çok belgede Mustafa Kemal Paşa'nın Arif Bey'e görevler verdiğini görmekteyiz. Örneğin; 19 Kasım 1919 tarihinde Temsil Heyeti kararında Mustafa Kemal; "*Araştırma Heyeti Reisi Fevzi Paşa'nın yaveri milli teşkilat aleyhinde ileri geri konuştuğu bildirilen Üsteğmen Ali Efendi'nin göz hapsine alınması, Amasya'da 5. Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey'e, Kavak Mıntika Kumandanı Arif Bey'e yazıldı.*" demektedir.⁸⁴

İstiklal Savaşı kumandanlarından Arif Bey'in izini Amasya Genelgesi'nde de görmek mümkündür. Milli Mücadele Dönemi'nde Amasya'daki çalışmalar önemli bir aşamaya ulaşmış, bölgelerinde isim yapmış ve Mustafa Kemal ile aynı ülküyü paylaşan kumandanlar, ilerleyen tarihlerde Amasya'da toplanmıştır. Milli Mücadelenin ilk yazılı beyannamesinin hazırlanması aşamasında hazır bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Arif Bey'dir.⁸⁵

Armstrong, Amasya Genelgesi'nin hazırlandığı sıralarda Arif Bey'den şu şekilde bahsetmektedir: "*Toplantı gizli oldu. Arif Bey konuşulanları kaydetti. Mustafa Kemal*

⁸¹ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.29.

⁸² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.197-198.

⁸³ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974, s.60-61.

⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, Cilt 5, s.229.

⁸⁵ Hüseyin Menç, *a.g.e.*, Ankara 1992, s.86.

görüşlerini açıkladı. Toplantıya katılanlar, tek umudun direnişte olduğu konusunda anlaştilar. Ortaklaşa bir eylem planı tasarısı hazırladılar.”⁸⁶ Amasya Genelgesi hazırlandıktan sonra kurmay heyetten Arif Bey’e de davetle kararı gösterip, görüşü sorulmuş, tereddüt etmeden, isabetli bulduklarını söylemiştir. Rauf Bey’in anlarına göre, yanındaki arkadaşlarıyla beraber “vatan ve milletin kurtulacağı güne kadar, ne olursa olsun, aynı yolda aynı maksatla kendisi ile beraber her tehlikeye göğüs gererek yürümekte devam edeceklerine” askerlik namus ve şerefleri üzerine yemin etmiştir.⁸⁷

Sonyel, içinde Arif Bey’in de bulunduğu “Amasya Görüşmeleri”yle ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

“Görüşmeler Haziran’ın 18’inden 22’sine kadar sürmüştür. Menemen kırımının ön gününde, Mustafa Kemal, aralarında kolordu komutanları da bulunan en güvenilir yandaşlarını Amasya’da gizli bir toplantıya çağırmişti. Toplantının amacı, düşmana karşı direniş önlemleri almak ve gerekirse, Anadolu’da fiili (edimsel- defacto) bir yönetim kurmaktı. Toplantıya katılanlar arasında 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat, eski Donanma (Bahriye) Hakanı Hüseyin Rauf, Kolordu Komutanı Albay Refet, Arif Bey ve Selahattin, Samsun’un eski valisi Hamil, ayrıca Mustafa Kemal’le yaveri Albay Kâzım vardı. O sıralarda Erzurum’da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Konya’da bulunan 2. Kolordu Komutanı Mehmet Cemal Paşa, uzaklık yüzünden toplantıya katılamamışlarsa da, toplantı hakkında kendilerine telgrafla sürekli olarak bilgi iletilmişti. Bu toplantı sonrası Mustafa Kemal İstanbul Hükümeti’ne direnişi desteklemelerine ve Anadolu ile birlikte hareket etmelerine dair telgraf göndermiştir. Amasya görüşmelerinde çok önemli konular tartışılmış; kararlar alınmıştı. Ulusal direniş konusunda önderler arasında görüş birliği olduğu halde, Anadolu’da ulusal bir yönetim kurulması konusunda görüş ayrılıkları baş göstermişti. Ayrıca, istenen amaca ulaşma olanaklarıyla ilgili olarak askerî, iktisadî ve siyasî yardım konusu da ele alınmıştı. Bu arada, Türk ulusçularla Bolşevikler arasında ilişki kurma olanakları görüşülmüş; bu konuda kimi anlaşmazlıklar çıkmıştı. Bu anlaşmazlıklara karşın, Amasya toplantısında iki önemli karar alınmıştı: 1. ulusal direniş akımı başlatmak; 2. gerekirse, Anadolu’da geçici bir yönetim kurmak. Gizli olan ikinci karara göre gerektiğinde, Orta Anadolu’da, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat ve Doğu Anadolu’da, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, ülkenin sivil ve askerî yönetimini üzerlerine alacaklardı.”⁸⁸

Bu bilgi Mustafa Kemal’den Arif Bey’e tarihsiz gizli yazıda yer almaktadır.

Arif Bey’i Sivas Kongresi öncesi manda ile ilgili yazışmalarda da görmekteyiz. Milli Mücadele’nin örgütlenme safhasında Bekir Sami Bey Amasya’ya gelmiştir.

⁸⁶ H.C.Armstrong, *a.g.e.*, s.90.

⁸⁷ Hüseyin Menç, *a.g.e.*, Amasya 2007, s.178.

⁸⁸ Salahi R.Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara 2008, s.259-260.

Amasya'da 5.Tümen kumandanı Arif Bey aracılığı ile Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile manda konusu ile ilgili karşılıklı yazışmışlardır. Bu konuşmalarda Bekir Sami Bey, Amerikan mandasını savunmuştur.⁸⁹ TİTE Arşivi'nde rastladığımız 8 Ağustos 1919 tarihli bir belgede Sivas Kongresi için delegelerin Sivas'a gönderilmek üzere Amasya'da bulunan 5.Fırka Kumandanı Arif Bey'e müracaat edilebileceği yazılmaktadır.⁹⁰

Arif Bey ile Mustafa Kemal'in yazışmalarını Sivas Kongresi devam ederken de görmekteyiz. Bu yıllarda Mustafa Kemal'in aldığı kararlar incelendiğinde Arif Bey'e çok güvendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin, Amasya'daki 5.Tümen Kumandanı, Atatürk'ün yakını Arif Bey'den Sivas Kongresi öncesinde rahatlatıcı bir telgraf gelmiştir. Arif Bey şüphe duydukları yeni Kolordu Kumandanı Selahattin'i gerektiğinde İngilizlere direnecek kadar cesaretli görmediğini bildirmekle birlikte, Refet Bey'in Sivas'a gittiğini ve Ünye ile Niksar arasında hareket halindeki iki taburun Sivas'ın güvenliğini sağlayacağını duyurur. Atatürk'e göre üst kumandanlar duraksama gösterirse, askeri hiyerarşi hesaba katılmadan daha alt rütbedeki kumandanlara dayanılacaktır. Atatürk, bu güvensiz ortamda, askeri hiyerarşiyi çiğneyerek, daha alt kademelerle doğrudan doğruya ilişkiler kurmak zorunda kalır. Kuşku duyulan Kolordu Kumandanı Selahattin'e karşı Tümen Kumandan Vekili Arif Bey'den yararlanılacaktır. Arif Bey, Kazım (Dirik) Paşa, Kurmay Başkanı (Deli) Halit Bey, bu yıllarda bahsedilen Atatürk'ün güvendiği kumandanlardır.⁹¹

İstiklal Savaşı'nın örgütlenme döneminde gerçekleşen en önemli olaylardan biri de İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında Amasya Protokolü'nün yapılmasıdır. Bu protokol Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümeti'nin işbirliğini öngörmektedir. Bu önemli sürece Arif Bey de tanıklık etmiştir. Arif Bey, İstanbul Hükümeti'nin görüşmelerdeki temsilcisi olan Salih Paşa'yı, Amasya'ya gidişinde ve dönüşünde yolculamış, Anadolu hareketinin istekleri hakkında görüş bildirmiştir. Anılarında bu meseleyi şöyle açıklamaktadır: "*Anadolu'yu fiilen idare yetkisini üstüne alan Temsil Heyeti yirmi küsur gündür İstanbul ile bağlantıyı kesmiş bulunuyordu. Bu sırada Ferit Kabinesi düşerek, yerine -Anadolu ile anlaşabileceği tahmin olunan- Ali Rıza Paşa Hükümeti iktidar mevkiine geçti (Ekim 1919). İstanbul ile yeniden haberleşme başladı*

⁸⁹ Ahmet Necip Günaydın, *Milli Mücadelede 108 Gün Sivas*, Sivas Valiliği, Sivas 2009, s.108-109.

⁹⁰ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K299G10B10001.

⁹¹ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 3.Kitap, İstanbul Matbaası, İstanbul 1974, s.1209-1212.

ve İstanbul ile Anadolu birbiriyle az çok anlaştı. Temsil Heyeti ile yakından görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa Amasya'ya geldi.[...] Salih Paşa'ya Kavak'tan Amasya'ya kadar gidiş ve dönüşleri sırasında refakat ettim. Yolculuk sırasında kendilerine birçok milli meselelerimizi arz ettim.”⁹²

Miralay Arif Bey'in örgütlenme dönemi çalışmalarından Nutuk'ta bazı yerlerde bahsedilmektedir. Örneğin Refet Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan Arif Bey aracılığıyla Amasya'ya cevap vermesini istemektedir. Ayrıca Refet Bey'in bazı telgraflarının altında Arif Bey'in imzası dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın başka kişilerle olan yazışmalarında aracılık yapmaktadır. Nutuk'ta Geyve Boğazı'na saldıran asiler üzerine iki tabur piyade, sekiz minareli tüfek, iki atla çekilen sahra topu ve iki dağ topundan oluşan Arif Bey'in birliğinin gönderildiğinden bahsedilmektedir.⁹³

Arif Bey'in yazışmalarına arşiv çalışmaları esnasında da rastlanılmıştır. Örneğin Arif Bey, Temsil Heyeti'ne çektiği telgrafta Alman menşe'li 360 sandık silahın yetersiz olduğunu ve bunların Osmanlı mavzeri ile takviye edildiğini, ancak bunun da yetersiz olduğunu söylemektedir.⁹⁴ Arif Bey, 11.Fırka Kumandanlığı'na atandıktan sonra Erkânı Harbiye Riyaseti'ne yazdığı telgrafta fırkanın emir ve kumandasını üzerine aldığını, fırka cephanesi tertibatı hakkında bilgi edindiğini söylemektedir.⁹⁵

Bir başka telgrafta da Yarbay Arif Bey'den şu şekilde bahsedilmektedir: “ [...]41. Fırka'dan bir piyade alayı, bir cebel taburu ve 11. Fırka'dan iki piyade alayı ve 12. Kolordu'dan bir muhabere, bir süvari, bir istihkâm, bir nakliye, bir sıhhiye müfrezesi - mümkün ise şimendiferle- Kavak muntıkası kumandanı Kaymakam Arif Bey kumandasında Alaşehir'de içtimâ edeceklerdir.”⁹⁶

5.GÜNEY CEPHESİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütarekeyi uygulamaya koyan İtilaf Devletleri güneyde yer alan illeri de işgal etmeye başlamıştır. Buradaki ilk işgalleri İngiltere gerçekleştirmiş,

⁹² Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.35.

⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Bordo-Siyah, İstanbul 2010, s.80., 82., 118., 424.

⁹⁴ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:274-G:101.

⁹⁵ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:819-G:198.

⁹⁶ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt 2, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.960.

daha sonra kendi aralarında anlaşarak bölgeyi Fransızlara bırakmışlardır. Bölge halkına zarar veren işgal güçlerine karşı hem Kuvayımillîye güçleri hem de Arif Bey gibi bazı tümen kumandanları mücadele etmişlerdir.

11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi askeri düzenlemeler de yapmıştır. Niğde'de bulunan 11. Tümen'e Ulukışla- Pozantı hattında örgütlenecek Kuvayımillîye çetelerini destekleme görevi verilmiştir. Tümenin kumandanlığı önce Mümtaz Bey iken sonra Yarbay Arif Bey'e verilmiştir. 11. Tümen'in desteğiyle oluşturulan ve ağırlığını Ulukışla'ya veren Kuvayımillîye, Adana'daki Fransız işgaline karşı zorunlu bir direniş yürütmüştür.⁹⁷

Arif Bey, Güney Cephesi'nde Pozantı Kuşatması'nda görev almıştır. 11.Tümen Kumandanı Yarbay Arif Bey, Pozantı'yı düşmandan temizlemek amacıyla, 400 kişilik piyade ve 4 dağ topu, bir makineli tüfek bölüğü ile Niğde'den gelmiş, 5 Mayıs 1920 tarihinde gerekli tertipleri almıştır.⁹⁸ Fransızlara karşı 6 Mayıs 1920 günü sabahın karanlığında topçu bataryaları atışa başlamış, ancak hücumun şiddetine rağmen başarı elde edilememiştir. Bu muharebede Türk kuvvetleri eski mevzilerine çekilmek zorunda kaldılar. Arif Bey taarruzu tekrarlatmak istemiştir. Ancak, Halife Ordusu'nun Düzce üzerine yürümesi dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'dan oraya gitmesi emrini aldığı için bunu yapamamış ve milli kuvvetlerden Manisalı Ali Bey müfrezesi ile beraber, kuvvetlerini Pozantı'dan çekmiştir.⁹⁹ Ulukışla'dan Niğde'ye, daha sonra Konya'dan fırkası ile birlikte Düzce'ye hareket eden Yarbay Arif Bey buradaki isyanı bastırmakla uğraşmıştır.¹⁰⁰

Yarbay Arif Bey, yazdığı telgraflarla Temsil Heyeti'ne Pozantı hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle düşman güçlerinin kaç grup halinde ve kaç kişiyle burada bulduklarını 11.Fırka Kumandanı imzasıyla aktarmaktadır.¹⁰¹ Ayrıca Yarbay Arif Bey, tarihsiz bir telgrafında Adana'da Fransızların mezalimde bulduklarını anlatmakta ve Fransız askerleriyle ilgili bilgi vermektedir. Burada Fransızlarla yapılan

⁹⁷ Mehmet Öncel Koç, *Millî Mücadele'de Niğde*, Niğde Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde 2009, s.21.

⁹⁸ Miralay Arif'in 11.Tümen görevine getirilişine tarihi kaynaklarda rastlıyoruz. Mustafa Kemal Miralay Arif Bey'in 11.Tümen'in başına atandığını İsmet Bey'e telgrafla bildirmiş ve 11.Tümen kumandanı Miralay Halit'in İstanbul'a çağrıldığını iletmiştir. Bu bilgi Harbiye Nezaketi ile paylaşılmıştır ; ATASE Arşivi, ATAZB Koleksiyonu, K:11-G:31.

⁹⁹ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.116-117.

¹⁰⁰ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961, s.101-109.

¹⁰¹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:273-G:186.

mücadelede Fransızların geri püskürtüldüğünü, birçok silah ve cephane el konulduğunu, Pozantı'da Kuvayimilliyeye ile Fransızlar arasında çatışmaların devam ettiğini bildirmektedir.¹⁰²

Güney Cephesi'nde özellikle Adana'da milli müfrezeleri kurmak için Çukurova'nın büyük zenginlerine, işadamlarına, fabrikatörlere ve arazi sahiplerine iş düşmüştür. Damar Arıkoğlu, anılarında bunu anlatır.¹⁰³ Yarbay Arif Bey'in bu cephedeki etkinliklerini anılardan faydalanarak öğrenebildiğimiz Arıkoğlu, Yarbay Arif Bey'den bahsetmekte ve ondan düşman karşısında yardım istediklerini anlatmaktadır. Ayrıca Yarbay Arif Bey'e bir araba hediye ettiklerini söylemektedir: *"Bir kaç gün evvel yeni tayin edilen 11. Fırka Kumandanı Yarbay Arif Bey'e hoş geldiniz ziyaretini yapmıştık. Yarbay Arif Bey kendisinin aslen Adanalı olduğunu, elinden gelen yardımları esirgemeyeceğini vaat etti. Biz de bu söz karşısında otomobilden bir tanesini Yarbay Arif Bey'e hediye ettik. İkincisini de Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara'ya gönderdik. Silâh ve cephaneye yetersizliğini Yarbay Arif Bey'e söyleyerek epeyce tüfek ve cephaneyi cepheye göndermeye muvaffak olduk. İhtiyaç çoktu; zira gün geçtikçe kuvvetlerimiz kat kat çoğalıyordu."*¹⁰⁴ Yarbay Arif Bey'in kullandığı otomobil, bu yıllarda Adanalı vatanseverlerin bir hediyesidir.

Pozantı Cephesi'nde Damar Arıkoğlu, Halit Mengi Bey'i hapisten kurtarmak ve tutukluluk haline son vermek üzere Yarbay Arif Bey'in yanına gittiklerini, tahliyesini sağladıklarını anlatmaktadır. Arif Bey'e Menil'in (Fransız Binbaşı) tesis ettiği müdâfaa hattının bizim müfrezelerimizin silahları ile kontrol altına alınmasının zor olduğunu, Pozantı Kuşatması'nın uzamasının cephedeki efradımızın maneviyatı üzerinde hoş bir tesir yapmadığını, kuvvetlerimizin Pozantı'yı zorla düşürmelerinin imkânsız bulunduğunu, ancak kendi fırkasının bu işi başaracağını, ağır obüsleri ile siperlerin tarumar ve Pozantı'nın düşürülebileceğini, Pozantı'nın sukûtu ile çok ilerlemiş olan müfrezelerimizin arkasını emniyet altına alması ricasında bulduklarını anlatmaktadır. Anılarında, Yarbay Arif Bey'in tekliflerini hoş karşılamadığını, şiddetle karşı çıktığını, *"Siz kim oluyorsunuz da benim gibi bir fırka kumandanına emir veriyorsunuz! Ancak böyle bir emri, Mustafa Kemal Paşa bana verir. O'nun emriyle harekete geçerim. Sizin gibi siviller beni harekete geçiremez"* cevabıyla adeta payladığını dile getirmektedir.

¹⁰² ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:861-G:70.

¹⁰³ Doğan Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.1015.

¹⁰⁴ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, *a.g.e.*, s.101-109.

Arıkoğlu gelişmeleri şu sözleriyle açıklamaya devam etmektedir:

“... Arif Bey sözlerimizi dinlemiyordu. Nerede ise bizi dairesinden kovacaktı. Yüzünden düşen sinek bin parça oluyordu. Nahoş bir vaziyette yanından ayrıldık. [...] Kumandan beyin her ikimizi de acilen nezdine davet ettiğini bildirdi. Kahvaltımız bittikten sonra Arif Bey’in yanına gittik. Dünkü haşın Arif Bey gitmiş, bugün yerine sanki başkası kaim olmuştu. Güler yüzlü, mültefit bir çehre ile bizi karşıladı. Kapıdaki nöbetçiye, emri olmadıkça içeri kimsenin girmesine müsaade etmemesini de tembih ederek kapıyı kapadı. Nazik ifadeleri ile ertesi gün Pozantı’ya fırkası ile hareket edeceğini, ağır toplarını da götüreceğini, bir iki gün içinde Pozantı’daki Fransızların tarumar ve kısm-ı küllisini de esir edeceğini bildirdi. [...] İşin garip cihetini sonradan öğrendik. Münakaşa ile ayrıldığımız günün gecesi Mustafa Kemal şifre ile Arif Bey’e acı bir telgraf çekiyor “Arif daha ne bekliyorsun? Niçin Pozantı’yı düşürmüyorsun? Derhal harekete geç, bu çıbanbaşını yok et.” diyor. Arif Bey zannediyor ki, kendisini biz şikâyet ettiğimizden dolayı böyle acı bir telgraf kendisine gelmiştir. [...] [..]Pozantı’da Arif Bey’i bulduk. Şimdi biz bize kalmıştık. Suale vakit kalmadan kendisi söze başladı : “Umumi vaziyet iyi gitmiyor. 21 Eylül 1919 tarihinde Balıkesir’in kuzey mıntikasında başlayan ve bastırılan Birinci Anzavur İsyanı 1920 Şubatının 16’sında ikinci defa meydana çıktı. 13 Nisan 1920’de Düzce, Bolu havalisi de isyan etti. Mustafa Kemal Paşa’dan aldığım emir üzerine fırkamla birlikte hemen yola çıkıyorum ve asilerin üzerine gidiyorum. Fırkama ve askerlerime güveniyorum. Yüz akı ile isyanı bertaraf edeceğimi ümit ediyorum. Fransızlarla sizi yine baş başa terkediyorum. Büyük fedakârlıkla emrinize 300 tüfek ile kâfi miktarda cephaneye bırakıyorum. Bildiğiniz gibi hareket ediniz. Çok yazık ki Pozantı işinde geç kalmışız. Keşke daha önce bu işi ele alsaydık. Sadık Paşa’nın 1000 güzide süvari ile Ankara’ya hareket haberi, Konya yol boyundaki kaymakamlara çektiğim telgraflar bir masaldır. Konya’ya ve havalisine sadece bir gözdağından ibarettir. Zavallı Sadık’ı Fransızlar göz hapsine almışlar, nefes aldırıyorlar. Konya ise için için kaynıyor, Ereğli ve Karaman’dan dahi, emin değilim. Şimdi size düşen iki vazife vardır. Bir tanesi Sadık Paşa havadisinin mümkün olduğu kadar yayılmasına çalışmak ve bize vakit kazandırmak; ikincisi de Kilikya cephesini ayakta tutmak için var kuvvetinizle halkı ayaklandırmaktır.” dedi. [...]Arif Bey Konya’da birkaç gün fırkasıyla kalıp işlerini tanzim ve noksanlarını ikmal edip Mustafa Kemal’in son direktifini alarak asiler üzerine gidecekti. Konya’da hep birleşecektik. Arif Bey Ulukışla’dan Niğde’ye gitti. Niğde’de hazırlığını tamamladı, buradan Ereğli’ye, sonra da Konya’ya geçti.”¹⁰⁵

Arif Bey, Konya’da iken Ankara ile sık sık haberleşmektedir. Bir telgrafında Konya’dan Ankara’ya hareket eden iki tren hakkında bilgi vermektedir.¹⁰⁶ Arıkoğlu, Arif Bey’in Konya’daki faaliyetlerini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Konya’da bir haftadan fazla kaldı. [...] Yapılan propaganda Arif Bey’in Konya’ya fırkası ile gelmesi, cesur askerlerinin çarşı ve sokaklarda dolaşması sonunda

¹⁰⁵ Damar Arıkoğlu, *a.g.e.*, s.101-109.

¹⁰⁶ ATASE Arşivi, ATAZB Koleksiyonu, K:575-G:73.

azalmış; muvakkaten habis ruhlu insanları sindirmişti. Ankara hükümetinin müsaadesi ile Manisalı Ali Bey ağır cezalı mahkûmlardan, işe yarar ve güvenilir olanların bir kısmını hapishaneden çıkarıp, fırka emrinde bir müfreze teşkil etti. Hepsisi de çam dalı gibi babayiğit insanlardı bunlar. [...]Arif Bey bir hafta sonra verilen emir mucibince Konya'dan fırkası ile birlikte Düzce'ye hareket etti.”¹⁰⁷

Arif Bey, anılarında Güney Cephesi'ndeki faaliyetleriyle ilgili olarak bazı ipuçları vermektedir: *“Merkezi Niğde'de bulunan ve Adana Cephesi'yle ilgili olan 11. Tümen Adana mücahitlerine her türlü askeri yardım ve arkalama faaliyetini esirgememiştir. Tümen ile temas ve irtibatla bulunan Kilikya Heyet-i Merkeziyesi ileri gelenlerinin gerek gerilerde ve gerek cephelelerde görülen çabaları ve sürekli çalışmaları, Adana'mızın kurtarılması hakkında kuvvetli ümitler uyandırmakta idi. [...] Nisan 1920 başlangıcında bu tümenin emir ve kumandasını üstlendim.”*¹⁰⁸

ATASE Arşivi'nde rastladığımız bir belgede Arif Bey, Pozantı'da bulunan Fransız Kumandanlığı'na teslim olmaları hakkında gönderilen bir mektuptan bahsetmektedir. Söz konusu mektuba alınan cevaptan, Fransızların Pozantı'yı müdâfaa edeceğinin anlaşıldığını merkeze bildirmektedir.¹⁰⁹

Ankara Temsil Heyeti'ne yazılan bir telgrafta Kilis'teki Fransız ve Ermenilerin zulüm ve eşkıyalıklarından, Türklerin katledildiğinden bahsedilmektedir. Bu zulmün son bulması için düşmanın tahliyesinin icap ettiği yazılmaktadır.¹¹⁰ Yarbay Arif, Erkânı Harbiye Riyaseti'ne gönderdiği bir telgrafta da Antep kuvvetlerinin yani Kuvayımillîye'nin düşman kuvvetleri karşısındaki durumu ve kuvvetlerimizin başında kimin bulunduğunu hakkında bilgi almak istemiştir.¹¹¹

Güney Cephesi'yle ilgili bir ipucunu da Halide Edip Adıvar vermekte ve Kilikya'da Arif Bey'in 11.Tümeni'nde savaşan Rahime Hanım adlı bir kadından bahsetmektedir. Osmaniye'nin Raziyeler köyünden olan bu kadının Fransız istihkâmlarına saldırılarda en ön sırada yer aldığını anlatmaktadır. Harpte ölen iki kişiyi

¹⁰⁷ Damar Arıkoğlu, *a.g.e.*, s.101-109.

¹⁰⁸ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.42-44.

¹⁰⁹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:821- G:74.

¹¹⁰ ATASE Arşivi, ATAZB Koleksiyonu, K:25- G:46.

¹¹¹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:821- G:92.

sırtında getiren Rahime Hanım'ın, muharebeler esnasında şehit olduğunu ifade etmektedir.¹¹²

Arif Bey Niğde ve çevresinde de bulunmuştur. Burada etkinlik gösterme sebebi 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi döneminde, Niğde Sancağı'nın 20. Kolordu'ya bağlı 11. Tümen'in karargâh merkezi olmasıdır.¹¹³ Bu arada Mareşal Fevzi Çakmak'ın günlüğünden öğrendiğimize göre Yarbey Arif, 16 Mayıs 1920 tarihinde birinci kademesiyle Nallıhan'a gitmiştir.¹¹⁴

Babası Niğde'de faaliyet gösteren Vedat Mengi, Halit Mengi hakkında şu anıları aktarmaktadır:

“Sivas Kongresi'nden döndükten sonra Pozantı ve Çiftahan'daki Fransızların buradan çıkarılması için Bor'dan yardım istenmiş. Kahraman Bor'la ve Bor köylerinden teşkil edilen kuvvetlerle bu cephede çarpışılmıştır. Bilahare Düzce İsyanı dolayısıyla buradaki kuvvetler Düzce'ye sevk edilince Tümen Kumandanı Arif Bey'in ısrarı ile Düzce'ye gitmek için yola çıkmış. Konya'ya kadar beraber gitmiş. Burada ordu birliklerine muhtelif yardımlarda bulunmuş, ezcümle Konya cezaevindeki mevkuf ve mahkûmlardan ayrı bir müfreze teşkil ederek Ayııcı Arif Bey'in emrine verdikten sonra Bor'daki işlerinin başına dönmüştür.”

Arif Bey bu dönemde bir telgrafında Telgraf Müdürü Tayyar Bey ve onunla beraber 4 kişilik bir heyetin Kayseri'de fesat çıkardığını, bunların ihbar edildiğini, bunlar hakkında tahkikat yapıp bilgi gönderileceğini iletmektedir.¹¹⁵ Ayrıca bu yıllarda Nevşehir kaymakamlığıyla karşılıklı olarak yazışmakta ve Damat Ferit Paşa yanlılarının bu bölgede zararlı faaliyetleri konusunda uyarılar yapmaktadır.¹¹⁶ Mustafa Kemal Paşa da, Temsil Heyeti başkanı olarak yazdığı bir telgrafta Yarbey Arif'ten şunları istemektedir: Nevşehir Kaymakamı Nedim Bey'in gönderdiği vesikalar gereğince yapılacak tahkikat-ı kanuniyenin icrası edilmek üzere evrakın Divan-ı Harb-i Mahsusi tarafından tanzim edilmesi ve neticenin sonuçlandırılması önemlidir.¹¹⁷

Yarbey Arif Bey, Güney Cephesi'ndeki görevinden ayrılışını ise şöyle dile getirmektedir: “Düzce ve Bolu bölgesinde gittikçe genişleyen ihtilal ateşi, 11. Tümen'i, süratle Pozantı bölgesinden uzaklaştırmak zorunda bıraktı. 11. Tümen'in hareketinin hızlandırılmasını belirten, Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa

¹¹² Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Cilt II, Yenigün, İstanbul 1998, s.86.

¹¹³ Ömer Fethi Güner, *Niğde Kapadokya Başkenti*, Maya Yayınları, İstanbul 2009, s.583-597.

¹¹⁴ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2.cilt, YKY, İstanbul 2002, s.704.

¹¹⁵ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:274- G:53.

¹¹⁶ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:413- G:16.

¹¹⁷ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:413- G:16AQ.

hazretlerinden gelen şifreli emirde önemli kuvvetlerimizin Bolu bölgesinde mağlup olduğu, Konya’da isyan belirtilerinin anlaşıldığını bildirerek, Pozantı taarruzundan vazgeçerek ve olabildiğince fazla kuvvetle ve süratle bizzat hareketim emir olunuyordu” demektedir.¹¹⁸

Arif Bey, memleketi Adana ve çevresinin kurtuluşu için mücadele etse de buradaki işgalleri sona erdirememiştir. Başka bölgelerde çıkan iç isyanlar, buradaki 11.Tümen’in çalışmalarını yarıda bırakmasına sebep olmuştur.

6. DÜZCE İSYANI SIRASINDA ALDIĞI GÖREVLER

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasının ardından örgütlenme çalışmaları başlamış ve 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da yeni bir meclis açılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması karşısında İstanbul Hükümeti, padişah ve işgalciler sessiz kalmamış, ülkenin farklı yerlerinde isyanlar çıkartarak Anadolu hareketini zor duruma düşürmeyi amaçlamışlardır. İstiklal Savaşı’nda tümen ve kolordu kumandanlığı görevlerinde bulunmuş olan Yarbay Arif¹¹⁹ de iç isyanların bastırılmasında görev almıştır.

Arif Bey’i Nisan 1920’de 11. Tümen Kumandanı olduktan sonra Pozantı Kuşatması’nın ardından Düzce Ayaklanması’nın bastırılmasında görmekteyiz.¹²⁰ Arif Bey, Anadolu İnkılâbı adlı eserinde iç isyanlar sırasında başında bulunduğu 11.Tümen’in faaliyetlerinden de söz etmektedir. Bolu, Hendek Düzce gibi mevkilerde kendisinden önce görev yapan kişilerden, bu isyanlar sırasında birliklerin nasıl hareket ettiğinden, yaşadıkları zorluklardan, Düzce İsyanı’nın nasıl bastırıldığından bahsetmektedir. Asilerin ortadan kaldırılmasında emeği geçen insanların adını şükranla anmaktadır. Yarbay Arif Bey, 11. Tümen’in bölgeden ayrılmasının ardından tekrar bu bölgede karışıklıkların çıktığını dile getirmektedir.¹²¹

¹¹⁸ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.42-44.

¹¹⁹ Hamdi Gürler, *Paşaların Gözüyle Milli Mücadele*, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s.24-25,69, 416.

¹²⁰ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

¹²¹ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.44-46.

Yarbay Arif Bey'in bu yıllarda merkezle yazışmalarının ciddi bir kısmı fırkasının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmuştur.¹²² Ali Fuat Paşa ile yazışan Yarbay Arif Bey, Düzce'den Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya yazdığı telgrafta askeri birlikler hakkında açıklama yapmaktadır.¹²³ Bir başka telgrafında da Hendek'ten Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya yazdığı telgrafta Hendek'ten hareket edeceği saat hakkında bilgi vermektedir.¹²⁴

Düzce-Bolu İsyanlarının zor günlerinde isyanları bastırmakla uğraşan Arif Çolak, Yarbay Arif'in bu bölgeye geldiğinden bahsetmektedir. Ankara'nın Mudurnu'ya kumanda heyeti gönderdiğini, bu heyette Yarbay Arif Bey'in yanında Refet Bey'in bulunduğunu, asilerle müzakere yaptıklarını anlatmaktadır. Bu müzakerelerden bir sonuç çıkmamış ve Çerkez Ethem'in de desteğiyle isyan bastırılmıştır.¹²⁵ Bu dönemde Mudurnu da çalkalanmaktadır. Mudurnu'daki olaylarla ilgili olarak *Hüsrev Bey'in Heyet-i Nasıhası* adlı eserde Binbaşı Nâzım Bey'in kuvvetlerinden sonra bölgeye sevk edilen 3. Grubun, Yarbay Arif Bey'in merkezi Niğde'de bulunan 11. Fırkası olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Mudurnu Cephesi'ne en son katılan Miralay Refet Bey'in son duruma göre, Mudurnu Mevkii Kumandanlığı vazifesini üstlendiğini, Yarbay Arif ile Nâzım ve Çolak İbrahim Beylerin ona bağlandığından bahsedilmektedir.¹²⁶ Araştırmalarımız esnasında Arif Bey'in Mudurnu'da kullandığı karargâh hakkında da bilgilere ulaştık. Mudurnu'da Refet Bey'in karargâhının bulunduğu ev aynı zamanda Tümen Kumandanı Yarbay Arif'in de karargâhıdır.¹²⁷ Arif Bey'in otomobili ile Mudurnu'ya gelmesi, ilk defa otomobil gören Mudurnu halkı tarafından heyecanla karşılanmıştır. Altı gün Mudurnu'da kaldıktan sonra Arif Bey, Ömerler Köyü üzerinden Bolu Dağı istikametine doğru Düzce İsyanı'nı bastırmak için yol almıştır.¹²⁸ Mudurnu günleriyle ilgili olarak bazı telgraflar da bilgi vermektedir. Örneğin Mudurnu'da

¹²² ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:575-G:17.

¹²³ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:672- G:53.

¹²⁴ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:672- G:55.

¹²⁵ Arif Çolak, *Milli Mücadele Esnasında Kuvayı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul 1996, s.60-62.; Arif Çolak müfrezesiyle beraber İstiklal Savaşı yıllarında isyanların bastırılmasında görev yapmıştır.

¹²⁶ Günay Çağlar, *Hüsrev Bey'in Heyet-i Nasıhası*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, Ankara 1990, s.93.

¹²⁷ Hüsrev Gerede, *a.g.e.*, s.25-37, 145, 201.

¹²⁸ <http://www.mudurnu.bel.tr/index.php/anasayfa/yazarlar/59-gueray-oenal/154-milli-muecadele-nin-mudurnu-sunda-uec-esir-ve-ilk-otomobil.html>, 04.06.2013, sa:09:24.; Arif Bey 19 Mayıs-29 Mayıs 1920 tarihleri arasında Mudurnu'da geçirmiştir.

bulunan Arif Bey'in bir telgrafında Bolu ve Adapazarı'na bazı kuvvetler göndereceği, bu nedenle para talep ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁹

Bu yıllarda Yarbay Arif Bey, Göynük'e 30 kişilik süvari, 50 kişilik piyadeden oluşan gönüllü bir birlik gönderdiğini Genelkurmay'a bildirmektedir.¹³⁰ Yarbay Arif Bey'e Bolu'dan gönderilen bir telgrafta da Bıçkı Boğazı'nda Abazaların eşkıyalık yaptığı, bu zararlı faaliyetleri önlemesi istenmektedir.¹³¹

Düzce'ye gelen Yarbay Arif Bey'le ilgili olarak Çerkez Ethem şunları söylemektedir: *“Elde ettiğimiz muvaffakiyetler asilerdeki dehşet ve korku kadar, onları takibe kuvvetleriyle memur edilen kumandanlarda memnuniyet ve huzur uyandırmıştı. Güney mıntikasında bulunan Miralay Refet Bey ve Geyve'nin doğusunda vaki bir tazyiki mene memur Kaymakam Arif Beyler kuvvetleriyle beraber Düzce'ye geldiler. Refet ve Arif Beylerin emirlerindeki kuvvetler çok yıpranmışlardı. Kuvayı Seyyare'nin intizam ve bilhassa sahip oldukları malzeme kendilerini çok memnun etti. Beni ciddi, samimi hislerle tebrik ettiler. Şimdi iç düşmanlara olduğu kadar, dış düşmanlara da karşı koyabilecek kuvvetlerimiz bir araya gelmişti.”*¹³²

Yarbay Arif Bey, anılarında isyanları bastırmakla görevli olan güçler hakkında dikkat çekici değerlendirmeler yapmaktadır. *“Düzenli birliklere yeterli derecede elbise, donatım verilmediği gibi sınırlı ve pek az olan maaşları da düzenli olarak ödenemiyordu. Hâlbuki Kuvayımilliye mensupları bol para alır, mükemmel giyinir ve en güzel atlara binerdi. Dün birliğinden kaçan pejmürde kıyafetli bir asker, bugün boğazından göbeğine kadar fişeklikler takmış, omzuna bir mavzer asmış, eline gümüşlü bir kırbaç almış...! Şu halde, Kuvayımilliyecilik dururken asker olmak?”* Çerkez Ethem'in istekleri ve milli güçlerin birbirine karşı cephe alması karşısındaysa *“Muharip ve silahlı kuvvetlerin, siyasetle uğraşmamaları sebep ve hikmetiyle ilgili bundan daha güzel örnek olur mu?”* demektedir.¹³³

Arif Bey, Düzce İsyanı'nın bastırılmasında elindeki düzenli birliklerle önemli bir rol oynamıştır. Bu isyanın ardından Arif Bey'i ve 11.Tümen'i Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı savaşırken göreceğiz.

¹²⁹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:672- G:14.

¹³⁰ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:637- G:116.

¹³¹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:637- G:216.

¹³² Cemal Kutay, *Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya*, Özgür Yayınları, 5.basım, İstanbul 2004, s.163.

¹³³ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.53,56.

7. BATI CEPHESİNDEKİ ROLÜ

I.Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere Akdeniz politikasında değişikliğe gitmiş, gizli anlaşmalara göre İtalya'ya verilmesi gereken yerleri Yunanlılara bırakmıştır. İzmir ve çevresinde Yunanlıların gerçekleştirdiği haksız işgal hem sivil cemiyetler hem de milis güçler tarafından Türk halkınca karşılıksız bırakılmamıştır. Bölgesel kongreler düzenlenmiş ve bunların ardından Yunanlılarla mücadele etmek için Batı Cephesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Arif Bey, Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı 11.Tümeni ile savaşmıştır. İlk önce Kuvayı Seyyare ile düzenli ordunun birlikte yürüttüğü Gediz Muharebeleri'ne katılmış ancak istenen sonuç alınamamıştır. Ardından I. ve II. İnönü Muharebelerinde başarılar elde etmiş ve 'miralay' yani 'albay' rütbesine yükselmiştir. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin kaybedilmesinin ardından cephe görevini bırakarak Mustafa Kemal Paşa'nın özel kaleminde çalışmaya başlamıştır. Şimdi bu mücadeleler esnasında yaşanan gelişmelere bir göz atalım:

Gediz Taarruzu

Batı Cephesi'nde ilerleyen Yunanlılar Bursa istikametine doğru işgal sahasını genişletmiştir. Bunun üzerine Gediz Taarruzu planlanmıştır. Türk tarafının bu taarruzdaki amacı Uşak ve Gediz'i düşürmek ve cepheyi ele geçirmektir.

Arif Bey, Ekim 1920'de Batı Cephesi Kumandanlığı içinde bulunmuş ve 24 Ekim 1920 Gediz Türk Taarruzu'na katılmıştır. Bu taarruzda Ali Fuat Paşa'nın emrinde Ertuğrul Grubu içindedir. 11.Tümen Kumandanı ve yarbay rütbesindedir. Gediz, Türk taarruzları sonucunda Yunanlıların geri çekilmesi üzerine geri alındı ise de Yunanlılar tarafından 31 Ekim'de tekrar işgal edilmiştir. Ali Fuat Paşa bu taarruzdan sonra Bakanlar Kurulu kararı ile Moskova Büyükelçiliği görevine verilmiştir. Taarruzdan sonra Batı Cephesi ikiye bölünmüş, batıya İsmet Paşa, güneye Refet Paşa atanmıştır.¹³⁴

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa, taarruz öncesi Alayunt İstasyonu'nda Ertuğrul Grubu Karargahı'na gelerek tümen kumandanlarını ve Kuvayı Seyyare

¹³⁴ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.256.

Kumandanını çağırıştır.¹³⁵ Gediz Taarruzu'yla ilgili olarak bölgeyi daha evvel keşif ve tetkik etmiş olan Ertuğrul Grubu Kumandanı Kâzım (Özalp), 11. Tümen Kumandanı Arif Bey ve 61. Tümen Kumandanı İzzettin beyler ve Kurmay Başkanları ile Kuvayı Seyyare Kumandanı Ethem Bey, Fuat Paşa tarafından Alayunt'ta Ertuğrul Grubu Karargahında toplantı için istenen isimlerdir.¹³⁶ Batı Cephesi Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Saffet (Arıtan) Bey ve Ethem Bey'in Erkân-ı Harb'i Halil Bey'le yaverleri de burada bulunmuştur. 16 Ekim 1920'de Alayunt istasyonunda evvela bir vagonun içinde, daha sonra Grup Karargâhı'nda toplantı yapılmıştır.¹³⁷

Bu toplantıda Çerkez Ethem, Gediz Taarruzu'nun ani bir baskınla başarıya ulaşacağını belirtmiş ve bu taarruz sonucunda hem Yunan tümeninin yok edilebileceğini hem de ihtiyaç duyulan cephaneye ve muharebe eşyasına sahip olunacağını savunmuştur. Ethem'in bu görüşlerini 11. Tümen Kumandanı Yarbey Arif de onaylamıştır.¹³⁸ İzzettin Çalışlar anılarında “11. Fırka Kumandanı Arif Bey de Çerkez Ethem'i takviye edecek mütalaada bulundu. Ben, 61. Fırkanın da muharebe edebilecek ve vazifesini ifa edebilecek kudrette olduğunu söyledim. Ertuğrul Grubu Kumandanı da lehine olduğunu açıkladı.” demiştir.¹³⁹

Gediz Savaşı'nda Arif Bey'in komuta ettiği 11. Tümen, ‘merkez ve taarruz grubu’ içinde bulunmuştur. 11. Tümen ile 61. Tümen taarruza geçerken Kuvayı Seyyare birlikleri de Gediz önlerine kadar gelmiştir. Bu saldırı Yunanlıların bocalamasını sağlamıştır. Fakat Yunanlıların bocalaması kısa sürmüş, düşman aldığı takviyelerle Ethem Bey'in Kuvayı Seyyare'sine karşı taarruza geçmiştir. Yunanlılar, Gediz'i kaybetmeleri ile cephelelerinde oluşacak boşluğun zararının farkına varmıştır. Topçu kuvveti yeterli miktarda olmayan Kuvayı Seyyare'nin hareketi durmuştur. 11. ve 61. Fırkaların piyade kıtaları kuvvetle tutulmuş olan düşman mevzilerinden bazılarını kesif topçu ve makineli tüfek ateşlerine rağmen ele geçirmişlerse de birçok yerlerde hücumları düşman siperleri önünde durdurulmuştur. Fakat Yunanlılar, Türk güçlerine karşı taarruza geçebilme cesaretini gösterememişlerdir. Karanlık bastıktan sonra 11. Tümen Kumandanı Arif Bey, düşman mevzilerine tutunup baskınlara devam

¹³⁵ İzzettin Çalışlar, *a.g.e.*, s.7.

¹³⁶ Ayfer Özçelik, “Gediz Taarruzu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 21., cilt 7, Ankara, Temmuz 1991, <http://www.atam.gov.tr> adresinden alınmıştır, kaynakta sayfa belirtilmemiştir.

¹³⁷ Cemal Kutay, *Çerkez Ethem...*, s.238-243.

¹³⁸ İzzettin Çalışlar, *a.g.e.*, s.7.

¹³⁹ İzzettin Çalışlar, *İstiklâl Harbi Hatıratı, II. Kısım, 61. Fırkanın Gediz ve Kütahya Muharebeleri*, İstanbul 1932, s.6-7.

etmişlerdir. Alayunt toplantısında kararlaştırılan plan tatbik edilmiş ve bir günlük taarruzdan sonra esas güçlerimiz mevzilere çekilmiştir. Bu taarruz sırasında düşmanın Gediz’i tahliye ederek geri çekilmesine rağmen ileri hareketin neden devam etmediği daha sonra tenkit edilmiştir.¹⁴⁰

Kazım Özalp, Gediz Muharebesi’nde Yarbay Arif Bey ve kuvvetleriyle ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “*Muharebeye iştirak eden kuvvetler, 61 ve 11. fırkalar, bir depo alayı, 1. Kuvayı Seyyare ve Kütahya batısında Emet kazasında Doktor Fazıl Bey’in (sonradan Ayvalık’ta yerleşmiştir) teşkil ettiği millî müfrezeden kurulmuştu. Zaten batı cephesinin kuvvetleri de hemen hemen bunlardan ibaretti. Düşmana hissettirmeden kıtalarımızı yaklaştırdık. 23/24 gecesini 61. Fırka sağ cenahta, depo alayı merkezde, 11. Fırka sol cenahta, Kuvayı Seyyare de daha solda olmak üzere Gediz’in kuzeyinde Yunuslar Gediğinin iki tarafında yerleşmiş olan düşman kuvvetlerinin karşısında bulunuyorduk. Düşmanlar yanaştığımızdan ve gizli tertibatımızdan haber almışlardı. 24 sabahı bütün cephede taarruzumuzla şiddetli bir muharebe başladı. Hava yağmurlu idi. Aynı zamanda kesif bir sis tabakası ortalığı kaplamıştı. 11. Fırkamız, düşmanın şiddetli mukavemeti ve karşı taarruzu önünde muvaffak olamadı ve fırkaya bağlı bazı kıtalar dağıldılar. Bu fırkayı Yarbay Arif Bey kumanda ediyordu. Merkezden taarruz eden depo alayı ile sağ cenahtan taarruz eden 61. Fırka düşman mevkilerini şiddetle zorluyordu. Öğleden sonra taarruzun şiddetlendirilmesini ve 11. Fırkanın dağılan kuvvetlerini toplayarak tekrar taarruza geçmesini emrettim. Muharebe akşama kadar devam etti. Fakat düşmanı mevzilerinden çıkarmak mümkün olmadı. Geceleyin de taarruza devam edilmesi için emir verdim. [...]*”¹⁴¹

Arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre Yarbay Arif, Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya Bozöyük’ten gönderdiği telgrafta Karaköy İstasyonu’ndan düşmanın bir kısım topçusunun geri çekildiğini bildirmiştir.¹⁴² Ayrıca 11.Fırka Kumandanı Arif Bey, Erkânı Harbiye Reisi’ne Karaköy’den gönderdiği bir telgrafta firkada mevcut olan

¹⁴⁰ Cemal Kutay, *Çerkez Ethem...*, s.238-243.

¹⁴¹ Kazım Özalp, *Milli Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971, s.164.

¹⁴² ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:673-G:179.

telefon santralinin bozulduğundan, bu nedenle alayla arasında haberleşmenin yapılamadığından bahsetmekte, bir santral ile bir telgrafın teminini rica etmektedir.¹⁴³

Rahmi Apak, Arif Bey'in Gediz Muharebesi'ndeki icraatlarından bahsederken şu bilgileri aktarmaktadır:

“Tümen Kumandanı Arif Bey taarruzu durdurdu. Hiddetle bağıyor: “Taarruzu durdurdum tekrar taarruz etmeyeceğim. Çünkü, Kuvayı Seyyare düşman karşısında sakız çiğniyor. Muharebeye girişmiyorlar. Maksatları, bizi yıpratıp meydanı boş bulmaktır...” Biraz sonra cephe kumandanı da geldi. Taarruzun durdurulmasına karar verdiler. Geceleyin, bizimkiler geriye çekilirken Yunanlılarda, çetelerin faaliyetsizliğinden istifade ederek, Gediz'i boşaltıp Uşak'taki esas kuvvetlerinin yanına gittiler. [...] İsmet ve Refet Paşalardan başka Fahrettin Paşa (Altay) ile o zaman tümenlerin başında bulunan Arif Bey, İzzettin (Çalışlar), Aşir, Derviş, Ömer Halis Beylerin de samimi olarak çeteciliğin aleyhinde bulduklarını ve kıtaların başında bulunan alay ve tabur kumandanlarının yüzde doksanının çetecilerden nefret ettiklerini biliyordum. Bu büyük ve küçük kumandanların her biri fedakâr, enerjik insanlardı.”¹⁴⁴

Gediz Muharebesi'nde 11. ve 61. Tümenlerden 14 zabıt, 170 er şehit, 13 zabıt, 260 er yaralı ve 700 nefer de kayıp vardı. Bu muharebeden sonra nizamiye kuvvetleri ile Kuvayı Seyyare kuvvetleri arasında tartışmalar başlamış ve taraflar birbirlerini suçlamışlardır.¹⁴⁵

Arif Bey'le ilgili olarak 1920 yılının Ekim ayında (Gediz Taarruzu sürecinde) İzzettin Çalışlar'ın günlüklerinden de bazı bilgiler öğrenmekteyiz:¹⁴⁶

2 Ekim 1920 günü 11.Fırka Arif Bey, İzzettin Paşa'yı pazartesi günü için karargâhı olan Ağaçköyü'ne davet etmiştir. Çünkü söz konusu günde farklı sınıflar muharebe atışları yapacaktır. İzzettin Paşa bu davet için, Arif Bey'in ancak arabasını gönderirse gidebileceğini anlatmıştır.

12 Ekim 1920 günü Kuvayı Seyyare Kumandanı Ethem Bey, şehitler için mevlüt düzenlemiş ve İzzettin Paşa'yı da davet etmiştir. Ancak sabah saatlerinde Arif Bey'in gelmesi üzerine, İzzettin Paşa Kütahya'ya gidemediğini iletmiştir.

¹⁴³ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:704-G:94.

¹⁴⁴ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.211-214.

¹⁴⁵ Cemal Kutay, *Çerkez Ethem...*, s. 238-243.

¹⁴⁶ İzzeddin Çalışlar, *a.g.e.*, s.477-559.

13 Ekim 1920 günü Ethem Bey'in önerisiyle Gediz'de bulunan Yunan firkasına taarruz edilmesi görüşülmüştür. Bu toplantıda Ethem Bey, düşman güçlerinin imhasıyla hem ganimet elde edileceğini hem de Gediz'le Uşak arasındaki düşman irtibatının kesileceğini savunmuştur. Bu toplantıda Arif Bey, Ethem'in fikirlerini onaylamıştır. Bu toplantıyla ilgili olarak İzzettin Paşa kendisi hariç Arif Bey dâhil herkesin sivil kıyafetler giydiği ayrıntısını aktarmaktadır.
15 Ekim 1920 günü Arif Bey'in Alayunt Grup Karargâhı'nda olduğunu, olası ileri harekât hakkında fikir alışverişi yaptıklarını, cumartesi yani yarın Arif Bey'le cepheye gidip arazi ve düşman mevzisini inceleyeceklerini aktarmaktadır.
16 Ekim 1920 günü Kütahya İstasyonu'ndan saat 08.30'da Arif Bey'in otomobiline binerek 12.00'de Çavdarhisar'a vardıklarını, burada yemek yiyip incelemelerde bulduklarını anlatmaktadır.
17 Ekim 1920 günü Ethem Bey, Aziz Bey ve İzzettin Paşa, Kütahya'ya gelerek Arif Bey'in evinde yemek yemişlerdir.

Çerkez Ethem İsyanı

İstiklal Savaşı'nda ilk başlarda hizmetleri görülen Çerkez Ethem ve kardeşleri sonradan merkezi otoriteye ayak uyduramamış, düzenli orduya katılmak istememiş ve isyan etmiştir. Arif Bey de 27 Aralık 1920-23 Ocak 1921 Çerkez Ethem ve Kardeşleri'nin Ayaklanması'nın, Birinci Safha Harekâtı'nda (27 Aralık 1920-6 Ocak 1921) 11.Tümen Kumandanı'dır.¹⁴⁷ İzzettin Paşa'nın günlüklerinden öğrendiğimize göre; 31 Aralık 1920 günü İsmet Paşa ve İzzettin Paşa ile Arif Bey, Ethem güçlerine karşı gerçekleşecek harekâtı görüştüler. Bu süreçte Ethem, meclis tarafından vatana ihanetle suçlanmış ve meclisçe tutuklanması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁸

Gediz istikametinde bulunan isyancılara karşı, İsmet Paşa'nın ve Refet Paşa'nın yakından izledikleri iklim açısından zorlu bir harekât gerçekleştirilmiştir. Arif Bey, anılarında asiler arasında orduya ve memlekete sadık birçok kişinin de bulunduğunu, Kuvayı Seyyare'ye gönüllü olarak katılmış bulunan birçok vatanseverin, atlarıyla ve silahlarıyla tek başlarına veya toplu olarak ve her fırsattan yararlanarak asilerden ayrılarak düzenli orduya katıldıklarını, Kuvayı Seyyare'nin çarpışmayı kabul etmeyerek sürekli olarak geri çekildiğini anlatmaktadır. Kendi deyimiyle sonradan Yunanlılarla işbirliği yapmaları üzerine Çerkez Ethem ve arkadaşları hakkında "Bu münafıklar, hatır ve hayale gelmeyen dördüncü bir yol bulmuş ve Yunanlılarla birleşmişlerdi!" demektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.311.

¹⁴⁸ İzzeddin Çalışlar, *a.g.e.*, s.477-559.

¹⁴⁹ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.57.

İç isyanlar esnasında Arif Bey'in verdiği bir emirle ilgili olarak İbrahim Ethem Akıncı şunları aktarmaktadır:

“Kuvayı Seyyare'nin isyanı, Refet Paşa ordusunun Demirci'ye vürudu üzerine kendisinin ahval-i sabıka vesairesi Refet Paşa'ya izah edilerek bu muzır mikrobun temizlenmesi rica edilmiş ve Refet Paşa tarafından da Konya İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmişti. O sıralarda İstiklâl Mahkemeleri lağvedilerek evrakıyla Kütahya Divan-ı Harbine sevk edilirken firar etmiş ve Sındırğı'ya gelerek daha şiddetli propagandalara ve Yunanlılardan kuvvetler alarak üzerimize taarruza başladı. İki jandarma müfrezemizi tutmuş ve birisini Yunanlılara teslim ederek Köni'de siper kazmaya ve cephe tutmaya yelteniyordu. O zaman Cephe ve Grup Kumandanı olan Yarbay Arif Bey'e meseleyi şifre ile bildirdiğim zaman bana şu cevabı vermişti:

-Ben bir Bursa bir de Uşak Cephesi biliyorum. Başımıza bir de Alayaka Cephesi mi çıktı ? Bütün kolunuzla gidiniz ve şiddetli hareket ederek tedip ediniz ve icap ederse yakınınız! Bu katı emir üzerine bizzat Demirci'den topladığım kuvvetlerle köyüne taarruz edilmiş ise de kendisi bir gün evvel firar ettiğinden yalnız yakınlarını tuttuk. Ve bunlara kumanda eden Manyas'ın Hacı Osman köyünde Çerkez Hasan Bey kaçmış ve kaçarken çamlara yüzünü yarıdarak Sındırğı'ya iltica edebilmiş ve bundan sonra Alayakalı'nın bir hareketi görülmemiştir.”¹⁵⁰

Çerkez Ethem'in İsyanı, I. İnönü Savaşı'nda Türk ordusunu zor durumda bırakmıştır. Ancak Çerkez Ethem İsyanı sonuç itibariyle bastırılmıştır. Bu isyanın bastırılması, TBMM'nin otoritesini artırmış ve düzenli orduyu güçlendirmiştir.

I. İnönü Savaşı

Batı Cephesi'nde düzenli ordu birliklerinin Yunanlılarla yaptıkları ilk savaş I. İnönü Savaşı'dır. Yunanlılar, Sevr Antlaşması'nı TBMM'ye zorla imzalatmak ve Ankara'yı ele geçirmek gibi amaçlarla saldırıya geçmişlerdir. Arif Bey de 11. Tümen Kumandanı olarak 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında yapılan I. İnönü Savaşı'na yarbay rütbesiyle katılmıştır. Bu muharebenin kazanılmasında 11. Tümen'in verdiği mücadele son derece etkili olmuştur.¹⁵¹

1 Mayıs 1921 itibariyle Batı Cephesi Kumandanlığı İsmet Paşa komutasında, karargahı da Eskişehir'de kurulmuştur. 11. Piyade Tümeni'nin kumandası Yarbay Arif'e tevdi edilmiştir.¹⁵² Yarbay Arif Bey, Yunanlıların ilerleyişi üzerine Batı Cephesi'ndeki

¹⁵⁰ İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akınları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s.123.

¹⁵¹ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.261.

¹⁵² Ali Sarıkoyuncu ve diğerleri, *Milli Mücadelede Eskişehir*, Osmangazi Üniversitesi Araştırma Fonu Başkanlığı, Eskişehir 2002, s.85.

faaliyetlere başlamasını şu sözlerle açıklamaktadır: “Akşehir’in düşmesi ve Uşak’ın tehlike altında kalması üzerine, Düzce’de bulunan 11. Tümen birlikleri acele olarak Adapazarı’na ve oradan trenlerle Uşak’a gönderildi (Afyon’dan geçerken, tümenin geri kalan bölümleri ve özellikle bütün topçuları da katıldı). Tümen, Uşak’a vardığında, Ali Fuat Paşa hazretleri tarafından teftiş edildikten sonra, İney sırtlarının tahkimi ve savunmasıyla görevlendirildi. Hâlbuki düşman Bursa’ya yönelmiş olduğundan, Tümen tekrar trenlerle Karaköy’e ve oradan da Pazarcık’a gönderildi. Birlikler henüz yolda iken Bursa düşmüş olduğundan, Pazarcık’ın batısındaki Nazif Paşa sırtlarında durdurma ve savunma düzenlemeleri alındı ve milli müfrezeler Binbaşı Sait Bey emrinde İnegöl’e gönderildi. Bu sırada, 70. Alay 11. Tümen savaş düzenine girmiş idi.”¹⁵³

Bu dönemde Apak, 11. Tümen’e bağlı çetelerin de olduğunu anlatmaktadır: “11. Tümen’de, Koçanah Bahri Bey adında çok namuslu ve fedakâr bir zatın kumandası altında elli altmış kişilik bir çete vardı. Arif Bey, bir defa, bu çeteyi Uludağ’ın batı eteklerinden Yunan kuvvetlerinin içerisine gönderdi ve Uludağ yaylalarında otlayan Padişah’a ait koyun sürülerinden altı yüz kadar koyunu sürdürerek tümene getirtti. Bu koyunlar tümenin levazımına satıldı ve parası da adet olduğu veçhile Milli Kuvvetlere yardım olarak Arif Bey’de kaldı.”¹⁵⁴ Bir başka kaynakta Arif Bey’den söz edilirken bir çete vasıtasıyla toplattığı yüklü bir miktar parayı Kızılay’a teslim ettiği de anlatılmaktadır.¹⁵⁵

Arif Bey, I. İnönü Savaşı’nda kendisi ve tümeniyle ilgili bazı bilgiler vermektedir.

“Süratle İnönü’ne yetişmek görevini üstlenen 11. Tümen, 7 Ocak 1921 sabahı şafakla beraber Derbent ile Gediz arasındaki bölgeden hareket etti. Bir haftalık yorgunluğa rağmen birliğimiz gece de yürüyüşüne devam etmek suretiyle 8 Ocak 1921 sabahı Kütahya’ya ulaşmış ve döküntü bırakmaksızın 70 kilometrelik uzaklığı bir günde almış idi. Hıristiyan demiryolları memurları fevkalâde zorluklar gösterdiklerinden bin zorluklarla hareket ettirilen trenler 9 Ocak sabahı 11. Tümen karargâhıyla 70. Alay’ı ve bir sahra bataryasını İnönü istasyonuna çıkardı. Bu birlikler, durmaksızın Kavalca istikametinde yürüyüşe başladı. Tümenin daha sonraki trenlerle gelecek bölümleri (127. Alay, topçu taburu ve bağlı birlikleri) de aynı istikameti takip edeceklerdi. Kavalca istikametinden makinalı tüfek sesleri işitiliyordu. [...] Kavalca’ya ulaştığımızda, birdenbire düşmanın topçu ve piyade ateşine maruz kaldık. 58. Alay’ın zayıf olan sol kanadının kuzeydoğu istikametinde çekilmekte olduğu ve düşmanın Karaağaç sırtlarını (Arif Bey tepesi) işgal ettiği

¹⁵³ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.49-50.

¹⁵⁴ Rahmi Apak, *a.g.e.*, s.205.

¹⁵⁵ Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.154.

anlaşıldı. O esnada, kolbaşı ile Kavalca'ya girmekte olan 70. Alayımız tarafından derhal Kavalca batı sırtları işgal edildi ve batarya mevziye alınarak ateş açıldı. Sol kanatta savaş, akşam karanlığına kadar şiddetle devam etti ve düşmanın taarruzları durduruldu. [...]Eskişehir - Bozöyük demiryolunun Güney sahasında büyük miktarda kayıplara uğramış olan Yunanlılar -demiryolunun kuzeyinde başarılı olmuş bulunmalarına rağmen savaşa devamdan aciz kalarak 10/11 Ocak 1921 gecesi geri çekilmeğe karar vermişlerdir.”

Arif Bey anılarında Yunanlıların, bu defa milli kuvvetlerle değil, düzenli ve eğitimli birliklerle çarpıştıklarını itiraf ettiklerini, topçularımızın ustalığını takdir ve kendi ordularında mevcut bulunmayan 10'luk ağır obüs toplarının tarafımızdan kullanılmasına şaşırdıklarını, asilerin Yunanlıların savaş hatlarına kadar kovalandıklarını, kollarını sallayarak Batı Anadolu'muzu istila eden Yunanlıların, Mehmetçiğin ilk tokadını İnönü de yediklerini söylemektedir.

Ayrıca bu muharebelerde görev yapan kendi tümenine ve diğer birliklere teşekkür etmektedir. “Yiğitçe direnişleri ile kendini gösteren 11. Tümen 70. Alayın 1. ve 3. Taburlarıyla 127. Alayın 3. Taburunu, cansiperane çalışmalarını ve ustaca atışları sayesinde Yunanlıları önemli kayıplara uğratan 11. Tümen sahra ve obüs topçularını takdir eden bir dille anar ve İnönü şehitlerini kemali hürmetle takdis eylerim.”¹⁵⁶ Anılarında Batı Cephesi'ndeki tümenlerimiz hakkında bilgiler vermekte, toplam beş tümenden bir tanesi olan 11. Tümen'in kendi komutasında olduğunu yazmaktadır.¹⁵⁷

Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre I. İnönü Muharebesi'nin gerçek kahramanları 4.Tümen Kumandanı Nazım, 11. Tümen Kumandanı Arif Bey ve 24. Tümen Kumandanı Atıf Bey ile, 50.,70. ve 127. alaylar, 24. Tümen Hücüm Taburu ve 174. Alay'ın 1. Taburu ve bunların cesur, fedakâr kumandan, subay ve mehmetçikleridir.¹⁵⁸

Arif Bey, 11. Fırka Kumandanlığı'nda iken İnönü ve Kütahya havalisindeki mücadelelerde gayret ve fedakârlığı dolayısıyla 10 Ocak 1921 tarihinde albaylığa terfi yükselmiştir.¹⁵⁹ 20 Mart 1921 tarihinde İnönü Zaferi dolayısıyla 11.Fırka Kumandanı Arif Bey'e at hediye edilmiştir.¹⁶⁰ Bu hediyeyle ilgili belgeye ATASE Arşivi'nden ulaşılmıştır.

¹⁵⁶ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.60-65.

¹⁵⁷ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.52.

¹⁵⁸ Mustafa Armağan, *Paşaların Hesaplaşması*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.19-26.

¹⁵⁹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

¹⁶⁰ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:711-G:137.

Miralay Arif'in I.İnönü Savaşı ve hemen sonrasında geçirdiği günlerle ilgili olarak İzzettin Çalışlar'ın günlükleri bazı bilgiler vermektedir.¹⁶¹

1 Ocak 1921 günü İsmet Paşa, yürüyüşte bulunan Arif Bey'in firkasını teftiş etmiştir. Teftiştten sonra Ethem'in tehtidkar telgrafını okudular. İzzettin Paşa, yarın için ileri hareket beklediklerini, erkenden Kütahya'dan hareket edeceklerini aktarmaktadır.
31 Ocak 1921 günü öğleden sonra 11. Fırka Kumandanı Arif Bey İzzettin Paşa'nın yanına gelmiş, kendisinin İnönü Savaşı'nda yaptıkları ile 4.Fırka Kumandanı Mehmet Nazım Bey'in cesaretinden bahsetmiştir. Arif Bey, Kütahya Muharebeleri için İzzettin Paşa'yı da takdir etmiştir.
22 Şubat 1921 günü İzzettin Paşa Çukurhisar'da 11. Fırka Kumandanı Arif Bey'in evinde konakladıklarını anlatmaktadır. Bu dönem hakkında anılarda soğuktan ve hastalıklardan bahsedilmektedir.

II.İnönü Savaşı

I.İnönü Savaşı'nı kaybeden Yunanlılar, hem eski saygınlıklarını kazanmak hem de Sevr Antlaşması'nı TBMM'ye imzalatmak için yeniden harekete geçtiler. İngilizlerin desteklediği Yunan ordusuna karşı Arif Bey, 11.Tümen Kumandanı olarak II.İnönü Muharebesi'ne katıldı. Bu muharebenin kazanılmasında 11.Tümen'in verdiği mücadele son derece etkili olmuştur.

Miralay Arif Bey'in II.İnönü Savaşı'ndaki pozisyonu ve savaşın gidişatı hakkında İsmet Paşa'nın şu sözleri ipuçları vermektedir: *“Bütün işaretler muharebenin bu defa çok şiddetli olacağını gösteriyor. Fakat biz de, I. İnönü Muharebesi'ne nispetle, bu sefer daha teşkilatlı bir halde bulunuyoruz. İnönü mevzilerinin sağ cenahında Metristepe taraflarını İzzettin Bey kumanda ediyor. Sol cemahta Arif Bey tümeni var. Düşman, 27 Mart'ta İnönü mevzilerine yanaştı. 28 Mart'ta şiddetli bir taarruz başladı. 28, 29 ve 30 Mart günleri dehşetli muharebeler oldu. Kıyasıya muharebe ediyoruz. İki tarafın avcı hatları hem sağ cemahta, hem sol cemahta birbirine karıştı. Tedbirler alıyor, kumandanlara tebliğ ediyorum: Birlikler mevzilerinden çıkmaya mecbur olurlarsa, daha geride, düşmandan ayrılmadan yer tutacaklar. Adım adım muharebe edeceğiz. Muharebe gece gündüz durmadan devam ediyor. Cepheler girintili çıkıntılı bir hal aldı.*

¹⁶¹ İzzeddin Çalışlar, a.g.e., s.477-559.

Düşmanla burun burunayız. Karşılıklı cepheler, yakın cepheler, tıpkı Çanakkale’de olduğu gibi. Bir tepeyi, bir yeri kaybedince, hemen mukabil taarruzla geri almaya çalışıyoruz. Süngü muharebesi yapıyoruz. Süngüsü olmayan askerler tüfeklerin dipçikleri ile dövüşüyorlar.”¹⁶² Miralay Arif de yazdığı bir telgrafta 11.Fırkanın düşman siperlerine yaptığı taarruz sonucunda düşmana verdiği hasar hakkında bilgi vermekte, muvafık olmak için tekrar taarruza devam edileceğini söylemektedir.¹⁶³

Miralay Arif Bey, anılarında II. İnönü Savaşı’ndan bahsetmektedir. 11.Tümen kumandanı olarak katıldığı muharebeler ve sonuçları üzerinde bir takım değerlendirmeler yapmaktadır.

“Yunanlılar sayıca üstün bulunmalarına rağmen kuvvetlerini ikiye ayırarak Eskişehir ve Afyonkarahisar istikametlerinde aynı zamanda taarruza geçmişlerdi. Ordumuz, bütün kuvvetleriyle ilk olarak Eskişehir istikametinde ilerleyen Yunan kuvvetlerini İnönü ve çevresinde yenerek geri çekilmeye zorladı (13 Mart 1921). Bundan sonra yine önemli bir bölümü ile Güney’e yönelerek Afyonkarahisar çevresinde bulunan Yunan kuvvetlerini geri çekilmeye zorladı ve Dumlupınar mevzilerinden öteye itti ve uzaklaştırdı (11 Nisan 1921). Yunanlılar Afyonkarahisar istikametinde ilerleyen güneydeki kuvvetleri kuzeye yönelerek İnönü mevzilerimizin yan ve gerilerinde etkili olmaları ve bu suretle savaşın en buhranlı devrinde ayrı ayrı olan Yunan kuvvetlerinin birleşmeleri ve ortak faaliyetleri mümkün görülmekte ve buna kuvvetle ihtimal verilmekte idi. Hâlbuki Yunanlılar II. İnönü ve Dumlupınar Savaşları’nı ayrı ayrı bir surette idare ve münferiden yapmışlardı. II. İnönü’den yenik olarak geri çekilen Yunanlıları, süvarilerimiz Bursa istikametinde takip ederken diğer cepheden 4., 11., 5., 24. Piyade Tümenlerimiz güneye yönelip yollanmış ve Afyonkarahisar çevresindeki Yunan kuvvetleri geri çekilme yollarının kesilmesinden korkarak acele olarak geri çekilmeye ve Dumlupınar mevzilerinde savaşmaya zorlanmışlardır. II. İnönü ve Dumlupınar muzafferiyetinden sonra günden güne askeri kuvvetlerimizin artırılmasına ve ordumuzun eksikliklerinin tamamlanmasına ve özellikle birliklerin talim ve terbiyesine özen gösterildi.”¹⁶⁴

Yüzbaşı Mustafa Nazım (Evren) Bey hatıralarında II. İnönü Savaşı esnasında kumandanlarının Miralay Arif Bey ile görüştüğünü anlatmakta ve 11.Tümen’in faaliyetleriyle ilgili bazı ipuçları vermektedir: “*Düşmanın erkenden başladığı bombardıman merkezde devam ediyor, Yörük Yayla’nın karşı sırtlarında dolgun mevcutlu Türkiye Büyük Millet Meclisi Taburu Mangal Tepe’ye doğru bir yılan kıvrıntısı ile yürüyor, karşılıklı sırtlar arasındaki İnönü düzlüğüne doğru, uzun bir avcı hattı geri çekiliyordu. Burada rastladığımız bir tümen karargâhından bu çekilen avcı hattının 11. Tümen’e ait olduğunu öğrendik. Tümen kumandanımız burada 11. Tümen*

¹⁶² İsmet İnönü, *a.g.e.*, 1.kitap, s.249.

¹⁶³ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:941-G:146.

¹⁶⁴ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.73-74.

Kumandanı (Miralay Arif Bey) ile görüştü. Düşman sol tarafımıza önemli kuvvetlerle bir çevirme hareketi yapmış, Yörük Yayla sırtlarına kadar uzayıp giden bu hareket karşısında 11. Tümen Cephesi'ni geri almaya mecbur olmuştu."¹⁶⁵

Miralay Arif, bu yıllarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'yle irtibat halindedir. Pek çok telgraftan, hem Yunanlılara hem de kendi fırkasına ait askeri bilgileri meclise aktardığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁶ Ayrıca muharebeler esnasında İsmet Paşa gönderdiği bir telgrafta 11.Fırka'nın yardım etmek üzere cephede bir alay bulundurmasını bildirmektedir. Bu telgrafın hem 11. Fırka'ya hem de 24.Fırka'ya gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

II.İnönü Savaşı'ndan sonra orduda bir takım değişikliklere gidilmiştir. Tümenler eskiden cephe kumandanlıklarına bağlı iken artık çeşitli gerekçelerden ötürü grup kumandanlıklarına bağlanmıştır. Grup kumandanlıklarına da dört isim getirilmiştir. Bunlardan biri de Miralay Arif Bey'dir. Miralay Arif Bey'in yanı sıra İzzettin, Kemal Sami ve Halit Paşalar da aynı göreve getirilmiştir.¹⁶⁸ Bu Yunan Ordusuna karşı memleketi koruyacak olan Batı Ordusunun kuvvetlendirilmesine hummalı bir surette devam edildiği anlamına gelmiştir. Her biri bir kolorduya muadil olan dört grup teşkil edilmiştir. İzzetin Paşa kumandasındaki 1. Grup İnönü cephesinde, Miralay Arif kumandasındaki 3. Grup bunun solunda Kütahya bölgesinde, Albay Kemalettin Sami kumandasındaki 4. Grup daha solda ve Albay Deli Halit kumandasındaki 12. Grup en solda mevzilenmiştir.¹⁶⁹

II.İnönü Savaşı'nın ardından Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan 1921 tarihinde Feke Kaymakamı Şerafettin Bey'e Temsil Heyeti adına gönderdiği telgrafta Miralay Arif Bey'le ilgili şunları belirtmektedir: "Milli harekâtı fırsat bilerek çapulculuğa cüret edecek kötüler aleyhine, Kuvayımillîye kumandanları ve 11. Fırka Kumandanı Kaymakam Miralay Arif Bey ile irtibat tesis ederek en şiddetli tedbirler tatbik buyurunuz. Geri alınan memleketlerde hükümetin vazifesi, intizam ve asayiş tesis etmektir. O havalı halkının cephelerde fedakârca vuruşmakta olduğunu ve bedenlen

¹⁶⁵ Serpil Sürmeli, *Yüzbaşı Mustafa Nazım (Evren) Bey'in Hatıralarında II. İnönü Savaşı ve 5. Kafkas Tümeni ile Dört Gün*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 47, Bahar 2011, s. 631-646.

¹⁶⁶ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:575-G:71.

¹⁶⁷ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:693-G:73.

¹⁶⁸ İsmet İnönü, *a.g.e.*, 1.kitap, s.255.

¹⁶⁹ Rahmi Apak, *a.g.e.*, s.235.

hizmete muktedir olmayanların, malen harikulade fedakârlıklar gösterdiklerini beyan buyuruyorsunuz. Şu halde Kuvayımillîye'nin iâşesi için bu alicenap yardımdan istifade edilebilir. Esasen hükümet, bütün kuvvet ve vasıtalarıyla Kuvayımillîye'yi iâşe vasıtalarını temin eylemelidir. Diğer teferruat hakkında, Tufan Bey'le ve Niğde'de Fırka Kumandanı Miralay Arif Bey'le irtibatta bulunularak fikir alışverişi yapılması ve tedbirler alınması rica olunur. 11. Fırka Kumandanlığı'na da lüzumlu tebligat yapılmıştır.”¹⁷⁰

Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri

Bu muharebelerde Türk Genelkurmay Başkanlığı, II. İnönü Zaferi'nden sonra Afyon'a taarruz etmiş olan Yunan kuvvetlerine kuzeyden de bir darbe vurmak istemiştir. Arif Bey de, 8-15 Nisan 1921 tarihleri arasında yapılan Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri'ne 11.Piyade Tümen Kumandanı olarak albay rütbesiyle katılmıştır.

Bu taarruzu yapacak olan Güney Cephesi Kumandanı emrine, kendi birliklerinden başka, Batı Cephesinden de üç tümen verilmiştir. Güney Cephesi Kumandanı 6 Nisan gecişi düşmanın Afyon'u tahliye ederek batıya doğru çekilmekte olduğu haberini almış ve 4. ve başında Arif Bey'in bulunduğu 11. Piyade Tümeni ile Dumlupınar istikametinde ileri harekete geçmiştir. İki süvari tümenini de İslâm köyüne düşmanın daha gerilerine yollamıştır. İlerleyen piyade tümenlerimiz Aslıhanlar'da bazı düşman kuvvetlerine rastladılar ve bunlara hemen taarruz ettiler. Bu düşman kuvvetleri, kendi büyük kısımlarının Dumlupınar'a çekilmesini himaye etmişlerdir. 8 Nisan'dan, 11 Nisan'a kadar burada şiddetli bir muharebe olmuştur. Bu muharebeye diğer üç tümenimiz de yetişerek girmiştir. İslâm köyüne giden iki süvari tümenimiz Uşak'tan Dumlupınar'a doğru yürüyüş yapan düşman piyade tümeninin taarruzu karşısında Aslıhanlar'daki kuvvetlerimizin sağ yanına çekilmiştir. 11 Nisan'da Aslıhanlar'daki düşman kuvvetleri taarruzumuz karşısında Dumlupınar'daki asıl savunma mevziine çekilmiştir. Güney Cephesi'ndeki Türk güçleri Dumlupınar mevziine de bir kaç taarruz yaptı ama başarılı olamadı ve birliklerimiz çok fazla kayba uğramıştır. Bunun üzerine tekrar taarruz yapmaktan vazgeçilmiştir.¹⁷¹

¹⁷⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, Cilt 7, a.g.e., s.341.

¹⁷¹ İsmet Görgülü, a.g.e., s.267-268.

Bu harekâta Mustafa Kemal'in ifadesiyle Türk kuvvetleri taarruzda başarılı olamamış ve bilakis zayıf vermiştir. Yunan kuvvetlerinin Türk kuvvetlerini oyalaması şeklinde gerçekleşen savaşın sonunda taktik üstünlüğü Yunanlılarda kalmıştır.¹⁷²

Bu muharebelerden bir müddet sonra Miralay Arif, 4 Mayıs 1921 tarihli kararname ile 3.Grup Kumandanlığı'na tayin edilmiştir.¹⁷³

Kütahya-Eskişehir Savaşları

II. İnönü Muharebesi'yle amaçlarına ulaşamayan Yunan ordusu, kısa bir zaman sonra taarruzlarını tekrarlamak istiyordu; çünkü II. İnönü'de, beklemedikleri şekilde karşılaştıkları Türk ordusunun savunma ve taarruz gücünün her geçen gün daha da artacağından korkmuşlardır.¹⁷⁴ Bu nedenle Kütahya-Eskişehir'i almak ve bir an önce Ankara'ya ulaşmak istemişlerdir. Kütahya Muharebelerine rastlayan günlerde ordumuz kuruluş aşamasındadır. Sayı, malzeme, teçhizat açısından taarruz kuvvetini henüz kazanamamıştır. Birliklerin nakliye araçlarıyla teçhizine bile başlanamamıştır. Elde olanlar, halktan toplanan araçlardan ibarettir. Bu yüzden Türk Ordusu'nun amacı stratejik bir savunmadır ve bu amaca ulaşmak için de bazı tedbir ve tertibat alınmıştır. Bu tedbirler çerçevesinde Miralay Arif Bey'in başında bulunduğu 3.Grubun görevi Kütahya'yı korumaktır.¹⁷⁵

Arif Bey, 8-21 Temmuz 1921 Kütahya-Nasuhçal, Eskişehir Muharebeleri'ne albay rütbesiyle katılmış,¹⁷⁶ 3. Grup Kumandanı olarak görev yapmıştır.¹⁷⁷ Bu muharebe, İstiklal Savaşı'nın en sancılı kısımlarından biridir. Türk ordusu bu savaştan sonra Kütahya, Eskişehir, Afyon gibi illeri Yunanlılara bırakarak çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum mecliste Mustafa Kemal'e karşı eleştirilerin artması, meclisin Kayseri'ye taşınması ve Atatürk'ün başkumandan sıfatıyla ordunun başına geçmesine kapı aralamıştır.

¹⁷² Nuri Köstüklü, "*Batı Cephesi*", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt 1, ATAM, Ankara 2004, s.288.

¹⁷³ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, a.g.b.

¹⁷⁴ Fahri Aykut, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri*, Yay.Haz: Ahmet Tetik, Melike Ceyhan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.8-27.

¹⁷⁵ Fahri Aykut, a.g.e., s.8-27.

¹⁷⁶ İsmet Görgülü, a.g.e., s.271.

¹⁷⁷ Fahrettin Çiloğlu, a.g.e., s.233.

Miralay Arif Bey, anılarında Kütahya-Eskişehir Savaşları'ndan bahsetmekte, fakat muharebenin ayrıntılarıyla ya da 11.Tümen'in faaliyetleriyle ilgili bilgi vermemektedir. Sadece genel bazı bilgiler aktarmaktadır: *“Yunanlılar, ne olursa olsun galip gelmek ve Türk ordusunu yok etmek kastıyla ve kralları da başlarında olduğu halde hummalı bir faaliyete hazırlandılar. Teknik gelişmenin gereklerine uygun olarak silahlandırılmış ve donatılmış 100 bin kişilik bir ordu ile 9 ve 10 Temmuz 1921'de Eskişehir, Kütahya ve Afyon istikametlerinde muhtelif kollarla taarruza geçtiler. Yunan ordusunun yoğunluğu güneyde idi. Kütahya çevresinde ve Altıntaş bölgesinde kanlı çarpışmalar meydana geldi. Ordumuz sol kanatta kısmen yenildi. Daha esaslı ve kesin meydan savaşı vermek üzere ilk olarak Eskişehir çevresinde ve daha sonra Sakarya'ya çekildi. Eskişehir çevresinde Yunanlılara kısa bir karşı taarruz yapıldıktan sonra ordumuz, daha serbest bir surette Sakarya gerisine çekilmeği başardı. Yüz küsür kilometre geri yürüyüş yapan ordumuz doğal olarak maddeten birçok zararlara uğradı. Ordu en önemli hayati menfaatlerini sağlayan demiryollarından da yoksun kaldı. Fakat Yunanlıları hareket üslerinden daha çok uzaklaştırmak ve geri hizmetlerini güçleştirmek... gibi lehimize olarak bazı askeri menfaatler elde edilmiş ve başarı ümitlerimizi artırmış idi.”*¹⁷⁸ Arif Bey, bu savaşlarda Türk ordusunun geri çekilmesini stratejik açıdan olumlu olarak görmüştür.

Özakman'a göre Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda Arif Bey'in yanlışlar yaptığı ortaya çıkmış, kısa bir görüşmeden sonra görevden alınması için anlaşmaya varılmıştır. Başkumandan, üç muharebeye de katıldığını dikkate alarak Miralay Arif Bey'i Başkumandanlık sekreteryasında görevlendirip onu korumayı uygun bulmuştur.¹⁷⁹ Apak da anılarında, “3. Grup Kumandanı'nın, kendi grubunun çekilişini bizzat kontrol etmemesi yüzünden bu grubun kıtalarıyla bu grubun çekilme yollarından istifade eden Dördüncü Grup birlikleri arasında hemen hemen Balkan Harbi'ni andıran intizamsızlıklar vukua gelmiştir.” demektedir. Bu muharebenin kaybedilmesini bazı grup kumandanlarının dikkatli davranmamasına, kıtalarına muhtasar emirler göndermekle yetinerek onların başlarında bulunmamasına, bir an evvel kendi

¹⁷⁸ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.76.

¹⁷⁹ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2012 adlı eserde bu konu hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

karargâhlarının bulunacakları yerlere gitmelerine, kıtaları kendi hallerine terk etmelerine bağlamaktadır.¹⁸⁰

Ayrıca Miralay Arif Bey, 9 Ağustos 1921 tarihinde Batı Cephesi Kumandanlığı'na bulunduğu cephede sükûnet olduğuna dair rapor halinde bilgi vermiştir.¹⁸¹ Bir müddet sonra Başkumandan Mustafa Kemal'in 14 Ağustos 1921 tarihli emriyle Başkumandanlık kalemine atanmıştır.¹⁸²

Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonrası

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında yapılan Sakarya Meydan Muharebesi, İstiklal Savaşı'nın dönüm noktalarından biridir. Ankara'yı ele geçirmek isteyen Yunan ordusu, büyük kayıplara uğramış ve taarruz durumundan savunma durumuna geçmiştir.

Arif Bey, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Başkumandanlık Kalemî sıfatıyla görev almıştır.¹⁸³ Mustafa Kemal Paşa bu yıllarda Miralay Arif'i yanına almıştı ve Ankara'da beraber bulunmuşlardır.¹⁸⁴ Miralay Arif, Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in maiyetinde görevlendirilmiştir. Bu görevi şöyle izah etmektedir: "Sakarya Savaşı sırasında Başkumandanlık maiyetinde görev yapmak üzere bir (Askeri Özel Kalem) kurularak, Tuğgeneral Kazım Paşa (Diyarbakırlı), Kurmay Albay Arif Bey, Kurmay Yüzbaşı Faruk Bey, Piyade Yüzbaşı Hilmi Bey memur edilmişlerdir."¹⁸⁵

Bu göreviyle ilgili olarak anılarında Halide Edip şunları söylemektedir: "*Miralay Arif'in fırkası lağvolunmuş, fakat kendisi Mustafa Kemal Paşa'nın eski arkadaşı olduğu için askeri kabineye alınmıştır. Herhalde, fırkasından çekildikten sonra da bir kurmay olarak hizmeti çok büyük olmuştur.*"¹⁸⁶ Ayrıca Halide Edip "Türk'ün Ateşle İmtihani" adlı anı kitabında Sakarya Savaşı'nı izleyen günlerde Mustafa Kemal'i ziyaret ettiğini ve onun yanında Miralay Arif Bey'i gördüğünü yazmıştır.¹⁸⁷ Halide Edip, cephede ve Atatürk'ün karargâhında geçen günlerinde Miralay Arif'ten sıkça söz

¹⁸⁰ Rahmi Apak, *a.g.e.*, s.237.

¹⁸¹ ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:1204-G:59.

¹⁸² Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

¹⁸³ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s.278.

¹⁸⁴ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, 5.Cilt, s.109.

¹⁸⁵ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.77.

¹⁸⁶ Halide Edip Adıvar, *a.g.e.*, Cilt III, s.11-29.; "*Miralay Arif'i çok içki içiyormuş diye tenkit ediyorlardı. Mustafa Kemal Paşa da bu tenkitten kendisine de bir ima olduğunu sezmiş.*"

¹⁸⁷ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, 8.baskı, Alfa, İstanbul 2010, s.695.

eder ve onun hakkında çok önemli ayrıntılar verir. Bu ayrıntılar bizim için oldukça önem taşımaktadır:

“5 Ağustos 1921’de Mustafa Kemal Paşa başkumandan, yani bir nevi bütün kudrete sahip bir askeri lider olarak Büyük Millet Meclisi tarafından seçildi. Yani Meclis kendi elindeki bütün kudreti Mustafa Kemal Paşa’ya veriyordu. Fakat bunu yalnız üç aya inhisar ettiriyor, her üç ay sonunda, tekrar bir seçim yapacağını ilan ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, askeri bir kabine kurdu. İçlerinde (Diyarbakırlı) Kazım Paşa ile Miralay Arif Bey de vardı. Bu seçimin ilk haftası, çok heyecanlı geçti. Çünkü, Mustafa Kemal Paşa attan düşmüş ve evine götürülmüştü. Bereket yarası önemli değildi. Yirmi dört saat sonra cepheye hareket etti. Her şeye rağmen Ankara’daki heyecan panik halini alıyordu. Bir hayli kimse Kayseri’ye göçtü. [...]Çok aydınlık ve tek lüks lambası olan bir Anadolu odası. Mustafa Kemal Paşa, oturduğu koltuktan güçlkle kalkmaya çalıştı. Çünkü kaburga kemikleri hâlâ ağrılar içindeydi. Yanında Mustafa Kemal Paşa’nın ikiz kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen bir miralay ayakta duruyor. Mustafa Kemal Paşa’ya doğru, kalbimle mutlak bir hürmetle gittim. O mütevazı odada, bütün gençliğin bir millet yaşasın diye ölmeyi göze alan kararını temsil ediyordu. Ne saray, ne şöret, ne herhangi bir kudret onun o odadaki büyüklüğüne yaklaşamaz. Gittim, elini öptüm. “- Sefa geldiniz, hanımefendi” dedikten sonra, yanındaki zabiti “*Miralay Arif*” diye takdim etti. Tasavvur edilemeyecek derecede Paşa’ya benziyordu. Zahiri nezaketine rağmen, benim orada olmamdan memnun değildi (Sonradan öğrendiğime göre, beni çizmelerim ve asker elbisemle çok fazla genç bulmuş ve orduya bu yaşta gelmenin doğru olmayacağını bir zabite söylemişti. O da, benim hemen hemen orta yaşlı bir kadın olduğumu söylemişti. Bunun üzerine miralay bana karşı çok daha samimi bir vaziyet almaya başlamıştı.) Mustafa Kemal Paşa, ben oturduktan sonra, Ankara hakkında havadis sordu. Aynı zamanda, tahta masanın üzerindeki bir haritaya eğilerek durumu dört yaşında bir çocuğun anlayabileceği kadar açık ve sade bir ifade ile anlattı. İşte Sakarya, kıvrılarak gidiyor. Etrafına bir takım toplu iğneler üzerinde kırmızı ve mavi kâğıtlar konulmuş. Birer kelebeğe benzeyen iğneler. Eğer askeri durum hakkındaki duygularımı Mustafa Kemal Paşa’ya söylesem, mutlaka gülerdi. Yunan ordusu kocaman bir canavar gibi Ankara’ya yaklaşmış görünüyordu. Buna muvazi olarak Sakarya’nın doğusunda Türk ordusu da kıvrılarak bu canavarın Ankara’yı yutmasına mani olmaya çalışıyordu. Siyah canavar o kadar kocamandı ki, insana yeis veriyordu.

“- Eğer Ankara’ya gider de bizi geride bırakırsa,”ne yaparız?” diye sordum.

Korkunç bir kaplan gibi güldü:

“- Bon voyage, messieurs, derim. Arkalarından vurarak onları Anadolu’nun boşluğunda mahvederim.”

Ben ayağa kalkarak İsmet Paşa’ya gidip: “-Sizinle görüştüğümü bildireceğim.” dediğim zaman, ilk defa olarak tabii bir gülüşle güldü:

“- Yeriniz rahat mı?” diye sorduktan sonra, akşamları kendi masasında yemek yememi söyledi. İsmet Paşa, Miralay Arif ve yaverleri de orada yemek yiyorlardı. Sakarya Savaşı sırasında, Mustafa Kemal Paşa’nın hususiyeti bambaşkaydı. Zaferden emin, aksi takdirde bütün arkadaşlarıyla beraber ölmeye hazır görünüyordu.

Genç zabitlerden biri Miralay Arif hakkında fikrimi sorduğu zaman, akıllı bir adam görüldüğünü söyledim ve benim yanımda, tenkit edilecek tek kelime bile söylememiş olduğunu anlattım.

O akşam yemekten sonra, Miralay Arif ile beraber Mustafa Kemal Paşa’nın odasında oturduk ve sabahın beşine kadar zabitler durmadan raporlarını getirdiler. Arada bir İsmet Paşa geliyor, yorgun bir halde, bir tahta sandalyenin üstünde

uyuklaya kalıyordu. Mustafa Kemal Paşa daima askeri meseleler üzerinde duruyor, harita üstündeki kırmızılı mavili iğneleri oradan oraya götürerek askeri harekâtı tanzim ediyordu. Mustafa Kemal Paşa yemeklerden sonra, muhtelif konular üzerinde konuşurdu. Bazen, yenilirse, Sivas'a çekileceğimizi söylerdi. Fakat bunu nadiren söylediği zaman, Miralay Arif de ben de müteessir olurduk. Miralay Arif daima bu memlekette hayatın kıymeti olmadığını, ölüme gönderecek sayıda insan bulunduğunu söylerdi. Miralay Arif, hayatını tamamen orduda geçirmişti. Nadiren konuşuyordu. Konuştuğu zaman da, ya Almanya'daki günlerinden bahseder, ya savaş meselelerine temas eder, gayet realistçe konuşurdu.

[...]Şükrü Naili Bey, eski Cermenlerin devrine yaraşır bir insandı. Miralay Arif, onun icabında süngü ile dövülecek kabiliyette bir insan olduğunu söylerdi. Yedi fırka kumandanı Sakarya'da şehit olmuştu, Şükrü Naili'nin şehit olmaması için (sekizinci olmaması için) içimden dua ettim. Ben, kendi kendime içimden, bu cehennem sahnesiyle ilgilenmemi tenkit ediyordum. Miralay Kâzım'ın çadırına geldiğimiz zaman, bize yer gösterdi. Kumandanın bir saman yığınından ibaret olan yatağının üstünde oturduk. Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesini bekledik. Ondan sonra da, at üstünde, onu arabasında takip ettik. Yunanlılar Sakarya'nın doğu tarafını aceleyle terk ediyorlardı. Biz de artık Polatlı'ya gidebilirdik. Eylül'ün on üçünde Mustafa Kemal Paşa ile öğle yemeği yerken, Malta'dan henüz dönmüş olan Fethi Bey'i orada bulduk. Miralay Arif de oradaydı. Mustafa Kemal Paşa, bir çocuk gibi memnun görünüyordu.

Elini Miralay Arif'e uzatarak, el falına bakmasını söyledi. Miralay Arif:

"- Bak, parmaklarının arasından ışık sızıyor. Hiç içini saklamıyorsun." dedi.

Mustafa Kemal Paşa gülerek:

"- Bunu bilmek için elime bakmak lazım mı?" dedi.

Miralay Arif, benim avucuma da bakınca, bir dost gülümsemesiyle, benim hem içini saklayan, hem kuvvetli bir insan olduğumu söyledi ve geleceğim hakkında parlak sözler ekledi. Şimdi, düşünüyorum. Acaba, kendi avucuna bakarak korkunç istikbalinin ne olacağını görmüş müydü?"¹⁸⁸

Sakarya Savaşı günleriyle ilgili Armstrong'un verdiği bilgiler ise dikkat çekicidir:

*"Geceleri bir gaz lambasının ışığı altında, Yunanlıların nereden ve nasıl saldıracakları ve kendisinin nasıl daha evvel harekete geçip onları durduracağına ilişkin tüm olasılıkları yüksek sesle düşünerek haritadaki bayrakları hareket ettiriyor, böylece savaşın gidişini yeniden gözden geçiriyordu. Ara sıra Arif Bey'i çağırıyor ve ona ayrıntılarla ilgili bazı sorular soruyordu. Miralay Arif kumandanların çoğunu ve araziye çok iyi tanıyordu."*¹⁸⁹

Miralay Arif, 'Başkumandanlık Kalemî'nin lağvı üzerine Mustafa Kemal'in 16 Eylül 1921 tarihli emriyle Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak 'Başkumandanlık Refakat Memurluğu'na alınmıştır.¹⁹⁰ Daha sonra ise 14 Ocak 1922'de 3.Kolordu Kumandanlığı'na atanmıştır.¹⁹¹ Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, 3.Grup

¹⁸⁸ Halide Edip Adivar, *a.g.e.*, Cilt III, s.11-29.

¹⁸⁹ H.C.Armstrong, *a.g.e.*, s.128.

¹⁹⁰ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

¹⁹¹ İzzettin Çalışlar, *a.g.e.*, s.7.

Kumandanlığı'na çektiği bir telgrafta Miralay Arif Bey'in başkumandanlık emri ile tayininin gerçekleştiğini bildirmektedir.¹⁹²

Miralay Arif'in 3. Grup Kumandanı olmasıyla ilgili Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı anılarında *"Aralık ayında karargâha döndüm. Sivrihisar'da 3. Grup Kumandanı Miralay Arif idi. Bana Sarıköy'e araba gönderdi. Orduda tekrar yerine dönmüş olmaktan çok sevinen Miralay Arif'le birlikte yemek yedik."* demektedir.¹⁹³ Miralay Arif'e bu dönemde farklı kaynaklarda rastlıyoruz. 2 Ağustos 1921 Sakarya Yeni Mehmetli mevki hakkında Ali Kadri Köprülü, anılarında düşman hakkında malûmat vermektedir. *Düşmanın Gündüzler, Osmaniye, Gökçe Oluk Çiftliği, Aziziye, Hamidiye, Melik Gazi, Çecingeç, Cevizli hattında bulunduğunu, düşmanın kısm-ı küllisinin Eskişehir ve Seyitgazi civarında konuşlandığını, vaziyetimizi "Sakarya arkasına çekilen Batı Cephesi kıtaatı bu surede ahz-ı mevki ediyordu."* sözleriyle açıklamaktadır. 3.Grup'un Engürü Suyu ile kendi gruplarının sağ cenahı arasında olduğunu anlatmakta ve 3.Grup Kumandanı'nın Miralay Arif Bey olduğunu yazmaktadır.¹⁹⁴

Arif Bey'in Sakarya günlerinde Yunanlılara karşı savaşılırken Mustafa Kemal Paşa ile birlikte olduğunu Ali İhsan Paşa'dan da öğreniyoruz. Ali İhsan Paşa anılarında akşamları birlikte yemek yediklerinden bahsetmektedir. Aynı şekilde bir perşembe günü Mustafa Kemal Paşa'nın, yanında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Erkân-ı Harp Miralay Arif Bey'le Aziziye'den Bolvadin'e geldiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiyle toplantı yaptığını anlatmaktadır.¹⁹⁵ Ali İhsan Paşa, anılarında Miralay Arif ve Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili bir diyalogu şu şekilde aktarmaktadır:

"Mustafa Kemal Paşa, Miralay Arif Bey'e dönerek dedi ki:- Sende kayıtlar vardı. Ne kadar cephanemiz var? Arif Bey cep defterini çıkartıp muhtelif istasyonlarda ve menzil ambarlarındaki cephaneleri saymaya başladı.- Konya demiryolu boyundaki cephanelerden sonra Niğde, Kayseri ve Sivas taraflarına geçince, hemen...- Durunuz! dedim. Demiryolu boyundakileri bu taraflarda vuku bulacak bir muharebe için kabul ediyorum. Sivas tarafındakileri bu hesaba katıp kendimizi aldatmayalım. Onlar bizim için bugün istifade edilemeyecek şeylerdir. Onları da demiryolu boyuna getirince o zaman terazinin gözüne koruz. Bu sayılan

¹⁹² ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, K:1276-G:67.

¹⁹³ Halide Edip Adıvar, *a.g.e.*, Cilt III, s.50.

¹⁹⁴ Ali Kadri Köprülü, *Anadolu'da Hayat ve Hatıratım, Anadolu'da İstiklal Mücadelesi*, Yay.Haz.: Hamit Pehlivanlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s.71.

¹⁹⁵ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, 5.Cilt, s.112, 316,317.

cephane miktarını muharip kuvvetlerimizin mevcuduna taksim edince tüfek veya top başına pek az bir şey meydana çıkar. Tekrar ediyorum. Batı Cephesi Kumandanı bir muharebe yapacak kadar cephanemiz var diyor. Ben bunu çok az görüyorum. Mustafa Kemal Paşa başını sallayarak:- Bir muharebe yapacak kadar cephanemiz var demek, bir atım barutumuz var demektir. Bu nasıl şey? dedi.- Akşehir'e gideceksiniz. Cephe Karargâhı'ndan tahkik buyurmanızı rica ederim.- Şüphesiz, orada tahkik lâzım; Arif Bey unutma. Bundan sonra ordunun diğer ihtiyaçlarını izaha başladım."¹⁹⁶

Arif Bey, 29 Haziran 1922 tarihinde kumandanlık vazifesine son verilerek Ankara'ya gönderilmiş ve hakkında kanuni inceleme yapılması Başkumandanlıkça bildirilmiştir.¹⁹⁷ Kumandanlarıyla arasında uyumsuzluk sorunu yaşadığından açığa alınmıştır.¹⁹⁸ Arif Bey, Kolordudaki görevinden sonra Müdâfaa-i Milliye emrine gelerek Büyük Millet Meclisi'nde Eskişehir milletvekili olarak bulunmuştur.¹⁹⁹

Ayıcı Lakabını Alması

Arif Bey, Çiloğlu'na göre cephedeki çadırında ayı beslediği için "Ayıcı Arif" lakabıyla anılmıştır.²⁰⁰ Kurmay Arif'in "Ayıcı" diye anılmasına yol açan meşhur ayısını, 11. Tümen Kumandanı bulunduğu sırada, İnegöl dolaylarında Mezit ormanlarında üç aylık yavru iken yakaladığı rivayet edilmektedir. Anlatılanlara göre bu marifetli ayı köylü çocukları ile güreşmekte, keyfi isterse sigara içmekte, gece karanlıkta uyuyamamakta, kızlara âşık olmaktadır. Gene aynı yazara göre bir gün sahibine fena halde saldırmış, bir başka gün de Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın otomobiline girip oturmuştur.

Emekli kurmay subay ve eski elçilerden merhum Rahmi Apak "Yetmişlik Bir Subayın Hâtıraları" adlı kitabında tümen karargâhı ile birlikte her yere taşınan bu ayının marifetleri hakkında ilginç hikâyeler anlatmaktadır.²⁰¹ Apak bu konuda yazdığı

¹⁹⁶ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, 5.Cilt, s. 322.

¹⁹⁷ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

¹⁹⁸ Abdullah Özkan, *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Cilt 2, ABC Yayınları, İstanbul 2005, s.606.

¹⁹⁹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, *a.g.b.*

²⁰⁰ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

²⁰¹ İsmail Arar, *a.g.m.*, s.4.

anılarında “Ayıcı Arif’in ayısının marifetleri” başlığı adı altında şunları dile getirmektedir:

“Bu ayıyı Mezit ormanlarından tutup getirdikleri zaman üç aylıkmış. Tümen karargâhı nereye giderse ayı da birlikte götürülür, köylü çocukları ile güreştirilirdi. Boynundan zincirle bağlı olan ayı gecelediği yerde ışık bulundurulmazsa yaygarayı basar uyumazdı. 70. Piyade Alayı Kumandanı Halit Bey’in 10-12 yaşlarında bir kızı vardı. Anası öldüğünden Halit Bey bu güzel kızını yanında taşıyordu. Ayı bu kıza âşık olmuştu. Kızın yanına kimseyi sokmaz, sokulmak isteyene saldırır, kızın yanından ayrılmak istemezdi ve müthiş kıskanç idi. Bir gün, öğle zamanı Pazarcık’ta dolaşırken ayıya yaklaştım, içmekte olduğum sigaranın dumanını ayının burnuna üfledim. Ayı sigara dumanından kaçmadı. Burnunu dumana yaklaştırarak koklamaya ve bir rehavet homurtusu yapmaya başladı. Hayret ettim. Kırk yıllık tiryaki gibi sigara dumanından zevk alıyordu. Tekrar üfledim, tekrar zevklendi ve üçüncü defa üflerken ayı birdenbire yüzüme bir şamar attı, fakat atik davrandığımdan şamarı boşa gitti. Bu esnada, Arif Bey’in yaklaşmakta olduğunu görünce; “Kumandanım senin ayı sigara tiryakisi, sigara dumanından çok haz ediyor” dedim. Bu sözüm üzerine Arif Bey bir sigara yaktı ve ayıya yaklaştı. Ben, ne olur ne olmaz diyerek ayrıldım ve büroma gittim. Yarım saat sonra Arif Bey yüzü gözü sarılı olarak odama geldi: “Hayrola kumandanım, geçmiş olsun, yüzünüze ne oldu?” deyince Arif Bey küskün küskün: “Evet senin marifetin, hani ayı sigara dumanından haz ederdi? İkinci defa nefesi üflediğim zaman suratıma öyle bir şamar attı ki yüzümü gözümü yırttı” dedi.

Bir kere de, tümen karargâhının, Eskişehir doğusunda bulunduğu bir köye cephe kumandanı Fuat Paşa (Cebesoy) gelmişti. İki kumandan çadırdaki konuşurlarken, cephe kurmay başkanı Binbaşı Saffet (Arıkan) şu ayıyı paşanın otomobiline bindirelim, bakalım ne yapacak? dedi. Ayıyı paşanın arabasına bindirdik. Hemen arka sedire kuruldu oturdu. Fakat şoför arabayı tahrik edince, ayı korkusundan kendisini pencereden atmak istedi. Düşüp arabanın altında kalmaması için otomobili durdurduk. Ayı da pencereden aşağı atladı. Biraz sonra Fuat Paşa, gitmek üzere arabanın kapısını açıp içeriye girmek üzereyken birdenbire: “Uuu... bu ne pislik?” diye bağırdı. Meğerse ayı korkudan oturulacak yeri fena halde pislemiş. Fuat Paşa: “Kabahat ayıda değil, ayı ile şaka edenlerde” diye bize çıkmıştı. İşte bu ayısı yüzünden Arif Bey’e Ayıcı Arif adı takılmıştı. Bir gün Kazancı cephesindeki Yunan tümen kumandanı bir köylü ile Arif beye şu haberi salmıştı: “Ayı güreştireceğine gelsin de benimle güreşsin.”²⁰²

Halide Edip de anılarında Arif Bey ve ayısıyla ilgili şunları söylemektedir: “*İnsan tarafını, ihtiyar hizmetçisi Ayşe Hanım’dan ve boz ayısından bahsettiği zaman hissederdiniz. Bu ayıyı Pazarcık ormanlarında yavru iken bulmuş ve yanına almıştı. Dişlerini çıkartmış, onunla daima güreş edermiş. Aylarca bu ayı güreşinden mahrum olmak ona güç geliyordu. Bu ayıyı yenecek kimse olmadığını söylerdi. Ayının Ayşe Hanım’la güreş edip etmediğini sorduğum zaman, Boz Oğlan’ın bu kadına karşı bir evlat gibi davrandığını anlatırdı. Anlaşılan, en büyük zevki bu ayı ile güreş etmektir. Boz Oğlan’ı Mustafa Kemal Paşa’nın bahçesinde birkaç ay sonra gördüm. En çok sevdiği*

²⁰² Rahmi Apak, a.g.e., s.205-206.

*armuttu. Koskocaman ve korkunç bir mahlûktu. Uzattığım armudu alıp yedi, fakat benimle güreş etmeye kalkmadı.”*²⁰³

Ayıcı lakabıyla tanınan Arif Bey’in bu unvanı, meclis görüşmelerinin birinde konu olmuştur. Arif Bey konuşmasında Ziraat Vekaleti’ni sert bir şekilde eleştirmiş ve çiftçiyi zarar ettirmekle, gerekli yardımları yapmamakla suçlamıştır. Konuşması esnasında köylüyü milletin efendisi olarak niteleyen Arif Bey’e, Salih Bozok karşı çıkmış ve şu cevabı vermiştir: “*Yahu bugün efendilerimiz dediğiniz köylülerin yirmi tanesine ayını baktırıyordun, kimi aldatıyorsun bu sözlerle?*” Bozok’un çıkışına “*Şimdi milletvekiliyim, o vakit başka idi.*” sözleriyle cevap veren Arif Bey’e bir sataşma da Kozan Milletvekili Ali Saip’ten gelmiştir: “*Tövbe, istiğfar etti.*” Arkasından İhsan Bey (Cebelibereket) “*Orman memuru tahsil ile yetişir. Ormandan toplanmaz, bu ayı değildir ki tutup, alıp ormandan getirelim. Zaman lâzımdır.*” demiştir. Bu esnada meclis vekilleri arasında görüşmeler meydana gelmiştir.²⁰⁴

8.SİYASİ HAYATA ATILMASI

1923’te Eskişehir milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne giren²⁰⁵ Arif Bey, II. Dönem milletvekilidir. 16 Temmuz 1923’te yapılan seçimde 219 oy alarak Eskişehir’den milletvekili seçilmiş, 11 Ağustos 1923 tarihinde Meclis’e katılmıştır. Arif Bey’in mazbatası 12 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmıştır.²⁰⁶ Arif Bey, milletvekili seçildikten sonra Çankaya yolu üzerinde Kavaklıdere’de ikamet etmiştir.²⁰⁷

Arif Bey’in milletvekili seçilmesiyle ilgili Soyak, şunları aktarmaktadır: “*Arif Bey’i ordudan çeken Atatürk, onu Halk Partisi namzedi (adayı) göstermiş, Eskişehir milletvekili seçirmiştir, milli iradeyi temsil gibi en şerefli bir vaziyete de getirmişti.*”²⁰⁸ Soyak’a göre;

²⁰³ Halide Edip Adıvar, *a.g.e.*, Cilt III, s.11-29.

²⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 10. Cilt, 3. Birleşim, s. 89.

²⁰⁵ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

²⁰⁶ Kazım Öztürk, *a.g.e.*, s.323-324.

²⁰⁷ Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, Temel Yayınları, İstanbul 1971, s.17-20.

²⁰⁸ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

“Büyük Millet Meclisi ikinci devresi için yapılan seçimde Eskişehir’den milletvekili çıkması, halkın itirazları karşısında, ancak Atatürk’ün ricası üzerine mümkün olabilmişti. Arif Bey’in, vilâyetlerinden aday gösterileceğini haber alan Eskişehirli, buna taraftar olmadıklarını bildirmişlerdi. Atatürk tarafından, istasyondaki Hususi Kalem binasında kabul edilmiş olan heyet azası; Arif Bey’in [...] halkı rahatsız ettiğinden uzun uzadıya bahsetmiş, hakkındaki kararın değiştirilmesini istemişlerdi. Atatürk bu maruzatı dinledikten sonra: “Arif Bey kusurlarını idrak etmiş ve halini düzeltmiş durumdadır. Ben size artık o kötü hareketlerinin tekrür etmeyeceğini temin edebilirim. Kendisi zeki, çalışkan, bilgili ve kıymetli bir arkadaştır. Memleketinize faydalı, iyi bir milletvekili olacağına kaniim. Namzetliğinin kabul buyrulmasını rica ederim,” demiş, bu suretle heyeti ikna edebilmişti.”²⁰⁹

Arif Bey’in milletvekili seçilmesiyle ilgili olarak Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir Belediye Riyaseti ile Müdâfaa-i Hukuk Riyaseti’ne aşağıdaki telgrafnameyi çekerek teşekkürlerini dile getirmiştir: “Livanızın, adaylarımızdan Arif ve Abdullah Azmi Beyleri seçmesinden dolayı, vatanın felaketini saadete çevirmek gayesiyle senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti namına bütün liva halkını tebrik ederim. Memleketin bundan böyle de feyizlere nail olması için livanızın aynı derecede yüksek vatanperverane hassasiyet ile Cemiyet ve Fırkamıza destek olacağına şüphem yoktur. Cenabı Hak hepinizi hayırla muvaffak eylesin.”²¹⁰

Eskişehir Milletvekili Arif Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Milli Müdâfaa, Kütüphane ve Nafia komisyonları üyeliklerinde, Milli Müdâfaa Komisyonu Sözcülüğü’nde bulunmuştur. Eskişehir-İnönü yolu, açıkta kalan askeri personel, tohumluk bedelleri, firar ve bakayalar, askeri rütbelere, maaş ve tahsisat, emekli ve yetimler konularında kanun teklifleri, altı değişik konuda önerileri ve Genel Kurulda 46 değişik konu üzerinde, 127 konuşması vardır. Eytam sandıkları, yemeklik ve tohumluk dağıtımı, orduda küçük zabitan (subay) yetiştirilmesi, Millî Mücadele’ye katılmayan subaylar, malûl ve gaziler konularında soru önerileri vermiştir.²¹¹

Eskişehir Milletvekili Arif Bey’in II.TBMM’de Cumhuriyet Halk Fırkası üyesi iken yapmış olduğu konuşmalara ve tekliflere dair tutanakların özeti aşağıdaki tabloda verilmiştir.²¹²

²⁰⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s.338-345.

²¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, Cilt 16, a.g.e., s.32.

²¹¹ Kazım Öztürk, a.g.e., s.323-324.

²¹² http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adlı siteden 21.05.2013 tarihinde saat 18.30’da alınmıştır.

1	Söz Alanlar	1923 senesi ikinci altı aylık Tahsisat(Ödenek) Kanunu münasebetiyle söz almıştır.
2	Teklifler	Hazarî (sulh) teşkilât dolayısıyla açıkta kalan ümera (amirler) ve zabitanın (subay) bir mahalle tayinlerine kadar veya tekaütlüğüne (emekliliğine) değin tam maaş ve tahsisat(ödenek) itasına(verilmesine) dair teklif vermiştir.
3	Söz Alanlar	Teşkilat-ı hazariye(sulh) dolayısıyla açıkta kalacak olan erkan(subaylar), ümera ve zabitan (subay) ile memurin ve mensubin-i askeriyeeye 1923 senesi maliyesi nihayetine (son) kadar tam maaş ve tahsisat(ödenek) itasına (verilmesi) dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
4	Söz Alanlar	Mütareke bidayetinde (başlangıç) vatanın müdâfaası maksadıyla ika (dayanma) edilen ceraime (suçlar) dair kanun ile Maraş Sabık (eski) Milletvekili Hasib Beyin, vatanın müdâfaası maksadıyla alınmış olan nukut (para) ve emvale (mallar) müteallik (alakalı) davalara dair kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır.
5	Söz Alanlar	1881-1902 doğumlu firar, bakaya, tecavüz-i müddet, adem-i icabet (kabul) hakkında yapılacak muameleyi natık (bildiren) kanun hakkında söz almıştır.
6	Söz Alanlar	Terhis olunan ihtiyat (yedek) zabitanına (subay) tahsisat(ödenek) itasına(verilmesine) dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
7	Teklifler	Ve Karahisari Sahip Milletvekili Ali Bey, 1881-1902 tevellüdü (doğum) firar, bakaya, tecavüzü müddet, ademi icabet ve nüfusu mektûme (gizli) hakkında yapılacak muameleyi nâtik (bildiren) 18 Ekim 1923 tarihli kanunun birinci maddesinin fıkrasının tadili (değiştirmek) hakkında teklif vermiştir.
8	Teklifler	Mâlûlin-i guzatın (gazi) devair (daire) ve şubat-ı (şube) askeriyede ve ordunun hizmetinde istihdamlarına dair teklif vermiştir.
9	Teklifler	22 Ekim 1923 tarihli Maaş ve Tahsisat-ı (ödenek) Fevkalâde Kanunu'nun ikinci maddesine zeyl olmak (eklemek) üzere teklif vermiştir.
10	Söz Alanlar	Mübadele, İmar ve İskân Kanunu sebebiyle söz almıştır.
11	Teklifler	Gayrimuharip (savaş dışı) memurin ve mensubin-i askeriye rütbelerinin ilgasına (kaldırmak) dair teklif vermiştir.
12	Söz Alanlar	Muhtacin-i zürraa (ziraatçı) tohumluk olarak aynen veya bedelen ikraz (borç) olunmak üzere Ziraat Bankası'nın Hazine-i Maliye'deki matlubatına (ödünç) mahsuben iki milyon lira itası (verilmesi) hakkında kanun münasebetiyle söz almıştır.
13	Söz Alanlar	Askerî Tekaüt (emekli) ve İstifa Kanunu'nun 50. maddesinin fıkrasının ilgası (kaldırmak) hakkındaki teklifi kanunisi münasebetiyle söz almıştır.
14	Sualler İstizahlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Müd.Mil. Vekaletinden	Eskişehir Milletvekili Arif Beyin, Mücadele-i Milliye'ye katılmayan zabitan (subay) hakkındaki kanunun birinci maddesindeki Heyet-i Mahsusa'nın kimlerden oluşup ne zaman vazifeye başladığı ve Askerî Terfi Kanunu ile hizmeti fiiliye-i askeriye'nin tenkisine (azaltmak) dair olan kanunun ne zaman Meclisi Âliye takdim kılınacağı hakkında sual tahriri (önerge) hakkında söz almıştır.
15	Şifahi (sözlü) Sualler Ve Bun.Verilen Cev. / M.M. Vekaletinden	Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in Mücadele-i Milliye'ye katılmayan zabitan (subay) hakkındaki kanunun uygulanmasına ve Terfi Kanunu ile Hizmeti Fiiliye-i Askeriyenin tenkisine(azaltmak) dair kanunun ne vakit Meclis'e verileceği hakkında Müdâfaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın sözlü cevabı hakkında söz almıştır.

16	Söz Alanlar	Mücadele-i Milliye'ye katılmayan ve millî sınırlar haricinde kalan erkân, ümera, zabitan(subay), memurin ve mensubin-i askeriye hakkında yapılacak muameleye dair 25 Eylül 1923 tarihli kanunun 3. maddesinin (b) fıkrasının tefsiri (açıklamak) dolayısıyla söz almıştır.
17	Söz Alanlar	Mücadele-i Milliye'ye katılmayan zabitan (subay) hakkındaki kanunun uygulanmasına ve Terfî Kanunu ile hizmeti fiiliyet-i askeriye tenkisine(azaltmak) dair kanunun ne vakit meclise verileceği hakkındaki sualine Müdâfaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın cevabı münasebetiyle söz almıştır.
18	Söz Alanlar	Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nun 5., 118. Ve 121. maddelerinin tadiline (değiştirmek) dair söz almıştır.
19	Şifahi(sözlü) Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Müd.Milliye Vekaletinden	Eskişehir Milletvekili Mehmed Arif Bey'in, Mâlûlin-i Guzata (gazi) Muavenet (yardım) Heyeti'nde vukubulan suistimalâtan (kötüye kullanma) dolayı meseleye vaziyed edilip edilmediğine dair sualine Müdâfaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın şifahi (sözlü) cevabı hakkında söz almıştır.
20	Takrirler (önergeler)	Şehit Kaymakam Nazım Bey'in validesine verilen 18 lira maaşın hidematı (hizmet) vataniye tertibine (düzenleme) nakliyle (ulaştırma) elli liraya iblağı (artırma) isteğine dair söz almıştır.
21	Söz Alanlar	Malulin-i guzatın (gazi) terfih (rahat) ve ikdari (geçim) hakkındaki 24 Ağustos 1922 tarihli kanunun birinci maddesine dair mazbata münasebetiyle söz almıştır.
22	Söz Alanlar	İkinci sınıf ihtiyat (yedek) zabitanına (subay) dair olan 18 Ekim 1923 tarihli kanunun birinci maddesinin fıkra-i (bölüm) ahiresinin tefsirine (açıklamak) dair mazbata münasebetiyle söz almıştır.
23	Söz Alanlar	Malulini Guzata (gazi) Muavenet (yardım) Heyeti'nde vukubulan (kötüye kullanma) dolayı meseleye vaziyed edilip edilmediğine dair sualine Müdâfaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın, cevabı münasebetiyle söz almıştır.
24	Söz Alanlar	Menteşe Milletvekili Esad Efendinin Millî Mücadelede malul (gazi) düşenlere ödüllendirme parası itasına (verilmesi) dair ve Müdâfaa-i Milliye Encümeninin, malulin-i guzatın (gazi) terfihleri (rahat) hakkındaki kanun teklifleri münasebetiyle söz almıştır.
25	Söz Alanlar	Kastamonu Milletvekili Mehmet Fuat Bey'in, tohumluk tevziatı (dağıtma) hakkında İktisat Vekili Hasan Bey'den gensoru münasebetiyle söz almıştır.
26	Sualler İstizahlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Maliye Vekilinden	Eskişehir Milletvekili Mehmed Arif Bey'in, muhtacin-i zürraa (çiftçi) tohumluk ve yemeklik olarak tahsis kılınmış olan ikiyüz bin liranın ödenmesine dair Maliye Vekâletinden sual takriri (önerge) hakkında söz almıştır.
27	Söz Alanlar	Hizmet-i fiiliye-i askeriye tenkisi(azaltmak) müddetine ait olmak üzere Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu beşinci maddesinin tadiline (değiştirmek) dair söz almıştır.
28	Söz Alanlar	Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu 113. ve 121. maddelerinin tadili (değiştirmek) münasebetiyle söz almıştır.
29	Söz Alanlar	Tekaüt (emekli) ve İstifa Kanunu'nun 50. maddesinin tefsirine (açıklamak) dair Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle söz almıştır.
30	Teklifler	Mâlûlin-i guzatın (gazi) devair (daire) ve şubatı (şube) askeriyede ve ordunun hidematı (hizmet) sabitesinde (yerinde duran) istihdamlarına dair teklif vermiştir.

31	Söz Alanlar	Malulin-i guzatin (gazi) devairi (daire) ve şubası (şube) askeriyede ve ordunun hidematı (hizmet) sabitesinde istihdamlarına dair teklifi kanununun reddine dair Müdâfaa-i Milliye Encümeni mazbatası münasebetiyle söz almıştır.
32	Söz Alanlar	Öğretmen ve öğrencinin askerlikten tecilleri (erteleme) hakkındaki kanuna 3 madde ilavesiyle ilim talebesinin de tecillerine (erteleme) dair Konya Milletvekili Naim Hazım Efendi ve rüfekasının (arkadaş) teklifi kanunisi münasebetiyle söz almıştır.
33	Sualler İstizahlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Maliye Vekilinden	Muhtacin-i zürra (çiftçi) yemeklik ve tohumluk olarak tahsis kılınmış olan ikiyüz bin liranın nerelere ve ne miktar verildiğine dair sualiyle Maliye Vekili Mustafa Abdülhâlik Beyin tahriri (kayıtlı) cevabı hakkında söz almıştır.
34	Söz Alanlar	Heyet temyiziye (Yargıtay) merkezinin Eskişehir'e nakline ve teşkilatının tevsiine (genişletme) dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
35	Söz Alanlar	1340 senesi Emniyeti Umumiye bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
36	Takrirler (önergeler)	Ve Rüfekası (arkadaş) Bilumum malulini (gazi) terfihine (rahat) mütedair (alakalı) olup Muvazene-i (ölçmek, uygun) Maliye Encümeni'nde bulunan teklifi hakkında söz almıştır.
37	Söz Alanlar	Bilumum malulinin (gazi) terfihine (rahat) mütedair (alakalı) teklif münasebetiyle söz almıştır.
38	Söz Alanlar	1340 senesi Muhassesat-ı (Bütçeden devlet daireleri için ayrılan para) Zatiye (özel) bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
39	Söz Alanlar	1340 senesi Nafia (bayındırlık) Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
40	Söz Alanlar	Teşkilat-ı Esasiye hakkında Kanun-i Esasi Encümeni teklif ve mazbatası münasebetiyle söz almıştır.
41	Söz Alanlar	1924 senesi Müdâfaa-i Milliye Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
42	Söz Alanlar	Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesi'nin 1924 senesi mülhak (eklenmiş) bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
43	Söz Alanlar	1924 senesi Ticaret Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
44	Teklifler	Ve Rüfekası (arkadaş) Bilumum mütekaidin (emekli) ile eytam ve eramilin terfihlerine (rahat) dair söz almıştır.
45	Şifahi (sözlü) Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Müdâfaa-i Milliye Vekaletinden	Eskişehir Milletvekili Mehmet Arif Beyin; malûlin-i guzata (gazi) muavenet (yardım) heyetinin hesabatına ve Muvazene-i (ölçmek, uygun) Maliye Encümeni'nce talep olunan malûlin-i guzat (gazi) defterlerinin ne zaman irşat (doğru yol gösterme) kılınacağına dair Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden şifahi sual takriri (önerge) hakkında söz almıştır.
46	Söz Alanlar	1924 senesi Maarif (eğitim) Vekâleti bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
47	Söz Alanlar	Mahkûm olan Yüzbaşı Edip Efendinin hukuk-ı memnuasının (yasak) ve tekaütlüğünün (emekli) kanunu ahir mucibince (icap eden) binbaşılık rütbesinden icrasına (yapmak) dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
48	Teklifler	1922 senesinde ahaliye tevzi (pay) edilen tohumluklar bedelin tahsilinin bir sene teciline(erteleme) ve 1923 senesi tevzi (pay) olunana tohumlukların affına dair konuşma yapmıştır.

Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in II.TBMM'de Cumhuriyet Halk Fırkası üyesi olarak gizli celselerde yaptığı konuşmaların özeti de aşağıda tablo olarak verilmiştir.²¹³

1	Söz Alanlar	Tokat Milletvekili Mustafa Bey hakkında Müdâfaa-i Milliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.
2	Söz Alanlar	Muvazene-i (ölçmek, uygun) Umumiye Kanun Layihası (tasarı) ve Muvazene-i (ölçmek, uygun) Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.

Arif Bey'in mecliste Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekili olarak yaptığı konuşmalardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

- Arif Bey, yaptığı konuşmasında İstiklal Savaşı yıllarında maaşlarını alamayan subaylara yapılacak ödemenin az olduğundan bahsetmiştir. “Ancak şunu da affi âlilerine mağruren arz edeyim ki; memlekette ordu - maliye memurlarının dirayetiyle değil - belki halkımızın dirayet ve yardımlarıyla zâbitan(subay) ve memurimizin her türlü yoksulluklara rağmen sabır ve sükûn ile gösterdikleri fedakârlık ve sabır ve sebat ile idare edilmiştir. (Doğru sesleri)” demiştir.²¹⁴

- Arif Bey hukuk meselelerine de değinmiştir. Hapishanelerin doluluğu hakkında yaptığı tespitler, İstiklal Savaşı'nın ne denli zor şekilde kazanıldığının kanıtı niteliğindedir: “Efendiler! Bugün hepiniz biliyorsunuz ki, hapishanelerimiz hukuku şahsiye meselesinden doludur. Birinin atını almış, ötekini tüfeğini almış, düşününüz, hakkalinsaf düşününüz, bu ordu, bu Hükümet ne zaman teşekkül emiş? Ne zaman Hükümet levazımı temin etmiş, ne zaman Levazım İdaresi teşekkül etmiş ve ne zaman, kime erzak, kime cephaneye, kime silâh vermiş? (Bravo sesleri) Hangi tarihte vermiş? Bir telgraf alıyoruz, bir emir; falan yere koşunuz. Koşunuz ama, para veren yok, hayvan yok, erzak yok. Bunları kimden alacağız? Tabii oraya koşmak için bulunduğumuz yerden hayvan almışızdır; bulunduğumuz yerden zahire almışızdır ve bu suretle vatan vazifesini yerine getirmişizdir. Bundan dolayı falanın atını aldın, filânın buğdayını

²¹³ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adlı siteden 21.05.2013 tarihinde saat 18.30'da alınmıştır.

²¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 2. Cilt, 26. Birleşim, s. 303.

aldın, filânın ekmeğini aldın diye tecziyeye kalkarsak, zannedirim memlekette fedakârlık miktar ve hissiyatı çok azalır. Bendeniz teklifimi tahriren veriyorum.”²¹⁵

- Arif Bey, bir hukuk heyeti kurulmasıyla ilgili yaptığı konuşmasında, heyetin içinde hukuk adamlarının olması gerektiğinden bahsetmiştir. Söz konusu heyet, İstiklal Savaşı'nın aleyhinde çalışan ordu mensuplarına yönelik kurulacaktır. Bu konu hakkındaki tespitleri ilgi çekicidir: “Bu Heyet-i Mahsusa'ya bendeniz çok ehemmiyet verdim efendim: Sebebi, onlar birçok erkân, ümera ve zâbitanın hayatı askeriyesine hatime çekecek mühim kararlar ittihaz edeceklerdir ve derhatır buyurursunuz bu heyetin evvelâ Divanı Harb şeklinde yapılması arzu edilmişti. Nihayet Heyet-i Mahsusa haline inkılâbetmiştir. Arz etmek istediğim mühim kararlar verebilecek olan bu heyette hiç olmazsa hukuktan, cezadan, usulü muhakemattan anlar bir iki zatın bulunması iktiza eder. Bendeniz bu heyetin şahsiyetleri hakkında bir söz söylemeye cesaret edemem. Hepsi hakkında hürmeti mahsusam vardır. Yalnız teşkilât hakkında söylüyorum. Bendenizce bu, tamamen kanaatbahş bir şekilde değildir. Sebebi, evvelce de arz ettiğim gibi, bunların içinde hukuktan, usulü muhakemattan anlar hiç olmazsa iki üç zatın bulunması lâzımdır. Çünkü bu heyet birçok erkân, ümera ve zabitan (subay) haklarında hayatı askeriyelerini kökünden kesecek mühim kararlar ittihaz edecektir. Bu nokta-i nazardan Paşa Hazretlerinden istirahat ediyorum. Böyle birtakım mül'âzim, yüzbaşı ve saireyi buraya dolduracaklarına bunların yerine hukuktan, cezadan anlar ve iyi kararlar verebilecek birkaç zatın ilâvesini temin buyururlarsa kendilerine arzı teşekkür ederim. Sonra efendim, bilhassa bu heyetin reisi nazarı dikkati caliptir. Çünkü bu heyet aynı zamanda birçok paşaları da isticvab edecektir. Hâlbuki heyetin reisi miralaydır. Bu, bizim usulü askeriyemize göre pek muvafık bir şekil değildir. Böyle bir Heyet-i Mahsusa'nın reisi hiç olmazsa paşa olmak lâzımgelir.[...] Sonra efendim, bu Heyet-i Mahsusa'nın Bursa'da olması da bendenizce muvafık değildir. Çünkü birçok zevat oraya gidip gelecek, birçok müşkülâta mâruz kalacaklardır. Hususiyle bu heyetin yapacağı tetkikatın ekserisi İstanbul zâbitânına aittir. Ordu'dan pek azdır. Bu noktai nazardan bu heyet ya İstanbul'da olmalıdır veyahut İzmit'te bulunmalıdır. Şimendifer üzerinde bulunmalıdır ki, müşkülâta maruz kalınmasın ve bu tetkikat süratle yapılabilsin.”²¹⁶

²¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 2. Cilt, 37. Birleşim, s. 718.

²¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 4. Cilt, 63. Birleşim, s. 83.

-Milli Müdâfaa Komisyonu Sözcülüğünde bulunan Arif Bey, pek çok konuşmasını bu komisyon adına yapmıştır. Hatta bir konuşmasında söz konusu komisyon hakkında özeleştirici yapmış ve komisyon kararlarının içinde yanlış anlaşılabilir ifadeler hakkında şunları söylemiştir: “Bunu da itiraf etmeme mecburum ki, bizim Müdâfaa-i Milliye Encümeninde bir hukukşinas olmadığı için böyle tâbirat zühul ve hataları vâki oluyor.” demiştir.²¹⁷

-Arif Bey, bir konuşmasında Balkan Harbi’nde ve I.Dünya Savaşı’nda gazi olanların durumlarının iyileştirilmesine yönelik bir konuşma yapmış ve meseleyi İstiklal Savaşı gazilerinin aldığı maaş ile kıyaslayarak anlatmıştır: “ Bildiğiniz gibi, İstiklâl Harbi malûllerimiz; saye-i millette müreffehler. Tam maaş ve tahsisat alıyorlar ve ruzuamemizde beşinci maddede mevcut olan lâyihai kanuniye ile kendilerine mükâfatı nakdiyede ita buyuracaksınız. Ancak efendiler! Balkan Harbi’nde ve Harbi Umumi’de aynı gaye ve aynı vatan uğrunda malûl kalmış arkadaşlarımızın hali pek elim ve şayanı teemmüldür efendim. Misal olmak üzere, Heyeti Celilenizi çok yormamak için söyleyebilirim ki, meselâ: İnönü’nde malûl kalmış bir yüzbaşı arkadaşımız bugün 70 - 80 lira aldığı halde, Harbi Umumi’de veya Balkan Harbi’nde malûl bulunan bir arkadaşımız bugün 15 - 20 lira almaktadır. Keza Sakarya Harbi’nde malûl olan bir binbaşı arkadaşımız bugün 100 lira maaş aldığı halde Çanakkale’nin siperlerinde, Kafkasya’nın siperlerinde, karlı dağlarında aynı gaye, aynı vatan için kolunu, bacağı kaybetmiş bir vatandaşımız 20 - 30 lira almaktadır. Aradaki fark gayet büyüktür. Eğer İstanbul İdarei Milliyeye geçmeden evvelki hal olsaydı bu zaruriydi. O zaman İstanbul ile meşgul olamıyorduk. Yani orada bulunan arkadaşlarımızın umur ve hususatiyle meşgul olamadığımız için bittabi bizi mazur görürlerdi. Fakat bugün düşünelim ki efendiler! İstanbul bizim idaremize geçeli bir buçuk sene olmuştur. Bu bir buçuk seneden beri bu vaziyet düzelmemiştir.”²¹⁸ Bu konu hakkında bir başka oturumda Arif Bey şu sözleri açıklamıştır: “Aynı vatan, aynı memleket ve aynı gaye için malûl kalmış arkadaşlarımıza maatteessüf müsavi muamele yapılmamaktadır. (Doğru sesleri) Bugün efendiler, muhtelif üç kısım malûl tasavvur buyurabilirsiniz. Bir tanesi - farz edelim - Harbi Umumi’den evvel malûl kalmıştır. Bunun aldığı tekaüdiye maaşı on mecdiyedir. Sonra Harbi Umumi malûlü, aynı derecede malûl ve aynı rütbede bulunan bir arkadaş yirmi, otuz lira kadar alır. Daha sonra İstiklâl Harbi’nde malûl olanlar dahi aynı

²¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 4. Cilt, 76. Birleşim, s. 560.

²¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 4. Cilt, 76. Birleşim, s. 542.

derecede malûl olduğu halde onlar da seksen, yüz lira alıyor. Burada akıl ve mantığın kabul edemeyeceği büyük bir nispetsizlik var. Bunları da böyle yerlerde istihdam edersek tamam maaş olarak istikballeri terfih (rahat) edilmiş olur. Bu müzakerede Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleriyle Müdâfaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de bulundular. Fakat “Hiçbir orduda tatbik edilmeyen bu usulü bizim orduda tatbik edemeyiz. Malûlleri ordumuzda istihdam edemeyiz.” diye karar verdiler.”²¹⁹

-Encümen Mazbata Komisyonu sözcüsü olarak yaptığı bir konuşmada askerlik süresiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Hükümet Jandarmayı üç sene teklif etmiştir. Jandarma Kumandanı ve saire ile görüşerek ve raporları tetkik ederek “Asgari neye tenzil etmek mümkündür?” diye sorduk. “İki buçuk sene” dediler. Biz de ona göre iki buçuk sene yazdık ve kabul ettik. Sonra Bahriyeli arkadaşlarımızla ve daireleriyle de görüştük. “Asgari olarak dört sene hizmet etmek lâzımdır.” dediler. Binaenaleyh bunu da o suretle kabul ettik. Yani Müdâfaa-i Milliye Encümeninin arz etmiş olduğu miktar; haddi asgaridir. Bunu daha aşağı indirmek imkânını göremedik. En az olarak kabul ettik. Yani bizim teklifimiz, Hükümetin teklifinden daha azcadır.”²²⁰

-Bedelli askerlikle ilgili tartışmalarda şu sözleri sarfetmiştir: “Efendiler! Zenginlik, fakirlik meselesine gelince: Zenginlerimizi çok tecrübe etmişizdir. Bunlara askerlik yaptırmak imkânını şimdiye kadar görememiştir. (Gürültüler) Arz edeyim efendim. Bir zengini hiçbir zaman götürüp cephede istihdam edemezsiniz.” Bu sözlere İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura, “Niçin, kanun herkese şamil değil mi?” sorusuyla karşılık vermiş ve karşı çıkmıştır.²²¹

-Müdâfaa-i Milliye Encümeni Mazbata sözcüsü olarak yaptığı bir konuşmasında askerlik meseleleri hakkında fikirlerini açıklamıştır: “Efendiler Harbi Umumi’den evvel ve Harbi Umumi’den sonraki askerlik arasında beyaz ile kara arasındaki kadar büyük fark vardır, eskiden muharebeleri yalnız yeryüzünde yapardık. Bugün harp denildiği zaman hem yerin yüzünde hem yerin dibinde ve hem de yerin üstünde yaparız.[...] Eskiden eslihai harbiye denildiği zaman bir top, bir tüfek, bir de kılıç tasavvur ediliyordu. Bugün eslihanın envai o kadar çoğalmıştır ki, en kuvvetli hafızası olan bir

²¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 5. Cilt, 88. Birleşim, s. 285.

²²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 4. Cilt, 80. Birleşim, s. 731.

²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 4. Cilt, 80. Birleşim, s. 738.

insan bile ezberden sayamaz. Eski muharebelerde hiç bomba var mı idi? Bugün envai müteaddidesi var. Bugün elle, tüfikle, topla atılan bombalar vardır. Semli gaz neşreden mermiler vardır. Efendiler yangın söndürmek için nasıl tulumbalar varsa onun gibi alevler püsküren alev makineleri vardır. İnsanları yakar kavurur. Bunları arz etmekten maksadım bugünkü harp, fen şekline girmiştir. Eski askerlikle şimdiki askerlik arasında çok büyük fark vardır. [...]Muharebeyi görmüş adamlar piyadeden kaçarlar. Bugün tetkik ederseniz ordudaki zabitanın (subay) yüzde sekseni piyadedir ve harpte ölenlerin hepsi piyadedir. Muharebede en çok zarar gören, en çok müşkülât çekenler piyadelerdir, karda yürürler, çamurlar içerisine batarlar, çıkarlar talim ederler ve en ziyade hattı harbin ilerisinde bunlar uğraşırlar. Hâlbuki süvari ve topçu atına biner ve öyle gider. Binaenaleyh merak etmeyiniz ki herkes piyadeye koşacak. Bilâkis herkes piyadeden kaçacaktır.”²²²

-Arif Bey, bütçede eksik gördüğü noktaları sıralarken eleştirilerde bulunmuş, araba ve atların alımı, yurt dışına askeri öğrenci gönderilmesi, şehitliklerin yapılması gibi pek çok konu hakkında fikirlerini iletmiştir. Ayrıca düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Behemahal gitmek, Avrupa ordularında en son terakkiyatı fennîye ve askeriye yakından görüp bilfiil öğrenmek lâzımdır. Bu maksatla hiç olmazsa sunufu muhtelifeden mürekkep bir iki komisyon Avrupa ordularına gitmeli ve bu tetkikatı icra etmelidir. Bu da bütçede bir noksan olarak görülmektedir. Efendiler, beşinci olarak gördüğüm noksan; şüheda mezarlıklarıdır. Ölülerine hürmet etmeyen bir millet hiçbir zaman şerefli bir mevkide bulunamaz. Avrupalılar, buna büyük ehemmiyet verirler ve ölüleri için büyük fedakârlıklar ihtiyar ederler, büyük merasim yaparlar. Hatta Lozan muahedesinde bunun için bir faslı mahsus da koydurmuşlardır. Hiç olmazsa Çanakkale’de, İnönü’de, Sakarya’daki şehitlerimiz için birer abide rekzetmek ve bu hatıratı evlât ve ahfada yadigâr bırakmak pek muvafık bir şey olur kanaatindeyim.”²²³

-Rusya’dan getirilen buğdayların Eskişehirli çiftçileri mağdur etmesiyle ilgili olarak sert denebilecek eleştiriler getirmiştir: “Bir milyon kilo mahsûl heder olmuştur. Efendiler, bu zarar kâfi gelmiyormuş gibi üzerine ilâveten o bitmemiş olan tohumların da bedeli cebren tahsile kalkışılmıştır. Köylünün elinde bulunan çift hayvanları ucuz para ile satılmak ve köylünün altında bulunan bir kilim alınmak suretiyle bu borçlar

²²² TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 5. Cilt, 81. Birleşim, s. 7,9.

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 8. Cilt, 22. Birleşim, s.26.

cebren tahsil edilmektedir.” Arif Bey, kendisine yapılan muhalefete karşılık olarak İstiklal gazetesinde bu meseleyle ilgili olarak yayınlanan bir makaleyi meclis kürsüsünden okumuştur: “Ziraat Vekâletinin yüz bir bin hatasından biri vardır ki, o da geçen sene zürraa dağıttığı milyonlarca Rus buğdayıdır. Bugün vekâlet bu hatayı kapatmak bu yüzbaşı ejderhayı ortadan kaldırmak için kıvrınmaktadır. [...] Fakat bu hata, hata değil cinayet. Katiyen örtbas edilemez. Çünkü bu günahın azabını köylü, memleketin efendisi, hepimizin efendimiz dediği rençber çekmektedir. Beceriksiz, aciz, ziraat fenninin bir parçacık olsun ameliyatından anlamadığını bu hatasıyla dünyaya ilân eden sabık (eski) bir Ziraat Müdürü Umumisi Beyefendi etrafındaki peykleriyle - ki birisi elyevm Bursa Vilâyeti Ziraat Müdürü, diğeri Adana’da Ziraat Başmüdürü olan iki efendi ile başbaşa vererek bu buğdayı getirmeye karar vermişlerdir. Fakat zavallıların henüz Rusya buğdayları hakkında malûmatları yoktu ve olamazdı da. Çünkü o zaman Ziraat Vekâletinin dünyadan haber alacak vasıtası yoktu. Ziraat Vekâleti başka milletlerin ziraat edebiyatını okumuyordu. Yani bu itibarla Ziraat Vekâleti kördü.”²²⁴

-Arif Bey asker yetiştirilmesi konusunda yaptığı bir konuşmada, ordunun ihtiyaç duyduğu askeri personelin genç ve zeki çocuklardan oluştuğunu, bunlar için talimgâhlar açıldığını, bu konuda bilgi verilmesini istemiştir.²²⁵

9.TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NA KATILMASI

Arif Bey 15 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılmış,²²⁶ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 günü Kazım Karabekir başkanlığında kurulmuştur. Mecliste yer alan İkinci Grup üyeleri yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılmışlardır. Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı Ali Fuat Paşa partinin genel sekreterliğine getirilmiştir. Eski başbakanlardan Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay) Bey de genel başkan yardımcılıklarına seçilmişlerdir. Arif Bey, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Rüştü Paşa, eski Milli Eğitim Bakanlarından Şükrü Bey, Saruhan Milletvekili Abidin Bey, Sivas Milletvekili Halis Turgut, eski İçişleri bakanlarından İsmail Canbulat, Kara Vasıf Bey

²²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 10. Cilt, 3. Birleşim, s. 91.

²²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030-10-00-00-7-43-9-2 .

²²⁶ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1971, s.99.

partinin kurucuları arasında yer almışlardır.²²⁷ Fırka ilk kurulduğu zamanlarda Arif Bey de dâhil olmak üzere 28 milletvekilinden oluşmuştur.²²⁸ Aslında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın çekirdek kadrosunu Mustafa Kemal'in İstiklal Savaşı'ndaki eski arkadaşları oluşturuyordu²²⁹.

Akbıyık'a göre Mustafa Kemal, eski arkadaşı Arif'i, Eskişehir milletvekili seçtirmişti ancak daha sonra Arif'in adı bir rüşvet olayına karıştığı için Mustafa Kemal kendisinden yüz çevirmiş; Arif Bey de bu yüzden politikada önemli bir yer alamamış olmasına içerlemeye başlamıştır.²³⁰ Askerî hizmeti sırasında ordu kumandanı ile anlaşamadığı için politikaya atılmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın onay ve desteği ile Meclis'e giren Arif Bey, kısa zaman sonra Halk Partisi idarecilerine ve bilhassa İsmet Paşa'nın şahsına yöneltilen tenkit ve itirazları ileri sürenlerin önde gelenlerinden biri olmuştur.²³¹ Kocahanoğlu'na göre İsmet Paşa'ya kindarlığı dışında geçerli bir muhalefet sebebi de yok gibidir.²³² İstiklal Savaşı'ndan sonra İsmet Paşa'nın uyguladığı politikaları sert bir biçimde eleştirmiştir.²³³

Gürer de Arif Bey'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na geçmesini milli müdâfaa vekili olamamasına bağlamaktadır.²³⁴ Arif Bey'in muhalif kanada geçmesi ve fikir ayrılığı yaşaması konusunda Armstrong Mustafa Kemal'in Latife Hanım ile ayrılma hazırlıkları yaptıkları dönemde sınırlı anlarından birinde Arif Bey'le tartıştıklarını, Arif Bey'in de onu terk edip muhaliflere katıldığını söylemektedir.²³⁵

Arif Bey, meclise dâhil olduktan sonra “dörtler”, “beşler” diye anılan muhalefet gruplarının arasına katılmıştır. Meclis'te eski, samimî silâh arkadaşlarının yan yana oturmaları, çeşitli yorumlara sebep olmuştur. Meselâ Tevhid-i Efkâr gazetesi aynen şöyle demiştir:

“Ankara'dan gelen haberlere nazaran, Şark Fatihi Kâzım Karabekir Paşa, şimdiye kadar ifa etmekte olduğu Birinci Ordu Müfettişliği vazifesinden istifa ederek, milletvekilliği vazifesine avdet etmiş, hatta Meclis müzakerelerine iştirake

²²⁷ Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, 8.basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994, s.19-20.

²²⁸ Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan*, Ahmet Faik Günday ve Hatıraları, Bengi Yayınları, İstanbul 2001, s.453-463.

²²⁹ Andrew Mango, *a.g.e.*, s.404-405.

²³⁰ Yaşar Akbıyık, “*İzmir Suikastı*”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt II, ATAM, Ankara 2004, s.57-60.

²³¹ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, Mücâhedât-ı Milliye Hatıratı adlı İlave, Yıl: 8, Cilt: 1, Sayı: 4, 1 Mayıs 1972, İstanbul, s.3-4.

²³² Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

²³³ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, 247-285.

²³⁴ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

²³⁵ H.C.Armstrong, *a.g.e.*, s.179-180.

başlamıştır. Meclis'te bazıları tarafından “Dörtler” unvanı verilen Rauf, Refet, Adnan ve Canpolat Beylerden oluşan grubun başında yer almış, Ali Fuad Paşa da bu gruba katılmıştır. Mecliste bir arada oturmaları, İstanbul'un kıymetli milletvekillerinin başı başına bir grup teşkil etmekte olduklarına hükmedilebilir. Bu da tabii Meclis müzakerelerinin selâmeti ve muvazenenin temini bakımından faydalı olacaktır. Biri Ermenistan fatihi. Rauf, her devirde celâdet ve nezaheti ile temayüz eden Hamidiye Süvarisi. Re'fet, Milli Mücadele'de her felâket noktasına yıldırım gibi yetişen... Canpolat, eskiden beri fikirlerinde isabetli, azimkarlığı, tecellüdü ile ma'ruf. Doktor Adnan, durbin, basiretkâr, nezahat-ı tab ile herkese kendini sevdirmiş...”²³⁶

İşte bu grubun destekçilerinden biri de Eskişehir Milletvekili Arif Bey'dir.

Arif Bey, 15 Kasım 1924'de Halk Fırkası içinden, bilhassa Birinci İsmet Paşa Hükümeti'ne ve idaresine karşı çıkan bu muhalefet grubunda yer almış; Halk Fırkası'ndan istifalar başlayınca, bu partiden ayrılmış; Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in evinde beyanname ve programı hazırlanarak 17 Kasım 1924'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girmiştir. İsmet Paşa Hükümeti'nin düşürülerek Fethi Bey kabinesinin ittifak hâlinde itimat kazanmasında rey ve faaliyetini Fethi Bey lehinde kullanan Arif Bey, daha sonra muhalefetçe çeşitli hücum, isnat ve ithamlara uğratılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinin, en çok yıpratılmak istenilenlerinden biri olmuştur.²³⁷ Kılıç Ali, Arif Bey'in Terakkiperver yıllarına ait bir anısını şöyle aktarmaktadır: “Cafer Tayyar Paşa, Terakkiperver azası iken, bir içtimada Arif Bey'in:

— Ordu ile alâkadar olmamız, alay kumandanlarını ele almamız lâzımdır!

diye bir teklif yapması üzerine hayrete düşmüş ve Arif'e hitaben: — Arif Bey, sen bilirsin ki ben Kolordu Kumandanı idim. Ben orduyu ele alarak iş yapmaya karar verseydim kolordumu elde bulundurur ve onu emelime göre kullanabilmek için başından ayrılmazdım. Biz memlekette meşru bir muhalefet yapıyoruz. Ben bir daha böyle bir teklif karşında kalırsam, derhal istifa ederim. Böyle işlere gelemem.”²³⁸

Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in II.TBMM'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi iken yapmış olduğu konuşmalara ve tekliflere dair tutanakların özeti aşağıdaki tabloda verilmiştir.²³⁹

²³⁶ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

²³⁷ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

²³⁸ Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.36-59.

²³⁹ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adlı siteden 21.05.2013 tarihinde saat 18.30'da alınmıştır.

1	Söz Alanlar	İcra Vekilleri Heyeti'nden umumi (genel) istizah (gensoru) sebebiyle söz almıştır.
2	Şifahi (sözlü) Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Maliye Vekilinden	Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in; Eytam (yetim) Sandıkları'nın matlubatı (alacaklar) için Malîye Vekâleti bütçesine mevzu tahsisatın(ödenek) tamamen neticelendirilememesi esbabına (sebeup) dair suali ve Maliye Vekili Mustafa Abdülhâlik Bey'in şifahi (sözlü) cevabı hakkında söz almıştır.
3	Takrirler (önergeler)	Sakarya mansabının (rütbe) husule getirdiği Çifteler bataklığının teybisı (kurutma) işinin,1341 Nafia (bayındırlık) bütçesinde nazarı dikkate alınması temenniyatına dair söz almıştır.
4	Takrirler (önergeler)	Muhtacin-i zürraa (çiftçi) tavizen (gelecekte kesilmek şartıyla) tevzi (pay) olunan tohumluk bedellerinin tahsili temenniyatına (istek) dair söz almıştır.
5	Teklifler	Eskişehir-İnönü yolunun turuk-ı (yol) umumiye ithaline dair teklif vermiştir.
6	Söz Alanlar	Kastamonu Milletvekili Ali Rıza Bey ve rüfekasının(arkadaş); Bahriye Vekâleti teşkiline dair teklifi kanuni münasebetiyle söz almıştır.
7	Söz Alanlar	Kastamonu Milletvekili Halit Beyin; 15 Nisan 1924 tarihli devlet ormanlarından köylülerin yararlanma hakkı kanununun birinci maddesindeki köy mahiyetinde kasaba ahalisi tabirinin tefsiri (açıklamak) hakkındaki takriri (önerge) münasebetiyle söz almıştır.
8	Şifahi (sözlü) Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar / Müdâfaa-i Milliye Vekaletinden	Eskişehir Milletvekili Mehmet Arif Bey'in; Ordu'da daimi küçük zabitan (subay) istihdamına dair suali ve Müdâfaa-i Milliye Vekili Ali Fethi Bey'in şifahi (sözlü) cevabı hakkında söz almıştır.
9	Söz Alanlar	Ordu da daimi küçük zabitan (subay) istihdamı hakkında Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden suali münasebetiyle söz almıştır.
10	Söz Alanlar	Şûrayı (toplantı) askerinin teşkilat ve görevi hakkında kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.

11	Söz Alanlar	Bilumum malulin-i (gazi) askeriyeinin terfihî(rahat) hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır.
12	Söz Alanlar	1341 senesi Muvazene-i (ölçmek, uygun) Umumiye Kanunu layihası münasebetiyle söz almıştır.
13	Söz Alanlar	Süvari askerinin teşkilat ve görevi hakkındaki kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.
14	Söz Alanlar	Seyrisefain (seyir) Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1925 senesi bütçesi hakkında kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.
15	Söz Alanlar	Seyrisefain (seyir) Müdüriyet-i Umumiyesi'nin sureti idaresine dair kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.
16	Söz Alanlar	Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1925 senesi bütçesi hakkında kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.
17	Söz Alanlar	400 numaralı kanun tatbikatından olarak takdirname ile ödüllendirilen 461 kişiye ait defterle buna müteallik (alakalı) teklif varakalarının (kağıt) takdim kılındığı hakkında ve hidematı (hizmet) muhtelifede (çeşitli) hizmetleri meşhut (görülen) olduğu cihetle (sebe) 400 numaralı kanun ahkâmına (hüküm) tevfikan (uygun) takdirname ile ödüllendirilecek 118 zat hakkında Başvekâlet tezkereleri münasebetiyle söz almıştır.
18	Söz Alanlar	Askeri Fabrikalar Müdüriyeti Umumiyesinin 1341 senesi bütçesi münasebetiyle söz almıştır.
19	Söz Alanlar	Müdâfaa-i Milliye Encümeni'nce 400 numaralı kanuna tevfikan (uygun) terfileri Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'nin takdirine terk edilen zevattan (kişi) Meclis taktirnamesi ile ödüllendirilmeleri münasip görülenlerin esamisini (isim) muhtevi (içine alan) defterin irsali (gönderme) münasebetiyle söz almıştır.
20	Söz Alanlar	Ordu ve donanmada kumanda heyetini teşkil eden kişiye makam tahsisatı(ödenek) itası (verilmesi) hakkında kanun layihası münasebetiyle söz almıştır.
21	Söz Alanlar	İnhisar-ı (tekel) Dühan (duman, tütün) Kanunu ile 26 Şubat 1341 tarih ve 558 nolu Tütün İdare-i Muvakkatası (geçici) ve Sigara Kâğıdı İnhisarına(tekel) Mütedair (alakalı) Kanunun temdidini (uzatmak) ahkamı (hüküm) hakkındaki Kanun münasebetiyle söz almıştır.
22	Söz Alanlar	Ertuğrul Milletvekili mütekaît (emekli) Miralay Rasim Bey'in rütbesinin iadesi hakkındaki mazbata münasebetiyle söz almıştır.

Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in II.TBMM'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi olarak gizli celselerde yaptığı konuşmaların özeti de aşağıda tablo olarak verilmiştir.²⁴⁰

1	Söz Alanlar	Ordunun silahlandırılması ve harp sanayii kurulmasına dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
2	Söz Alanlar	Mücadele-i Milliye'ye iştirak etmeyen ve hududu millî haricinde kalan erkân ve ümera ve zabitan (subay) ve mensubin-i askeriye hakkında yapılacak muameleye dair kanun münasebetiyle söz almıştır.
3	Söz Alanlar	Patrik'in teb'idi (uzaklaştırma) münasebetiyle Yunan hükümetinin ittihaz (kabul) ettiği tedbirlere karşı askeri tedbirleri ittihazı (kabul) ve Avrupa siyaset hazırası (yerleşmiş, medeni) münasebetiyle söz almıştır.
4	Söz Alanlar	Muvazene-i (ölçmek, uygun) Umumiye Kanun Layihası ve Muvazene-i (ölçmek, uygun) Maliye Encümeni mazbatasını münasebetiyle söz almıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekili iken yaptığı konuşmalardan bazıları aşağıda verilmiştir:

-2.dönemde yaptığı konuşmalardan birinde hükümete karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Yaptığı uzun konuşmada ordunun ihtiyaçlarından ticarete, tohum sıkıntısından hayvancılığa kadar pek çok alanla ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Bu konuşmasında sık sık Salih Bozok, Tunalı Hilmi, Yunus Nadi, Ali Saip Bey gibi isimlerin itirazlarıyla karşılaşmıştır.²⁴¹

- Arif Bey, gazi maaşlarıyla ilgili yaptığı konuşmasında şunları aktarmıştır: "Efendiler! Birinci derecede malûller için istediğimiz elli liradır. İnsaf ve merhametinize müracaat ediyorum. İki kol ve bacağı olmayan bir arkadaş hariçten bir kimsenin muavenetine (yardımına) muhtaç değil midir? Nasıl yatar, nasıl kalkar, nasıl yer, nasıl içer? Rica ederim. Bu elli liranın elbette otuz kırk lirası bir hizmetçi parasıdır. Binaenaleyh elli lirayı neden çok görüyorsunuz? Bendeniz kabul edeyim. Fakat bir kolu, bir bacağı olmayan bu malûl arkadaşını yatırıp kaldırmak için bir hizmetçi lâzımdır. Sadık, iyi bakacak bir hizmetçiyi kaç tedarik edebilir? İstirham ederim, otuz kırk

²⁴⁰ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adlı siteden 21.05.2013 tarihinde saat 18.30'da alınmıştır.

²⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 10. Cilt, 3.birleşim, s.91-94.

liradan aşağı değildir. Binaenaleyh arz ettiğim gibi, bütün milletlerin yapmış olduğu fedakrlığı Türk Milletinin ve onun mümessili hakikisi olan Meclisi linizin esirgeyeceğine inanamıyorum. Azdır efendiler! Bunu asgari bir hat olarak kabul etmenizi istirham ediyorum.(Bravo sesleri).”²⁴²

-Eskişehir Milletvekili Arif Bey, yapılan görüşmelerde ekonomi meselelerinde hükümete eleştirilerde bulunmuş ve “Efendiler! Bugün memleketimizde mesele-yi hayatiye en ziyade ekmek meselesidir. Geçen sene 16-18 kuruşa yediğimiz ekmeği bu sene 23 - 25 - 27 kuruşa yiyoruz. Bir zaman Anadolu’nun zahire ambarı olan merkezi vilyetlerimiz ki, bu vilyetlerimiz milyonlarca kilo zahire ihraç ederdi. Bu sene yaz zeriyaı için ekecek kfi derecede tohumluğu yoktur.” demiştir.²⁴³

-Bir konuşmasında da ordu fırkalarının yani tümenlerin birleştirilmesinin öneminden bahsetmiştir. Böylece ordu masraflarının azalacağını savunmuştur.²⁴⁴

- Arif Bey, işgal sonrası Yunan ordusunun yarattığı tahribatı gidermeye yönelik bazı fikirler ne srmştir: “Taşralarda Yunanlılar tarafından yakılmış yıkılmış birçok köylerin minareleri maili inhidam haldedir. Bu minareler ekseriya köyün ortasındadır. Köylüler bu yıkık, harap minarelerin etrafında yeniden ev inşa etmekte, mektep yapmaktadırlar. Bu minarelerin içinde tehlikeli bulunanlar pek çoktur. Maazallah yıkılacak olursa birçok haşarata ve zayiata sebebiyet verecektir. Binaenaleyh, Müdüriyeti Umumiyenin nazarı dikkatini celbediyorum. Bilmiyorum bunların keşfi yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır?”²⁴⁵

-Eskişehir Milletvekili Arif Bey, yapılan bütçe görüşmelerinde hükümete eleştirilerde bulunmuş ve “Bütçemiz malumu liniz geçen sene 160 milyon idi, yine açıktı. Bu sene 200 milyon olacak, yine açıktır. Gelecek sene 300 milyon olacak, yine açıktır.” demiştir.²⁴⁶

-Eskişehir Milletvekili Arif Bey, yapılan gizli celselerden birinde Türk ordusunun, Yunanlılar karşısında her zaman güçlü olmak zorunda olduğunu vurgulamış

²⁴² TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 13. Cilt, 46. Birleşim, s. 129.

²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 13. Cilt, 48. Birleşim, s. 152.

²⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 13. Cilt, 52. Birleşim, s. 287.

²⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 17. Cilt, 92. Birleşim, s. 47.

²⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 22. Cilt, 52. Birleşim, s. 105.

ve Şu sözleri mecliste seslendirmiŐti: “Efendiler, böyle kalpleri hissi intikam ile meŐbu olan Yunanlılar hiÇ bir zaman firsatı kaŐırmayacaklardır. Bunlar her halde intikam almaya çalıŐacaklardır. Buna emin olmak lâzım gelir ve buna göre hazırlanmak iktiza eder. Efendiler, bir İngiliz donanması gelip sahillerimizi bombardıman ederse, o kadar müteessir olmayacağız. Fakat düşününüz ki en adi ve rezil düŐmanımız olan Yunanlılar gelir de velev ki bir kaÇ top olsun sahillerimize atacak olurlarsa, bu bizi çok dilhun eder. Bu noktai nazardan milletin, memleketin Şerefi, haysiyeti bunu iktiza ettirir ki hiÇ olmazsa Yunanlarımızı sahillerimize sokmamalıyız ve bunun için her türlü fedakârlığı ihtiyaer etmeliyiz ve zannedersem millet bunu pek canı gönülden arzu eder.”²⁴⁷

- Arif Bey, İsmet Paşa hkmetine karşı güvensizlik oyu veren 19 kiŐiden bir tanesidir. Mübadillerin isknı ile ilgili bir soru olarak baŐlatılıp önce İmar İskân Bakanı’na yönelik gensoruya dönüŐtürülen ve daha sonra Bakanlar Kurulu’na yöneltilen gensoruda güvensizlik oyu vermiştir.²⁴⁸ Mecliste 8.11.1924 günü, tüm hükümet işlerini kapsayarak genel nitelik almış olan gensorunun görüŐülmesine devam edilmiş ve Eskişehir Milletvekili Arif Bey de söz almıştır. Arif Bey konuşmasında meselenin gereği kadar açıklığa kavuŐulduĐunu, tez elden derde are bulmak gerektiğini belirtmiştir. Arif Bey’in konuşması hkmetten yana olan milletvekillerinin sataŐmalarına sebep olmuş, RuŐen EŐref, AĞaoğlu Ahmet, Yunus Nadi, Ali Saip Beyler arka arkaya konuŐmacının sözlerini kesmeye çalıŐmıŐlardır. Arif Bey bu sataŐmalardan bunalmış ve “Bakan Bey eksikliklerin söylenmesini istedi. O halde niçin dinlemek istemiyorsunuz, bunu anlamak istiyorum.” diye yakınmıŐtır. Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Arif Bey’i destekler nitelikte “Rica ederim, burası mahalle kahvesi midir? Yoksa millet kürsüsündeki sözler dinlenmez mi, anlayamıyorum.” demiştir. SataŐanların arasına Tunalı Hilmi Bey ile Salik (Bozok) Bey de karışmış ve Arif Bey’in köylülerden söz etmesi zerine “Sormak ayıp olmasın ama, sen köylülerin efendi olduklarını ne zaman Ğrendin? Sizin köylüye karşı durumunuzu biz biliriz” demiştir. Arif Bey de “Milletvekili olduktan sonra iş deĐiŐti” cevabını vermiştir. Salih Bey “Bugün efendilerimiz dediğin köylülerin dn yirmi tanesine ayını baktırıyordun, kimi aldatıyorsun bu sözlerle?” deyince de “Şimdi milletvekiliyim, o vakit başka idi” diye cevaplamıŐtır. Ali Saip Bey de “Artık tövbe edip Tanrıdan sularının bağışlanmasını

²⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Kapalı Oturumlar(Gizli Celseler), 2. Dönem, 4. Cilt, 21. Birleşim, s.400.

²⁴⁸ Kazım ztrk, *a.g.e.*, s.372-373.

istedi” diye eklemiş, sataşmalar durmadan artmıştır. ²⁴⁹ Topçu İhsan (Cebelibereket), Mazhar Müfit (Denizli), Falih Rıfki (Bolu), Mustafa (Tokat), Ali Paşa (İstanbul), Hüseyin (Elazığ) beyler sataşmalara katılarak hatibin konuşmasının yönünü değiştirmek, şâhısa yönelik suçlamalarda bulunarak konuşmasını tesirsiz hale getirmek istemişlerdir. ²⁵⁰

Eskişehir Milletvekili Arif Bey’in konuşmaları, tutanaklar üzerinden incelenmiş ve şu bilgilere ulaşılmıştır: Askeri öğrencilerin durumu, tarım ve hayvancılık, ormancılık, bataklık meselesi, asker kaçakları, ordunun silah ihtiyacı, bütçe meselesi, madencilik, ulaşım gibi çok çeşitli konularda söz almış, tekliflerde bulunmuştur. Bazen konuşmalarını hükümeti eleştirmek bazen desteklemek üzerine yapmıştır. Bazı konuşmalarını gizli celselerde gerçekleştiren Arif Bey, milletvekili bölgesi olan Eskişehir üzerine pek çok konuşma yapmıştır. Ancak genellikle konuşmalarının askerlikle ilgili meselelerde yoğunlaştığı söylenebilir. Meclis konuşmalarında dikkati çeken diğer bir durum ise Tunalı Hilmi Bey’in muhalefeti ya da karşıt düşünceleriyle karşılaşmasıdır. Arif Bey, TBMM’de asıl muhalif konuşmalarına ve eleştirilerine 1924 yılı itibariyle başlamıştır. Zaten bu yıl itibariyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın milletvekili olmuştur.

10.İZMİR SUİKASTİ MESELESİ

I. Dünya Savaşı’ndan sonra İttihat ve Terakki Partisi kendi kendini feshetmiş, partinin ileri gelen isimleri, yurt dışına çıkmış; bir kısmı da İngilizler tarafından Malta Adası’na sürgüne gönderilmişlerdir. Türkiye’de cumhuriyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Partisi’nden bazıları, iktidarda söz sahibi olmak için çeşitli faaliyetlere başlamışlardır. Avrupa’ya gidenlerin bir kısmı Malta’dan dönenlerle birlikte yeni bir nizamname bile hazırlamışlardır. Bütün amaçları iktidarı ele geçirmektir. Fakat bu amaçlarının önünde büyük bir engel vardı; o da Mustafa Kemal’dir. ²⁵¹ Atay’a göre Mustafa Kemal’in ölümü o tarihte yeni rejimi olduğu yerde durdurmak, hatta yıkmak için tek çaredir. ²⁵² Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’i öldürmek için planlar yapmaya başladılar. ²⁵³ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması da İttihat ve Terakki Partisi yandaşları için bir fırsattır. Mustafa Kemal’e karşı yapılacak olan

²⁴⁹ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.130.

²⁵⁰ Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara 2002, s.175.

²⁵¹ Pakize Sönmez, *Atatürk’e İzmir Suikastı’nın İç Yüzü*, Detay Yayıncılık, İstanbul 1994, s.6-9.

²⁵² Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2012, s.467.

²⁵³ Pakize Sönmez, *Atatürk’e İzmir Suikastı’nın İç Yüzü*, Detay Yayıncılık, İstanbul 1994, s.6-9.

muhafız çalışmalar için, önemli bir ortam oluşmuştur. Bu girişimi ilk önce Ankara’da, daha sonra İzmir’de gerçekleştirmeye çalıştılar. İttihatçıların suç ortakları arasında Arif Bey de vardır. Gazi, eski arkadaşı Arif Bey’i sonradan Eskişehir milletvekili seçirmiştir. Daha sonra Arif Bey’in adı bir rüşvet olayına karıştığı için Gazi kendisinden yüz çevirmiş, Arif Bey de bu yüzden politikada önemli bir yer alamamış olmasına içerlemeye başlamıştır.²⁵⁴ Suikasti planlayanlar bu mesele hakkında Arif Bey’le konuştular. Çünkü onun evi, Mustafa Kemal’i Çankaya’dan şehre gittiği yolda vurmak için çok müsaitti. Fakat Ankara’da tasarıları hiçbir sonuç vermemiş ve Şükrü hariç hepsi İstanbul’a dönmüştür.²⁵⁵ Arif Bey’in suikast meselesine karışması, savunması ve bu girişimin sonuçları, yakın tarihi anlamak bakımından önemlidir.

Vamık Volkan ve İtzkowitz, Arif Bey’in Mustafa Kemal’den uzaklaşması ve İzmir Suikasti’ne bulaşmasıyla ilgili olarak bir takım psikolojik nedenlerden bahsetmekte ve bu durumun ortaya çıkmasını şöyle açıklamaktadır: “*Gazi, Arif Bey’e olan ilgisini yitirmiş, onu yakın çevresinden uzaklaştırmıştı; ayrıca, Arif Bey, Gazi’ye yaptığı hizmetlerin ödülü olarak hak ettiğini düşündüğü ve şiddetle arzuladığı generallik rütbesine terfi edememişti. Arif Bey, Mustafa Kemal’in görkemli kişiliği nedeniyle kendisine sırt çevirmiş olmasını yanlış değerlendirmiş, bunu kendisine yönelik bilinçli bir aşağılama olarak algılamıştı. Mustafa Kemal’in kendisine rahatlık ve neşe veren en yakın çevresindeki ahablarından biri olan Arif Bey, bir paşa olacağı beklentisindedir. Oysa böyle bir terfi, Mustafa Kemal’in ulusun işleriyle uğraşırken kendisiyle ahabları ve taraftarları arasına çizdiği sınırın aşılması anlamına gelirdi. Dolayısıyla, Arif Bey’in generalliğe terfi etmesi psikolojik faktörler açısından olanaksızdı; böylece, umduğunu bulamayan Arif Bey, Gazi’ye karşı derin bir kırgınlık duyan küskünler grubuna katılmış oldu. Arif Bey, Eskişehir milletvekilliğine kadar yükselmiş olmasına rağmen, Mustafa Kemal’e karşı duyduğu güvenlik ve öfkeyi korudu.*”²⁵⁶

Suikastin Hazırlanması

Mustafa Kemal Paşa ve onun yaptığı çalışmalardan rahatsız olan çevreler, suikast hazırlıklarına Ankara’da başlamışlardır. Suikasti kararlaştıran komite uzun müzakerelerden sonra, suikastin Ankara’da yapılmasına karar vermiştir. Bunun üzerine

²⁵⁴ Lord Kinross, *Atatürk*, Çeviren: Ncedet Sencer, Altın Kitaplar, 22.baskı, İstanbul 2010, s.495.

²⁵⁵ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, 247-285.

²⁵⁶ Vamık Volkan ve İtzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, 350-354.

Şükrü Bey (komitenin en hırslı üyesiydi ve arkadaşları tarafından suikast işini idareye memur edilmişti) İstanbul'da Abdülkadir ve Ziya Hurşit ile temasa geçmiştir. Neticede Ziya Hurşit icra işini üzerine almıştır. Bu iş için, yardımcı olarak Samsun'dan tanıdığı, Kapalıçarşı'da bir mücevherci dükkânına yaptığı baskından dolayı hapse mahkûm olup firar halinde bulunan Laz İsmail isminde sabıkalıyı, onun vasıtasıyla da Gürcü Yusuf adında diğer bir sabıkalıyı ayarlamış, kendilerini Şükrü Bey'in İstanbul'daki evine götürerek ona da tanıtmıştır.

Şükrü Bey 1925 senesinin ilk aylarında bir gün bu kişileri yanına alıp Ankara'ya götürmüştü; iki, üç gün sonra da Ziya Hurşit onları takip etmişti; her üçünün yol ve diğer masraflarını Şükrü Bey ödemiştir. Ankara'da Ziya Hurşit; birkaç gününü, Şükrü Bey'le sürekli temas halinde olarak yanındaki sabıkalılarla beraber, Atatürk'ün sık sık gittiği yerleri, mesela İcra Vekilleri Heyeti'nin toplandığı bina ile Anadolu kulübünü tetkik etmekle geçirmiştir. Bu arada İsmail ile Yusuf'u, Terakkiperver Fırka milletvekillerinden birinin verdiği kartlarla Büyük Millet Meclisi binasına da sokmuştur; fakat İsmail ile Yusuf, bu yerlerin hiçbirini, maksatları için uygun bulmamışlardır. İşte bu sıradadır ki, Arif Bey ön plana çıkmıştır. Sonradan anlaşılmıştır ki Arif Bey, çoktan beri suikast için, en elverişli yerin Kavaklıdere olduğuna karar vermiş, yol kenarındaki dükkânı da bu maksatla yaptırmıştır. Tasarladığı planı, son günlerde Şükrü Bey'e de açmış ve kabul ettirmiştir. Bunun üzerine bir akşamüstü Laz İsmail'i otomobiline alarak başına götürmüştür.²⁵⁷ Bu arada suikastçilerden Abdülkadir, Eskişehir milletvekili Arif Bey'e suikast işinin açılmasını doğru bulmamış, Şükrü Bey'in Arif Bey için 'Merak etmeyin, en emin adamımızdır' demesi üzerine ikna olmuştur.²⁵⁸

Suikast planıyla ilgili olarak Arif Bey'in katıldığı başka bir gizli toplantıdan da söz edilmektedir. Cafer Tayyar Paşa, ayın sekizinde Ankara'ya gelmiş ve Meclis Kütüphanesinde Kazım Karabekir, Refet Paşalar ve Arif Bey'le gizli olarak görüşüp aynı gün İstanbul'a dönmüştür. Hükmetmek gerekir ki, bu görüşme, olaydan kendilerini haberdar kılmak içindir.²⁵⁹ Bu konuyla ilgili İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, mahkemede Ali Fuat Paşa'ya "Meclis kütüphanesinde Arif Bey, Refet Paşa ve

²⁵⁷ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s.338-345.; Hasan Rıza Soyak Atatürk'le bir gün Kavaklıdere'de yolculuk ederken Atatürk'ün "Ha! İşte otomobil böyle yavaşlayacak ve beni vuracaklardı" dediğini anlatmıştır.

²⁵⁸ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.40.

²⁵⁹ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.24.

Karabekir Paşa ile toplandınız.” demiş, Ali Fuat Paşa ise “Hayır, ben yoktum.” cevabını vermiştir.²⁶⁰ Mustafa Kemal, bu toplantıdan haberdar olduğunu yargılamalar devam ederken İsmet Paşa’ya yazdığı telgrafta belirtmiştir.²⁶¹

Arif Bey’le tanışan Ziya Hurşit, suikasti Arif Bey’in köşkünün bağında yapmayı kararlaştırmıştır. Fakat çok içip sarhoş olan İzmit Milletvekili Şükrü Bey bu gizli planı ağzından kaçırmış, bunu duyan Erzincan Milletvekili Sabit Bey de, gidip Rauf Bey’e haber vermiş, o da Hurşit’in ağabeyi Ordu Milletvekili Faik Bey’e gitmiştir. Beraberce Şükrü Bey’in evine gitmişlerse de bulamamışlar, Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa’ya uğramışlar, dönüşte Ziya Hurşit’e rastlamışlar, hemen Ankara’dan gitmesini, yoksa Hükümete haber vereceklerini söylemişler. Ziya Hurşit ise; “Böyle bir şey yoktur, varsa git haber ver.” demiş. Fakat Arif Bey’in köşküne gittiklerinde Laz İsmail ile Gürcü Yusuf’u orada görmüşler. Böylece suikastçiler bu teşebbüslerinden de vazgeçmek zorunda kalmışlar, daha sonra suikasti Mustafa Kemal Paşa’nın Bursa gezisinde yapmak istemişler, fakat onu da düzenleyememişler.²⁶²

Peki neden Arif Bey ve onun evi suikast yeri olarak seçilmiştir. Bu konu hakkında Soyak ayrıntılı bilgiler vermektedir:

“Arif Bey, o zaman Çankaya yolu üzerinde, Kavaklıdere’ye yakın bir bağ evinde oturuyordu; bağ kendi malı idi. Günün birinde bu bağın yol kenarındaki kesiminde bir dükkân inşa edilmekte olduğunu görmüş, hayret etmiştik. Şaşmakta haklıydık; çünkü o zaman oraları bomboştu, etrafta dağınık bir halde, ancak 5 -10 bağ evi vardı. Burada açılacak herhangi bir satış yerinin, değil kazanmasına, masrafını bile, şöyle böyle korumasına ihtimal yoktu. Arif Bey’e gelince, bunu idrak edemeyecek kadar akılsız değildi; şu halde bu dükkânı, ne maksatla yaptırmaktaydı? Bu, cidden şaşılacak ve merak edilecek bir şeydi.

Bir akşamüstü, Atatürk ile beraber şehirden Çankaya’ya dönen aziz arkadaşım yaver Muzaffer Kılıç anlatmıştı. O akşam Atatürk de bu binayı görmüş, hem de bizim, o zamana kadar görmediğimiz bir hususiyetini de fark ederek. Dükkânın üzerindeki odanın pencereleri, tabii olarak, binanın cephesinde olacağı yerde, o taraf tamamen kapalı bulunuyor, pencereler, yolun iki tarafını, tâ uzaklara kadar, görebilecek şekilde yanlara açılıyordu.

Otomobili durdurmuş, inmiş, binayı iyice tetkik etmiş. Tekrar otomobile binerken Muzaffer’e:

“Bu gayri tabii şeklin manası ne olabilir ki, acaba Arif neler düşünüyor?” demiş. Ertesi gün bana da bundan bahsetti: “Merak ediyorum,” dedi. “Bu dükkânda Arif veya dükkânı kiralayacak olan adam kime, neler satacak; ne dersin, çok garip bir teşebbüs değil mi?”

²⁶⁰ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.64-66.

²⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, cilt 18, *a.g.e.*, s.238.

²⁶² Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 190.

Vaziyeti iyice belirtmek için bağa civar arazinin, o zamanki halini de kısaca anlatmalıyım. Bağa pek yakın olan Kavaklıdere mevkiinde, Çankaya yolu, sağa doğru, uzun ve dar bir dirsek halinde kıvrılıyordu; aynı zamanda soldaki bu bağın dirsek içinde bulunan parçası, çok sık dikilmiş ağaçlarla kaplıydı. Öyle ki, ağaçların yapraklı olduğu mevsimlerde, Çankaya'ya çıkış ve inişte yolun her iki tarafındaki devamını görmek imkânsızdı. Bundan dolayı otomobiller virajı alırlarken adeta durur gibi yavaşlamak zorunda kalıyorlardı.”²⁶³

İşte bu nedenle Arif Bey'in evi suikast için seçilmiştir. Ayrıca Kutay ve Kılıç, Ankara'da suikast yerinin belirlenmesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. “Daha emin bir şekilde maksadı temin için Gazi'nin Ankara Kulübü'ne gelmesi ihtimalini hesaba katarak bu kulüple civarında ve yine Çankaya yolu üzerindeki demiryolu köprüsünü geçtikten sonra Numune Hastahanesi'nin güney yönünde ve yola tamamıyla hâkim bir mevkide bulunan o zamanki mevcut (şimdiki Türk Ocağı binası önündeki) mezarlık içerisinde pusu tertibine müsait bir yer mevcut olup olmadığını araştırmışlar. Bundan sonra da nihayet Gazi'yi öldürür öldürmez, canilerin hemen firar edebilmeleri nokta-i nazarından en müsait bir tatbik sahası olmak üzere Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in teklifi üzerine Çankaya yolu üzerinde Kavaklıdere'deki köşkü ve arazisi mevzuu bahis olmuş ve bunun üzerine Arif Bey arazi hakkında bilgi vermek üzere bir gece Laz İsmail'i Terakkiperver Kulübü binası önünden otomobille alarak köşküne götürmüştü. Ertesi günü hep birlikte köşkün etrafı ve civarındaki arazi ve bilhassa yolun dar bir kavis teşkil ettiği, Kavaklıdere ve oradaki ağaçların araları gözden geçirilmiş ve civardaki emniyet karakollarını görebilmek ihtimalleri tetkik edilmiş. Burada suikastin yapılması kararlaştırılmış, hatta Arif Bey, suikastçilerin pusu kuracakları noktayı ve yol ile olan mesafeyi dahi tespit etmiş.”²⁶⁴ Fakat tecrübeli tetkikçilerden olan Lâz İsmail, kış mevsimi olduğu için yaprakları dökülmüş olan ağaçlar arasında böyle bir pusu tutmak imkânı olamayacağını ve emniyet devriyelerinin dikkatini çekeceğini söyleyerek bu karara itiraz etmiş. Bu görüşmelerde ve tetkiklerde sabahın erken saatinde Arif Bey'in köşküne gelmiş olan Şükrü Bey de beraber bulunmuş.²⁶⁵

²⁶³ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s.338-345.

²⁶⁴ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, 2.baskı, Alioğlu Yayınları, İstanbul, s.11588, 11589.

²⁶⁵ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

Bütün bunlar olurken Ankara valisi Atıf Bey, kıştan beri Ankara'da suikast için tertibat alındığını ve bu gelişmeleri İstiklal Mahkemelerine aktardıklarını 29 Haziran'da açıklamıştır.²⁶⁶

Suikast Girişiminin Ortaya Çıkması

Suikast girişiminin Ankara safhası hakkında Ziya Hurşit'in ağabeyi Ordu Milletvekili Faik Bey gelişmeleri ayrıntılı biçimde vermekte ve Arif Bey'in suikastteki rolü hakkında açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamalar aynı zamanda suikast girişiminin nasıl ortaya çıktığını da göstermektedir:

“Bir gün kardeşim Ziya Hurşit İstanbul'dan Ankara'ya geldi. Kendisine benim odamda kalmasını söyledim. Fakat o: “Bavulum otele. Bu gece otele gideyim. Yarın burada kalırım” dedi. Ertesi gün kulübe geldi. Sivas Milletvekili Halis Turgut'un odasında kalmak istedi. Ben de muvafakat ettim.

Bir gün arkadaşlar kulüpte toplanmışlardı. Kâzım Karabekir Paşa da istisnaen gelmişti. Ev sahibi gibi kendisini karşıladım ve giderken de uğurladım. O günkü toplantıda, kulübün müdavimlerinden olan Rauf Bey, Ali Fuad Paşa, Refet Paşa, İzmit Milletvekili Şükrü, Sağıroğlu Sabit Bey de vardı. Aynı gecenin sabahı pek erken saatlerde beni uyandırdılar. Rauf Bey'i karşımda görünce hayret ettim. “Rauf Bey, ne var?” diye sordum. “Kalk, kalk, Mustafa Kemal'e suikast yapacaklar, sen yatıyorsun” dedi. Hayretim büsbütün artmış, bir şey anlayamamıştım. “Suikasttan, suikastçilerden benim haberim yok. Kim imiş suikastçiler?” diye sordum. “Şükrü Bey” dedi. Rauf devam ediyordu: “Akşam Eskişehir Milletvekili Arif Bey, Çankaya'daki evine otomobil ile bir adam götürmüş. Mustafa Kemal Paşa bugün şehre inerken orada suikast yapacaklarmış. Sen Arif Bey'in evine git, suikasta mani ol”. “Bunu nasıl haber aldınız?” diye sorduğumda: “Gece Sabit Bey'le Şükrü Bey Hergele meydanındaki evinde raki içerlerken Şükrü Bey sarhoş olmuş. Sabit Bey onun halinden şüphelenmiş. Biraz daha deşince her şeyi öğrenmiş. Sabah karanlığında bana gelip vaziyeti anlattı. Ben de sana geldim. Haydi kalk, Arif Bey'in evine git, bu vaziyeti önle” dedi. Bunun üzerine kendisine: “Ben günahkâr değilim. Yanan bir ateşe kendimi atacak kadar da deli değilim. Burası hükümet merkezidir. Bu vaziyeti derhal hükümete ihbar etmek lazımdır” dedim. Rauf Bey: “Senin kardeşin de işin içinde” dedi. Şaşkına dönmüştüm. Derhal yatağımdan kalktım. Ellerimi yüzümü yıkamadan elbiselerimi giydim. “Haydi Şükrü'nün evine gidelim” dedim. Kulüpten çıktık fakat Şükrü'yü evinde bulamadık. Rauf Bey'e: “Siz beni biraz bekleyiniz. Rüştü Paşa'nın evine de bakayım” dedim. Şükrü orada da yoktu. Döndüğüm zaman Sağıroğlu Sabit'i gördüm. Arif Bey'in evine gitmem için ısrar ediyordu. Ben de kabul etmiyordum. Münakaşa yapa yapa yürüyorduk. Hayli asabi idi. Karaoğlan'a geldiğimiz zaman kardeşim Ziya Hurşit'in aşağıya doğru yürümekte olduğunu gördüm. Hemen önünü

²⁶⁶ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, s.441-454.

kestim. Şiddetli bir dille onu sorguya çektim. Sükûnetle yüzüme bakıyordu. “İlahi ağabey, bu gibi boş şeylerle ne için rahatımı bozdun da sabahın bu saatinde yollara düştün. Biz buradayız. Hükümet orada. Seni rahatsız edecek ne var!” dedi.

O kadar sakin, o kadar heyecansız konuşuyordu ki, doğrusu fazla bir şey söyleyemedim. Onun bakımından içim biraz serinleşmiş gibiydi. Bununla beraber yine de işin peşini bırakmadım. Yanımdakilere: “Ben Arif Bey’in evine gidiyorum” diyerek bir otomobile atladım. Hava yağmurlu idi. Çamurlar içinde bata çıka Çankaya’ya doğru ilerliyorduk. Sonradan öğrendim ki, Rus sefaretinin önünden geçerken, Arif Bey’in evinden beni görmüşler ve demişler ki: “Bu gelen Ziya Hurşit’in ağabeyidir. Tavrı ciddi. Bu iş bozuldu.” Arif Bey hemen evine götürdüğü Laz İsmail’i, Faik Bey seni görmesin diyerek saklamış. Kendisi de ortadan kaybolmuş.

Kapıyı çalıp Arif Bey’i sorduğumda: “Yağmur yağdığı için bağıni çapalatmaya gitti. Şimdi gelir siz buyurun” dediler ve beni üst katta bir odaya aldılar. Bir de ne göreyim, sabahın erken saatlerinden beri aradığımız İzmit Milletvekili Şükrü orada değil mi? Arif Bey’i ona da sordum. Aynı şeyleri söyledi. Fırsatı kaçırmadım. Hemen suikast meselesini açtım. Önce inkâr etti. Fakat ben kati bir dille konuşuyor, çok ağır sözler söylüyordum: “Siz, parti arkadaşlarının, masum insanların hayatlarıyla oynuyorsunuz. Terakkiperver adında fırka değil, kendi tasavvurunuzca komita kurmuşsunuz. Ankara’daki arkadaşlarınızın vaziyetleri neredense bu sabah hükümetin dikkatine çarpmış. Şu anda tevkiflere başlandığını zannediyorum. Sizi kurtarmak için kellemi koltuğuma aldım, buraya kadar geldim. Siz inkâr ediyorsunuz. Babîâli baskınındaki muvaffakiyetinize güvenerek, burada da aynı şeyleri yapmak istiyorsunuz. Şükrü, unutma ki sehpa kurulmuştur”. Benim bu heyecanlı ve sert konuşmam karşısında: “Canım efendim, size ve arkadaşlara ne oluyor? Birisi çıkar da Mustafa Kemal’i vurursa size ne sanki” dedi ve nihayet suikast teşebbüsünü itiraf etti. Arkasından da: “Fakat bu sabah yaptığımız keşifte, burada yapraklar açılmadıkça suikast yapılamayacağını anladık” sözlerini ilave etti.

Tam bu sırada Arif Bey de içeriye girmişti. Önce bağıni belletmeye gitti hikâyesini tekrarladı. Ama suikast davasını inkâra lüzum görmeden esasa girdi. *Yapraklar açılmadan suikast yapılmayacağını, hem arkadaşların hatırı için işi on beş gün sonraya tehir edeceklerini* çekinmeden söyledi. Benim konuşmamdan Şükrü iyice yaralanmıştı. Burada yapacak bir iş de kalmamıştı. Bana: “Beraber Ankara’ya dönmeyelim. Yalnız beni burada gördüğünüzü arkadaşlara söylemeyeceğinize dair söz veriniz” dedi. Ben de: “Şükrü Bey bu facianın ne yolda neticeleneceğini bilemem. Fakat bu hususta kimseye de namusum üzerine söz veremem. Bildiğimi de söylemekten çekinmem” dedim. Şükrü çıktı. Arif benim yemeğe kalmam için ısrar ettiyse de: “Hayır, arkadaşlar telaş içindedirler. Gidip izahat vermem lazım. Sen bana yalnız otomobilini ver” dedim. Şükrü yaya dönüyordu. Yolda, bana göstermedikleri Laz İsmail’le buluşmuşlar.

Vakit epeyce ilerlemişti. Ben doğru Meclis’e geldim. Arkadaşlardan bir kısmına vaziyeti olduğu gibi anlattım. Arif Bey’in evindeki münakaşalarımız ve onlardan öğrendiğim kadar beni çok sarsmış ve asabileştirmişti. Konuşurken heyecanlanıyordum. Meselenin Arif Bey’den sorulmasına karar verildi.²⁶⁷ Rauf Bey, Arif Bey ile konuşup anlamak üzere Ali Fuad Paşa’ya talimat verdi.²⁶⁸ Arif Bey’in ne söylediğini duymadım, bilmiyorum. Ama onunla konuşan zat Arif Bey’in böyle bir şey olmadığını söylediğini bildirdi. Bu vaziyet karşısında şu teklifte bulundum: “Derhal fırka grubunu toplantıya çağırırım Terakkiperver Fırkası’nı feshetme kararı alalım. Bu kararı Meclis başkanlığına, Başbakanlığa,

²⁶⁷ Vahdettin Engin, *Hesaplaşma*, 2.baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s.44-48.

²⁶⁸ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s.453-463.

Dâhiliye Vekâleti'ne ve matbuata yazılı olarak bildirelim. Sonra da suikast teşebbüsünü münasip bir dille hükümete ihbar edelim.” Teklifimde çok ciddi surette ısrar ediyordum. Liderler beni teskin etmeye çalışıyorlardı. Ben de: “Eğer bu tekliflerimi kabul etmezseniz vakayı hükümete ihbar edeceğim” diyordum. Bu konuşmalar Meclis'in toplantı salonunda parti lideri arkadaşlardan ikisi ile aramda cereyan ediyordu. Bir üçüncüsü de dinliyordu. Nihayet şöyle bir teklifte bulundular: “Çok haklısın. Tekliflerin doğru ve zaruridir. Fakat sizin gibi bizim de sınırlarımız gerilmiştir. Sükûnete muhtacız. Bu heyecanla bir toplantı yaparsak iyi bir neticeye varamayız. Bize bir hafta müsaade et. O zaman toplanır bu kararları alırız. Sözümüz sözdür”. Ben de kabul ettim. Fakat sonra vaat edilen toplantı yapılamadı ve tabiatıyla üzerinde durduğum hususlar üzerinde bir karar alınamadı”²⁶⁹.

Anlaşıldığı üzere Ordu Milletvekili Faik Bey, “Derhal şimdi dağılmazsanız ve bu akşam bu Laz İsmail Ankara'dan avdet etmezse hükümete haber veririm” diyerek hazırlıkları yapılan o günkü suikaste engel olmuştur.²⁷⁰ İzmir'de kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde görev alanlardan Kılıç Ali Bey de, Mustafa Kemal Paşanın Ankara'dan ayrıldığı'nın hemen ertesi günü²⁷¹ İzmir Suikasti'ne ilişkin anılarında olayla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

“Mevsim Yaz. 17 Haziran 1926. Hava boğucu bir halde sıcak. O gün mahkemede çok çalışmış, sıcaktan ise bunalmış bir hale gelmiştik. Biraz hava almak ihtiyacını düşünerek arkadaşlarla görüştük, Çankaya civarında oturan arkadaşımız Maraş Milletvekili Nurettin Bey'in köşküne gidip orada istirahat etmeye ve akşam yemeğini de orada yemeye karar verdik.

İlk otomobile Afyon Milletvekili Ali Bey'le (Çetinkaya) ben, ikinci arabaya Necip Ali, Reşit Galip, Rize Milletvekili Ali Beyler binmiş ve yola çıkmıştık. Çankaya yolu üzerinde, Kavaklıdere'de ikamet eden Terakkiperverlerden, Eskişehir Milletvekili Miralay Arif Bey'in köşkü önünden geçerken her nedense içime yakın arkadaşımız olan Arif Bey'e uğramak, konuşmak gibi bir arzu geldi. Bu arzumu Ali Bey'e söyledim.

-İyi olur. Biraz lâf atarız. dedi. Biz bunları görüşüp karar verinceye kadar Ayııcı lâkabıyla bilinen Arif Bey'in köşkünü hayli geçmiştik. Arka otomobildeki arkadaşlara da işaret vererek durduk. Bulduğumuz noktadan otomobillerin manevra yaparak dönmeleri kabil olmadığı için her iki otomobil arka arkaya geri giderek Arif'in köşkü önüne geldik. Diğer arkadaşlar da indiler. Hep beraber - âdeta mahkeme heyeti halinde - bağın içine girdik. Köşke doğru ilerliyorduk. Arif

²⁶⁹ Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.44-48.

²⁷⁰ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal...*, s.11588, 11589.; Laz İsmail, Miralay Arif Bey tarafından köşküne götürüldüğü gece işte Şükrü Bey'in bu tarzda bir sarhoşluğu esnasında yaptığı bazı imalar beraber bulunan Sabit Beyi şüphelendirir. Büyük bir telaşa ve korkuya düşürür. Derhal ve alessabah Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa gibi Fırka rüesasının nezdine koşar. Vaziyeti ve şüphelerini anlatır. Ziya Hurşit'in kardeşi Ordu Milletvekili Faik Bey'i vaziyetin vahametinden haberdar eder. Faik Bey bu meş'um cinayetin önüne geçmek için hemen pürtelâş ve heyecan içinde teşebbüse geçer. O da alessabah Arif'in köşküne gittiği zaman, Şükrü, Arif ve Laz İsmail'i içtima halinde bulur.

²⁷¹ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s. 190.

Bey uzaktan bizi görünce mahkeme heyeti halinde hepimizin bir arada yaptığımız bu vakitsiz ziyaretin manasını anlayamamış gibi pek telâşlanmış, heyecanlanmıştı. Telâşında, heyecanında da haklı idi. Çünkü değil heyetçe, tek başımıza dahi olsa, böyle bir ziyareti asla ne düşünür, ne de bekler vaziyette idi. Rengi sararmış olmasına rağmen:

“- Hayrihi ve şerrihi minallahü tealâ!...” diye latifelerle bizi karşılamaya geliyordu.

Köşkün içersine girmedik. Önündeki çiçeklikte hep beraber oturduk. Oturur oturmaz ben, hiçbir sebep olmadığı halde, muhakkak bir lâtife yapayım diye:

“-Ey Arif Bey! Şimdi doğruyu bize söyle bakalım. Son toplantınızda kimler vardı ve nelere karar verdiniz?” dedim. Benim bu latifemden Arif ürker gibi bir vaziyet alınca Ali Bey sıkıldı ve Arif Bey’i tatmin etmek ve ona emniyet vermek için:

“- Arif Bey, Kılıç Ali sana muziplik ediyor. Aldırma!”

dedi. Ali Bey’in dediği doğru idi. Hakikaten o sözü tamamen muziplik olsun diye söylemiştim. O sırada kahveler gelmişti. Ben Ali Beyin sözüne rağmen gülerik ve muzipliğe devam ederek;

-Sen hele şu kahveyi bir tarafa bırak da içtimada kimler vardı, onları söyle!

dedim ve Arif Bey’e latifeye devam ettim. Biraz sonra Arif Bey hakikaten lâtife ettiğimi anladığı için müsterih oldu. Öyle görünüyordu. Fakat ne fena bir tesadüf, sonradan muhakeme esnasında anlıyoruz ki biz Arif Bey’in evine uğradığımız o gün İzmir Suikasti’nin icrasının kendilerince karar verildiği bir gün imiş ve bunun için bizi görünce ürkmesinde, heyecanlanmasında da meğer haklı imiş!²⁷²

Sonuçta Arif Bey kendisine karşı yapılan latife karşısında rahatlamıştır. Ama ne var ki devam eden duruşmalar sırasında suikast girişiminin içinde yer aldığı ortaya çıkacak ve bu yapılan ziyaret ve latifelerin başka anlam kazandığı görülecektir.²⁷³

Arif Bey’in Laz İsmail’i otomobiline alarak bağına götürdüğü gece, Hergele meydanındaki evinde bir hayli rakı içmiş olan Şükrü Bey, ev ve kadeh arkadaşı, Terakkiperver Fırka idare heyeti azasından Erzincan Milletvekili Sağıroğlu Sabit Bey’e, sarhoşlukla, mühim bazı itiraflarda bulunmuştur.²⁷⁴ Bunun duyulması üzerine Ankara planları tutmamıştır.

Suikastin Arif Bey’in evinde yapılmamasının bir diğer sebebi ise Laz İsmail’dir. Laz İsmail, kış mevsimi olduğu için yaprakları dökülmüş olan ağaçlar arasında böyle bir pusu tutmak imkânı olamayacağını ve emniyet devriyelerinin dikkatini çekeceğini söyleyerek bu karara itiraz etmiş.²⁷⁵ Bu sebepler İzmir Suikasti’nin Ankara ayağının sonuçsuz kalmasına yol açmıştır.

²⁷² Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

²⁷³ Ergun Hiçyılmaz, *Başverenler Başkaldıranlar*, Altın Kitaplar, İstanbul 2003, s.110-111.

²⁷⁴ Hasan Rıza Soyak, *a.g.e.*, s.338-345.

²⁷⁵ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal...*, s.11588, 11589.

İstiklal Mahkemesi'ndeki Sorgusu

Mustafa Kemal'e suikast düzenleyerek ülkeyi ele geçirmek amacını taşıyan kişiler, bu gayelerine ulaşamamış ve yakalanmışlardır. İstiklal Mahkemesi'nin önüne çıkacaklardır. İstiklal Savaşı kumandanlarından ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından olan Eskişehir Milletvekili Arif Bey'le bazı yakınları da Ankara'da tutuklandılar²⁷⁶ ve İzmir'e gönderildiler.²⁷⁷ Tutuklananlar arasında Şükrü ve Arif Bey gibi suikasta doğrudan doğruya adı karışanlardan başka yirmi beş kadar da milletvekili vardır.²⁷⁸ Mahkeme sürecinde Arif Bey'in suikastin Ankara ayağında bulunduğu ve evinde planlar yapıldığı tanıkların ifadelerinden hareketle ortaya çıkmıştır. Arif Bey, suçlamayı inkâr etmiş ama mahkemedeki yüzleştirme sahneleri istediği gibi gitmemiştir.²⁷⁹ Özellikle suikastin önemli isimlerinden Laz İsmail'i kulüp önünde Arif Bey'in otomobiline alıp Çankaya Caddesi'ndeki evine götürmesi Arif Bey'in suçlanmasında önemli rol oynamıştır.²⁸⁰

Kılıç Ali Bey'e göre *“Arif Bey, tutuklandıktan sonra o hiçbir şeyden çekinmez görünüşünü kaybetmiş; korkmaya başlamıştı. Son anlarına kadar garip bir inanç taşıdığını belirtmeliyim: Gazi, onu birçok zorluktan kurtarmıştı. Suikast işinde de Gazi'nin kendisini kurtaracağına inanıyordu ve bunu bekliyordu.”*²⁸¹

Savcı Necib Ali Bey'in iddianamesinde Arif Bey'in suikastteki rolü üzerine bazı değerlendirmeler bulunmaktadır:

Necib Ali Bey, Laz İsmail'in bir gece, Şükrü Bey'in tavsiye ve delaletiyle Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in Çankaya yolu üzerinde bulunan köşküne götürüldüğünü ifade etmiştir. Çankaya yolu üzerinde suikast icrasına elverişli yerlerin tetkik edildiğini ve bundan başka Meclis'e birlikte gittiklerini ve akşamdan sonra Bakanlar Kurulu'nun toplandığı binanın durumunu ve Ankara kulübünün etrafını tetkik ettiklerini ve her nasılsa suikast icrasını o esnada uygun görmeyen kardeşi Ordu Milletvekili Faik ve diğer Terakkiperver ileri gelenlerinin muhalefetiyle muktedir olamadıklarını belirtmiştir.[...] İsmail: “Buraya gelmekten

²⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, 26.özel basım, İstanbul 2011, s.256.

²⁷⁷ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

²⁷⁸ Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s.57-60.

²⁷⁹ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

²⁸⁰ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s.453-463.

²⁸¹ Azmi Nihat Erman, *a.g.e.*, s.17-20.

maksadımız Reısicumhuru öldürmektir, bize istediğimiz para ve memuriyeti vereceklerdir, Şükrü Bey Reısicumhur olacaktır” demiş ve “Akşam da Arif Bey’e gideceğiz, Gazi Paşa’nın köşkü ve civar yolları keşfedeceğiz” diyerek ayrılmış, kendisinin de otele giderek yattığını beyan etmiştir. Gürcü Yusuf sabahleyin İsmail’in geldiğini, gece Arif Bey’in evinde misafir olduklarından gelemediklerini söylediğini belirtmiştir. [...] Laz İsmail de Gürcü Yusuf’un verdiği ifadeyi tamamen tasdik eyledikten başka bir gece Ziya Hurşit’le Eskişehir Milletvekili Arif Bey’in evine gittiğini ve Arif Bey’in suikasti ima edecek şekilde hakkın saklanılmış olduğundan ve yapılan zulümlerden bahis ve bundan sonra İsmail’e hitaben: “Sizin gibi iyi adamlara ihtiyaç vardır” gibi sözleri sarf suretiyle suikasti teşvik ve tahrik etmiş olduğunu anlatmıştır. Laz İsmail ertesi gün Arif Bey’in evine yalnız gittiğini belirtmiştir. [...] Bu safhaya ait olan Ziya Hurşit’in yukarıda açıklanıp sayılan beyanlarından başka Ziya Hurşit Arif Bey’in evine Laz İsmail’i götürmediğini ısrarla ve yüzleşerek beyan eylemek suretiyle Arif Bey’i koruyucu bir vaziyet göstermek istemiştir. [...] Şükrü Bey, hatta bir defa en iyi vaziyetin temin edildiğini, adamlarını Arif Bey’in köşküne alıp orada güzergâhta iyi bir yerde pusuları kurulmuş ve maksat da hâsıl olmakta bulunmuşken vaziyeti hissedemeyen, Rüştü Paşa, Said Bey gibi arkadaşların bile çekinerek durumu Rauf Bey’e bildirdiklerinden ve Rauf Bey’in de güya Şükrü Bey’e: “Gelip vaziyeti izah etmezseniz durumu Gazi’ye ihbar edeceğim” demesi üzerine işin bozulduğunu da söylemiştir. [...]

Savcı Edip’in kendi kesin kanaatine göre; Terakkiperverlerle eski meclisten kalan ikinci grubun teşkilatı aynıdır. Terakkiperverler iki kısım olup birinci kısım suikastçilerdir ve bunların başında Şükrü Bey, Rüştü Paşa, Halis Turgut, Necati, Abidin Beylerle askeri zümreden Arif Bey, Kâzım Karabekir ve Ali Fuad, Cafer Tayyar Paşalar, Rauf Bey ve ikinci guruptan Kara Vasıf, Abdülkadir ve sabık (eski) Ardahan Milletvekili Hilmi bulunmaktadır.²⁸²

Savcıya göre “Tahkikatın genel safahatından anlaşıldığı üzere suikastin birinci derecede sorumluları İzmit Milletvekili Şükrü ve Eskişehir Milletvekili Arif Beylerle Ankara eski valisi Abdülkadir’dir. Suikastin icra komitesi erkânından Eskişehir Milletvekili Arif Bey hakkında Laz İsmail’in beyanatına karşı Arif Bey de hiçbir makul sebep öne sürememiş ve suçunu inkâr suretiyle cinayete ilişkin fikirlerini bir esrar perdesiyle örtmek istemiştir. Ordu Milletvekili Faik Bey’in zapta geçmiş ifadesi ve suikaste ilişkin kanaat ve düşünceleri bütünüyle Eskişehir Milletvekili Arif ve Şükrü

²⁸² Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.92-106.

Beylerin aleyhinde tecelli etmiştir. Bunlar üzerine Arif Bey'in Ankara Suikast'ini takip eden İzmir Suikasti'ne dahi olduğu ortaya çıkmaktadır.”²⁸³

Vali Kazım Dirik, sorguları dinlemiş; dinlerken de şaşkınlık yaşamıştır. Şaşkınlığı “Arif Bey” adını duyunca büsbütün artmıştır. Samsun'a Mustafa Kemal ile birlikte çıkan Arif Bey, Kazım Dirik'in yardımcılığını da yapmıştır.²⁸⁴ Eskişehir Milletvekili Arif Bey zapt olunan ifadesinde; Laz İsmail'i ancak şahsen tanıdığını ve İsmail'in mücadele zamanındaki hizmetine mukabil evine geldiğini, Ziya Hurşit'i Ali Fuat Paşa vasıtasıyla tanıdığını ve suikastle ilgili hiçbir beyanatta bulunmadığını, hüviyetini tanımadığı kimselerle böyle büyük bir meseleye iştirak edemeyeceğini beyan etmiştir. Arif Bey'le Laz İsmail'in yüzleştirmeleri yapılmış ve Laz İsmail, Ankara'daki kulübün önünde, Arif Bey'in otomobili ile kendisi de hazır olduğu halde evine gittiğini ve ertesi gün Arif Bey'in evine tekrar giderek Şükrü Bey'in de gelip oturduğunu ve sonra otomobille tanımadığı bir şahsın gelmesi üzerine kendisini başka bir odaya koyduklarını anlatmıştır. Yüzleştirmelerinde İsmail'in beyanına karşı Arif Bey, sözkonusu toplantıları inkâr etmiştir.²⁸⁵

Yargılamalar esnasında Mustafa Kemal ile İsmet Paşa mahkemeye ilgili yazışmışlardır. Ankara'da Başvekil İsmet Paşa'ya Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'in çektiği telgrafta; Arif Bey'in evinde silah kullanacaklar dahi hazır olduğu halde toplantı ve müzakere edildiğinden bahsedilmektedir.²⁸⁶ Bir başka telgrafta ise Mustafa Kemal “Terakkiper ver reislerinin ve mensuplarının büyük kısmınca suikast teşebbüsünün malum olduğunu kabul etmelidir.” demektedir.²⁸⁷

Arif Bey'in sorgusu şu şekilde gerçekleşmiştir. Şükrü Bey'le suç ortaklarının yüzleştirmelerinden sonra Mahkeme Heyeti, huzuruna, Gazi Paşa'nın en eski ve yakın arkadaşlarından Kurmay Albay emeklisi Eskişehir Milletvekili Arif Bey getirilmiştir. Arif Bey, jandarmalar muhafazasında sert bir yürüyüşle gelerek reisin suallerini de pek dik bir ifade ile cevaplandırmaya başlamıştır.²⁸⁸

²⁸³ Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.121-123.

²⁸⁴ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.10.

²⁸⁵ Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.92-106.

²⁸⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, cilt 18, *a.g.e.*, s.234-235, s.238.

²⁸⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Bütün Eserleri*, cilt 18, *a.g.e.*, s.238.

²⁸⁸ Kandemir, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*, 4.baskı, Ekicigil Matbaası, İstanbul 1955, s.62-65, 116,125.

Ali Çetinkaya:

- Ziya Hurşit'i nerede ve nasıl tanıdınız?

Arif Bey :

- Ziya Hurşit Bey geldiği zaman fırka mevcut değildi ve aralık ayı idi. Bir akşam Ankara'da bizim kulüpte oturuyorduk. Ali Fuad Paşa geldi. Yanında bir genç bulunuyordu. Onu eski Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit diye tanıttı. Başla selamlaştık, el bile sıkışmadık. Bundan sonra bir kere daha yine kulüpte kendisiyle karşılaşmış ve görüşmüştüm.

Ali Çetinkaya:

- Peki Laz İsmail ile nerede ve nasıl tanıştınız?

Arif Bey :

- Gene Ziya Hurşit'i gördüğüm günlerde idi. Bir akşam kulüpte alt kattaki odada oturuyorduk. Şükrü Bey geldi: "Vaktiyle mahiyetinizde bulunmuş bir adam var sizi görmek istiyor" dedi. Ben "Beklesin" dedim. Kapıdan çıkarken karşıma dikildi. "İstiklâl Harbi'nde sizin maiyetinizde bulundum. Bir ticaret işi için geldim. Param da tükendi. Bana bir memuriyet bulmak için yardımda bulunmanızı rica ederim kumandanım" dedi. Ben de: "Muhaliif mlletvekiliyim. Hükümet nezdinde yapacağım teşebbüs bir fayda vermez" diyerek yürüdüm. Laz İsmail'le münasebetim bundan ibarettir.²⁸⁹ Başka bir şey bilmiyorum.

Ali Çetinkaya:

-Yanıyorsunuz. Lâz İsmail ile temasınızın bundan ibaret olmadığı, bilâkis onu otomobilinize bindirip evinize götürdüğünüze dair arkadaşlarınızın ifadeleri var.²⁹⁰

Arif Bey :

- Kabul etmem, yalandır. Ben Laz İsmail'i ne otomobilime bindirdim ne de evime aldım.

Mehmet Arif Bey'in Laz İsmail'le olan temaslarını inkâr etmesi üzerine yüzleştirilmek için Laz İsmail mahkemeye getirilmiştir. Laz İsmail daha önce ifadesinde belirttiği gibi Ankara'da suikast girişimi için yaşananları ve bu amaçla Arif Bey'in evinde gecelediğini anlatmıştır.²⁹¹ Lâz İsmail,

-Anlat bakalım: Şu gördüğün Arif Bey'in evine nasıl gittin? sorusuna;

²⁸⁹ Vahdettin Engin, a.g.e., s.121-123.

²⁹⁰ Kandemir, a.g.e., s.62-65, 116,125.

²⁹¹ Vahdettin Engin, a.g.e., s.121-123.

*-Beni kulüpten çıkınca otomobiline bindirdi; evine götürdü. Sabaha kadar da alıkoydu. O gece Arif Bey'in evinde yattım. cevabını verdi.*²⁹²

Buna karşılık Arif Bey her şeyi inkâr etmiştir. Arif Bey Laz İsmail'i evinde ağırladığını reddettiği gibi suikast girişiminin Ankara safhasında yaşananlardan haberdar olmadığını da ifade etmiştir.²⁹³

Ali Çetinkaya'nın - *Arif Bey, ne dersin bu ifâdeye?* sorusuna Arif Bey,

- *Aslı yok. Olsa olsa belki para vererek, benim haberim olmadan şoförü kandırıp yanında oturmuşlardır, evin alt katına da karışmam. Olabilir ki, benden habersiz orada yatmışlardır.*

- *Demek ki, bu ifadeyi de kabul etmiyorsunuz?* diyen Mahkeme Reisi, jandarmalara:

- *Arif Bey'in hizmetçisi Ayşe kadınla, şoförü Mehmet'i getirin, demiştir. İkisi de huzura alınmıştır.*²⁹⁴

Arif Bey bunları görünce biraz şaşkınlık yaşamıştır, fakat rahat hareketleri dikkat çekmiş, ara sıra da mahkeme huzurunda bulunduğunu bile unutarak, ileri geri gidip gelmiştir.²⁹⁵

Saat 14.00'de jandarmaların refakatinde Arif Bey'in hizmetçisi Ayşe salona alınmıştır. Ayşe Hanım, kırk beş yaşlarında, esmer benizli, siyah çarşaf giymiş ve çarşafı çenesinin üstüne iğnelemiştir. Terbiyeli bir hali vardır. Ayşe'den sonra içeri alınan şoför Mehmet, hastadır. Yüzü sararmıştır ve sandalyeye oturduktan sonra mırıldanıp, içinden bir şeyler okumuştur. Reis Ali Bey, önce şoför Mehmet'e dönerek, "Ayağa kalk bakalım" diyerek kimliğini tespit etmiş ve hızlı konuşmasını tembih etmiştir:

- *Ne vakitten beri Arif Bey'in yanındasın?*

- *Yedi seneden beri yanındayım, dört seneden beri de otomobilini kullanıyorum.*

Reis, Ayşe hanımı da kaldırarak kimliğini sorduktan sonra ona da Arif Bey'in yanında ne vakitten beri bulunduğunu sormuştur. Ayşe, 1921 senesinden beri Arif Bey'in yanında çalıştığını söylemiştir. Mahkeme savcısı, davadaki suç vaziyetlerine göre bu iki hizmetçinin şahit sıfatıyla dinlenmelerini teklif etmiştir. Sonra Arif Bey'in getirilmesini emretmiştir. İki dakika sonra Arif Bey salona alınmış, sandalyeye oturmuştur.

²⁹² Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

²⁹³ Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.121-123.

²⁹⁴ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

²⁹⁵ Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

Hizmetçilerine bakmıştır. Halinde hissedilir bir telâş vardır. Reis, Mehmet'e ve Ayşe'ye:

- *Ayağa kalkınız.. demiştir.*

Herkes ayakta olduğu halde ve ellerini Kur'an üzerine koydurarak Arif Bey'in yanında buldukları zaman eve gelen misafire dair soracağı suallere doğru cevap vereceklerine dair yemin ettirmiştir.

Bundan sonra Lâz İsmail getirilmiştir. Ayşe'ye, bu adama dair malûmatını söylemesini, gelip gelmediğini, geldi ise ne zaman geldiğini, Arif Bey'le görüşüp görüşmediğini ve daha kimlerin geldiğini sormuştur. Ayşe cevap olarak şunları söylemiştir:

-*Akşam namazında otomobile sivil elbiseli bir adam geldi. Beyle beraberdi. Odaya çıktılar. Yemekten sonra kahve istediler. Bir fincan kahve getirdim. Sonra yattı. Sabahleyin şişman bir milletvekili geldi. Bağı gezdiler. Sonra bir milletvekili daha geldi ve Şükrü Bey, Ali Bey, İsmail arka yoldan bağı gezdiler.*

Reisin diğer bir sualine cevaben de, gece yemek yediklerini, Arif Bey'le beraber yattıklarını, ertesi sabah çay içtiklerini söylemiştir. Reis, bunları katiyetle bilip bilmediğini sorunca Ayşe:

- *Saçım ağardı. Yalan yere yemin eder miyim? demiştir.*

Reis Arif'e: "*Kalk bakalım*", demiştir. Arif Bey, bitkin bir haldedir. Ayağa kalkmış, bütün bunları tazyik neticesinde söylediklerini iddia etmiştir. Savcı derhal müdahale ederek "baskı" suçlamasını şiddetle reddetmiştir. Hizmetçilerin kanunlar çerçevesinde sorguya çekildiklerini söylemiştir.

Reis Arif Bey'e sormaya devam etmiştir:

- *Akşamleyin Lâz İsmail ile beraber gelmedin mi ? söyle.* Arif Bey, söylenenleri inkârda ısrar etmiştir.

- *Hayır, gelmedim.*

Bunun üzerine Reis Ayşe hanıma ayağa kalk demiş ve sormuştur:

-*Ayşe hanım söyle, ifaden alınırken sana tazyik yapıldı mı? Bir köylü kadını olan Ayşe hanım, ayağa kalktı ama, ilk defa çıktığı böyle bir mahkeme ve dinleyici huzurunda ağlayacak kadar da gerilmiştir. Tekrar Kur'an'a el basarak şunları ilave etmiştir:*

- *Ben yalan yere yemin etmem, gördüklerimi söylüyorum. Ben millete, memlekete evlât yetiştirmiş bir kadınıdır.* demiştir.

Ayşe Hanım ağlarken, dinleyiciler alkışlamışlardır. Reis, Lâz İsmail'i Ayşe hanıma göstererek: *“Bu adam kimdir?”* diye sormuştur.

Ayşe Hanım dikkatle Laz İsmail'e bakarak:

- *İşte dedi, hem de aynı kıyafetle gelen adam bu idi..*

Ayşe Hanım dışarı çıkarıldıktan sonra Reis, Lâz İsmail'i bu sefer de şoför Mehmet'e göstererek sormuştur:

- *Bu adam kim, tanıyor musun?*

Arif Bey'in şoförü Mehmet de adamı tanımıştır.

- *Bunu Kulüpten aldım, bir gün evvel Arif Bey İstanbul'dan misafiri geleceğini söyleyerek erken gelmemi tembih etmişti. Ortalık karardıktan sonra bu efendi dışarı çıktı. Arif Bey “Bu adamı içeri al” dedi. Sonra bu geldi, yanıma oturdu. Bana: “İsmin ne?” diye sordu. Mehmet dedim. Arif Bey ben bunu otomobile aldıktan beş on dakika sonra çıktı, onu da yanına aldı.*

Şoför, bu hâdisenin saat yedi, sekiz civarında cereyan ettiğini de söyledikten sonra:

-*Tahta köprüünün karşısında Kavaklıdere'de indiler. Beyle beraber çıktılar. Köşke gittiler. Ben de yarım saat kadar garajda uğraştıktan sonra yattım, sabah oldu. Şükrü Bey geldi. Sonra bir otomobil görüldü. İçinde bir milletvekili efendi vardı. O adam gelince Şükrü Bey'le Lâz İsmail gözden kayboldu. Sonra yukarıdan gelen efendiyi götürüp yerine bıraktım. Garaja döndüm.”* demiştir.

Mehmet bunları söylerken Arif Bey de sigara kutusunun arkasına bazı notlar almıştır. Reis, Arif'in evine kimlerin geldiğini sormuştur. Mehmet, bazı milletvekillerinin geldiğini söylemiştir.

Reis Çetinkaya bu sefer Arif Bey'e dönmüştür:

- *Kalk, cevap ver. Evvelâ İsmail'le otomobile binip binmediğini söyle, bakalım.*

Arif Bey, Mehmet'in ifadesiyle Lâz İsmail'in ifadesi arasında mübâyenet olduğuna işaret ederek:

- *Benim Mehmet'e, İsmail'i otomobile al dediğim yalandır. Sonra Faik (Ordu Milletvekili) geldiği zaman ben evde yoktum. İsmail kontrole gitmişti. Ben de arkasından çıktım. Binaenaleyh evde yoktum.*

demiştir. Reis açısından artık durum açıklığa kavuşmuştur...²⁹⁶

²⁹⁶ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

Artık tanıkların ikisi de Lâz İsmail'i, Arif Bey'in yanında görüp tanıdıklarını, kulüpten onları otomobiline alıp evine getirdiğini, Lâz İsmail'i o gece bırakmayarak misafir ettiğini, uzun uzun konuştuklarını gördüklerini anlatmışlardır. Arif Bey, bu ifadeler karşısında “*Yalandır*” diye çıkışsa da Reis bu yüzleştirmeyi kâfi görmüştür.²⁹⁷ Ayşe hanım ile Mehmet'i tekrar huzura getirterek noktayı koymuştur.

- *Serbestsiniz, istediğiniz yere gidebilirsiniz.*

Ayşe hanımın rahatlama sevinci yüzünden okunmuştur.

- *Allah devletimize, milletimize zeval vermesin, Allah paşamızı başımızdan eksik etmesin* diye dualarla çıkarken, salondaki dinleyiciler yine alkışlamışlardır.²⁹⁸

Görüldüğü üzere birinci derecede suçlu sayılanlardan Arif Bey olayla olan ilişkisini reddetmiştir. Lâz İsmail'in kendi evinde kalmadığını söylemiştir. Lâz İsmail ile yüzleştirilmesine rağmen yine reddetmiştir. Fakat şoförü ve hizmetçisi Lâz İsmail'in ifadesini doğrulamalarına rağmen Arif Bey ısrar etmiştir.²⁹⁹ Eskişehir Milletvekili Arif Bey'e söz verilmiştir. Ayağa kalktığı anda, sinirli hâli hissedilmiştir. Elindeki notlara bakarak suikastin önce bir karar sonra da bir icra olmak üzere iki aşaması bulunduğunu anlattıktan sonra, sözlerine şöyle devam etmiştir:

- *Bendeniz, mevcut delillere göre iddia ediyorum ki, bu suikastin karar safhasında hiç bir alâkam yoktur. Suikastin düşünüldüğü içtimalardan ve kararlardan zerre kadar malûmattar değilim. Bendenizin Ankara'da suikast hazırlığında bulunduğuma dair bir delil yoktur. Kimseye silâh vermedim, buna dair bir delil varsa gelip söylesinler. Suikast için pusu mahalli aradığım, tetkikat yaptığım doğru değildir. Hulâsa suikast için yapılması lâzım bütün hazırlıklar son bulduktan sonra İsmail nezdime gelmiştir. Binaenaleyh Ankara suikastinin kararından ve hazırlığından malûmatım yoktur. Varsa delil ortaya konsun. İddia ediyorum ki benim evimde toplanıldığı gün suikast icrasına teşebbüs edilmemiştir. Aksine olarak iki kuvvetli delil vardır. Biri Faik'in şahadeti, diğeri Hurşid'in ifade-i mazbutasıdır.*

Sabit Bey'in hareketi, beni maatteessüf bir suizan altına sokmuştur. Fakat söylediklerinin kıymeti yoktur. Lâz İsmail'in benim evime gelip yattığı noktasına gelince, şoförle Ayşe'nin yalan yanlış şahadetlerinden başka ortada delil yoktur.

²⁹⁷ Kandemir, a.g.e., s.62-65, 116,125.

²⁹⁸ Osman Selim Kocahanoğlu, a.g.e., s.201-206, 343-372.

²⁹⁹ Ergün Aybars, a.g.e., s.441-454.

Evvelce de söylediğim gibi karanlık, kış gecesi, üstü kapalı ve karanlık bir otomobilde adam olup olmadığı görülmez.

Ben, Ayşe kadına çok iyilik ettim. Senelerce besledim. Kaç kere bana senin hakkını ödeyemeyiz, dedi. Ben, kimsesiz kadınlara, öksüz çocuklara iyilik edince haz duyarım. Ayşe kadın zaten bana bağlılığından bahsettiği halde son on gün zarfında kadında hayret edilecek bir değişiklik olmuştur. Kin ve garezle konuşmuştur. Bu büyük değişiklik bence dikkat çekicidir. Onun bu halini görünce bunlar ya zorlanmış, ya ikna edilmişlerdir diye düşündüm. Üçüncü ihtimal olarak şu hatırıma geldi. Şoför Mehmet'in Ayşe kadını, atmacanın altındaki serçeye benzetmiş olduğunu söyledi ve gülünç tevellere girişti.

Kısaca, Ankara suikastinin kararından, hazırlığından haberim yoktur. İcraya gelince, Lâz İsmail bana böyle bir teklifte bulunmamıştır. Esasen Ankara suikasti vuku bulmamıştır. İzmir Suikasti'nden ise hiç malûmatım yoktur. Muhterem heyetinizin adalet ve insafına dehalet ederim.³⁰⁰ Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in duruşmasından sonra muhakeme yeni bir safhaya girmiştir. Buraya kadar muhakeme edilmiş olanlar, suikast işinin ilk plandaki sorumluları sayılmıştır.³⁰¹

Görüldüğü gibi sanıkların ifadeleri Arif Bey için son derece yıkıcı olmuştur. Dediklerine göre Arif Bey, onları suikast konusunda konuşmak üzere evine davet etmiştir. Bu Arif Bey'in şoförüne ve hizmetçisine de tasdik ettirilmiştir. Şoför ve hizmetçi o kadar birbirlerinin sözlerinin aynısını söylemişlerdir ki, pek çok kişi önceden prova ettirildiklerinden kuşku duymuştur. Arif Bey suçlamaları reddetmiş, bu kez kiralık katiller ve kendi şoförü ve hizmetçisi tarafından olaya karıştığı ileri sürmüştür. Zürcher'e göre bunların ifadeleri prova edilmiş izlenimi vermektedir ve gözdağıyla verdirilmiş olabilir. Eğer olaya karıştırsa bile, yalnızca Ankara'da dokuz ay önceki sonuçsuz girişimlerle ilgisi olmuş olabilir.³⁰²

Mahkeme başkanı Ali Bey'in soruları karşısında Arif Bey'in, Ziya Hurşit ile Ali Fuat Paşa aracılığı ile tanıştırdıklarını, Laz İsmail'in de Şükrü Bey tarafından kendisine tanıştırdığını, Laz İsmail'in kendisinden iş istediğini, Laz İsmail evdeyken

³⁰⁰ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³⁰¹ Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

³⁰² Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, 247-285.

Şükrü Bey'in de eve geldiğini anlatması³⁰³ kendisini kurtarmaya yetmemiştir. Çünkü diğerlerinin ifadeleri de Arif Bey'i zor durumda bırakmıştır. Örneğin, Faik Bey ifadesinde Arif'in evine gittiğini “*Ne yapıyorsunuz? Felakettir!*” dediğini ve nihayet o gün için onları kararlarından vazgeçirdiğini anlatmıştır.³⁰⁴ Rauf Bey de, Şükrü Bey'in İstanbul'dan adam getirip Arif Bey'in evine getirdiklerini ve Mustafa Kemal bugün şehre ineceğinden mutlaka vuracaklarını söylemiş ve buna mâni olmak üzere Ahmet Faik'i Arif Bey'in evine yönlendirmiştir.³⁰⁵

Laz İsmail'in sorgusunda Arif Bey'in adı sık sık geçmektedir. İsmail, Şükrü Bey ile yaptıkları görüşmeleri, tek tek anlatmış, suikast planının Ankara'dayken yapıldığını da açıklamıştır.

“Ankara'da Karadeniz Otel'i'ne indik. Sonra Ziya Hurşit geldi. “Şükrü Bey'in arkadaşı Arif Bey vardır, ona gideceğiz. Orada neye karar verirsek pek de iyi olur” dedi. Gece saat 8-9'du. Arabaya bindik. Ziya Bey, Arif Bey'in kapısını çaldı, ben arabada bekledim. Arif Bey, kapıya kadar geldi. Yolda hiç konuşmadık. - Arif Bey'den başka kimse var mıydı? - Hayır, görmedik, evin üst katına çıktık. Sabah Şükrü Bey geldi. Sonra bir otomobil geldi. Seni görmesinler dendi. Beni alt odaya soktular. Gelen Ziya Hurşit'in kardeşi Faik Bey'miş. - Şükrü Bey ile ne konuştunuz? - Şükrü Bey, suikast yazın olur, kışın olmaz dedi. Ben mezarlığın yanını uygun buldum. Bir de kulübü.. Sonra Ziya Hurşit ile görüştük. Bana, “Bu iş olmayacak, Kazım Karabekir Paşa bu iş olmaz” demiş, hemen İstanbul'a gideceksin.- Rauf Bey hakkında bir ifaden var.. - Bana, Rauf Bey ile Karabekir Paşa'nın suikast işine katıldığını Ziya Hurşit söyledi. - Allah göstermesin, suikasti yapmış olsaydınız, ne olacaktı? - Onların büyük adamları var. Hemen bu işler kapanacaktı. Başka Cumhurbaşkanı seçeceklermiş. Bizi üç gün saklayacaklar, sonra af olacaktı. -En çok aklında kalanlar kimler? -Refet Paşa, Karabekir Paşa, Ali İhsan Paşa.. Paşa olmayanlardan da Arif Bey..Ankara'da paşalar varmış; kendi içlerinden birini, bilmem, Kazım Karabekir Paşa'yı mı, Cumhurbaşkanı tayin edeceklermiş...³⁰⁶

Sabit Bey (Sağiroğlu) ise sorgusunda, Şükrü Bey, Ziya Hurşit ve Ayıcı Arif Bey'den nasıl kuşkulandığını; kuşku ve endişelerini Rauf Bey ile Ali Fuat Paşa'ya nasıl anlattığını, bunları İsmet Paşa'ya bir bir aktardığını söylemiştir.³⁰⁷

³⁰³ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.54.

³⁰⁴ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal...*, s.11588, 11589.

³⁰⁵ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s.453-463.

³⁰⁶ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.44.

³⁰⁷ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.34.

İzmir Suikasti öncesi ve sonrasıyla yakın tarihimizdeki en tartışmalı olaylardan biridir. Suikast sonrası idam edilenlerden biri olan Arif Bey’le ilgili Toktamış Ateş “*Atatürk Arif Bey dışında, hiçbir yakın arkadaşını, darağacına göndermemiştir.*” demektedir.³⁰⁸ Amerikan elçisinin ülkesine yazdığı raporda Mehmet Arif’le ve İzmir Suikasti’nde idam edilenlerle ilgili görüşleri ilgi çekicidir. “...katillere yön verdiği saptanmış olan Şükrü Bey ve Arif Bey’in idamıyla yetinmesi daha yerinde olurdu inancındayım.” Bu sözler Amerikalı diplomatın Mehmet Arif Bey’in suçlu olduğuna inandıklarının -yabancı gözüyle- bir göstergesidir.³⁰⁹ Kılıç Ali’ye göre de “*Rüştü Paşa, Halis Turgut, Arif Bey ve arkadaşları gibi Terakkiperver milletvekilleri teşkilât içinde, bu kötü maksat için inat ve ısrarla çalışanlar vardı. Arif Bey suikast tedbirine, hattâ bizzat kendi köşkünü ayarlamış ve bunun tatbikatını temin için bizzat çalışmıştı. Arif’in ilk sorgusunu ben yapmıştım. Bana: - Ben bunların hepsini olmayacak birer iş telâkki ettim, suikastin yapılabileceğine inanmadım.*” diye itiraflarda bulundu.³¹⁰ demektedir.

İzmir Suikasti girişimi ile Ankara’da suikast yapılması düşüncesinin planlayıcıları, kaybettikleri anda devrim sürecinin ne denli acımasız olabileceğini hiç hesaba katmamışlardır.³¹¹ Kandemir mahkeme sonucuyla ilgili dikkat çekici bir değerlendirme yapmaktadır:

“Suikast teşebbüsünün vaktinde önlenişi ile hamdolsun Atatürk kurtuldu ve onunla beraber bütün memleket ve millet de telâfisi imkânsız bir felâketten kurtuluşun sevincini duydu. Fakat. Ne olurdu, hiç olmazsa bu kurtuluş hürmetine haksızlık, adaletsizlik yapılmıyaydı? İstiklâl Savaşı’nda Atatürk’le yan yana, aynı iman, aynı ideal, aynı aşkla ve sonuna kadar çalışmış olan en yakın ve tertemiz mücadele arkadaşlarına -velevki birkaç hafta olsun- katiller, caniler muamelesi yapılmıyarak milli vicdan sızlatılmıyaydı... Hatta hakiki suçlular dışında vatan hainliği damgası kirletilip, cezaların en müthişine çarpıtılarak darağaçlarına sevk ile adaletin yüzü kızartılmıyaydı.”³¹²

Mahkeme Başkanı Ali Çetinkaya “*Mahkeme, meclis üyeleri arasından oluşmuştu ve sanıklar 30 yıldan beri devlet işlerinde, ordunun başında, mecliste derece derece görev almış kimselerdi. Bunlara karşı, meclisi temsil eden yüce bir mahkeme olarak, adil olmak ve içlerinden ülkeye kastedenleri -kim olursa olsun, hatta mesela Arif*

³⁰⁸ Toktamış Ateş, “*Nasıl Bir Atatürk?*”, Bugün, 15 Kasım 2008.

³⁰⁹ Sümer Kılıç, *İstiklâl Mahkemeleri Adil Miydi? İzmir Suikastı*, Emre Yayınları, İstanbul 1994, s.221.

³¹⁰ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

³¹¹ Erol Mütercimler, *Aynadaki Tarih*, 2.baskı, Alfa, İstanbul 2010, s.358.

³¹² Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

*Bey gibi, Saruhan Milletvekili Abidin Bey gibi, Miralay Rasim Bey gibi yakın arkadaşlarımız olsalar bile- hiçbir duygu ve düşüncenin etkisi altında kalmadan ve göz kırpmadan cezalandırmak görev ve mecburiyetinde idik.” demektedir.*³¹³

11.ÖLÜMÜ

Hakimiyet-i Milliye'nin verdiği habere göre, suikastle ilgili davanın kararının verileceği 13 Temmuz Salı günü öğleye doğru, Mahkeme binası olarak kullanılan Elhamra Sineması'nın önü büyük bir kalabalık tarafından dolmuştur. Kapılar öğleden sonra 13.30'da açılmıştır ve salon 15.00'de iyice dolmuştur. Salonda ileri gelen görevliler ve yüksek rütbeli subaylar bulunmuştur. İstiklâl Mahkemesi Heyeti saat 17.00'de salona gelmiştir. Ancak bazı sanıkların salonda bulunmadığı dikkati çekmiştir. Başkan Ali Bey'in kararın okunacağını bildirmesinden sonra, kararın okunmasına başlanmıştır.³¹⁴ İdam mahkûmları mahkemenin karar celsesine getirilmemiş, hüküm yüzlerine karşı okunmamıştır. İdam mahkûmlarının hükmü hapisanede infaz yapılırken tebliğ edilecektir.³¹⁵

Arif Bey, idam kararını şu şekilde öğrenmiştir: Kararı öğreneceği müdürün odasına ilk girdiğinde metanetini muhafaza eder görünmektedir. Okunan kararı, sigarasını tütürüp içerek dinlemiştir. Karar okunduktan sonra bu itidali kaybolmuş, bağırmaya başlamıştır:

*-Ben, Gazi'nin tam yirmi yıllık arkadaşım, şuradan bir kâğıt kalem verin. Kendisine bir mektup yazacağım.*³¹⁶

Kâğıt, kalem verilmiş, telâşla, şu mektubu yazmıştır: “Yirmi yıllık arkadaşınızım. Birçok meydan muharebelerinde size fedakârane hizmet ettim, ölüme yaklaştığım şu dakikalarda beni af edeceğinizden eminim”

-Bu mektubu hemen kendisine ulaştırın. Bu söz karşısında,

³¹³ Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.92-106.

³¹⁴ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.441-454.

³¹⁵ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³¹⁶ Azmi Nihat Erman, *a.g.e.*, s. 160.

-Peki. demişlerdir³¹⁷ ancak Mustafa Kemal Paşa dört gün önce İzmir'den ayrılıp trenle Ankara'ya gitmiştir.³¹⁸

Arif Bey, sehpaye getirilmek üzere taksiden indirilirken :

— *Çıkarın şu kelepçeleri!.. Kaçacak değiliz ya.. Başım çok ağrıyor, nedir bu ezâ, cefâ?* diye etrafına çıkmış ve metanetini muhafazaya çalışmış, koluna girmek isteyenleri itmiştir. “*Bırakın, ben kendim giderim.. Size ne oluyor çekilin!*” demiştir. Tam sehpanın altına gelince birdenbire durmuştur :

— *Hani Paşa'dan cevap yok mu? Verir, mutlaka verir.. Beş dakika bekleyelim,* demiştir.³¹⁹

Son dinî vazifesini yaptırmak için kelime-i şahadet getirmesini söyleyen imam efendiye çıkmış, “*Ders verecek sen mi kaldın?.. Ben bilirim yapacağım işi, çekil sen işine bak!*”³²⁰ demiştir.

Son isteklerinden biri de cellât ipi boynuna geçirirken “*üstümdeki paraları İstanbul'daki kız kardeşime verirsiniz*” sözü olmuştur.³²¹ 1926 yılının 13 Temmuzunu 14 Temmuzla bağlayan Çarşamba gecesi sabaha karşı idam edilmiştir.³²²

Araştırmalarımız esnasında dikkat çekici bir belgeye ulaşılmıştır. Gazi Paşa'ya suikast suçundan idam edilerek hayatını kaybeden Arif Bey, İstiklal Savaşı yıllarında Gazi Paşa'yı düzenlenecek olan bir suikast konusunda uyarmıştır.³²³ Bu konuda bir telgraf çekmiş ve gerekli istihbaratı vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya düzenlenecek olan suikast hakkındaki telgraf 5/ 8 / 1335 tarihlidir ve altında Arif imzası bulunmaktadır. Telgrafın içerisinde şunlar yazılıdır:

“Vilayati Şarkıye Cemiyeti murahhas göndermiyor. Oradaki icraatı tasvib etmekle beraber cüretkar bir vaziyete girişmeyi arzu etmiyor. Amerika mandası hakkında henüz tebellür (billurlaşmış, belirginleşmiş) etmiş bir fikir yoktur.

İstihbaratı hususiye :

³¹⁷ Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

³¹⁸ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³¹⁹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³²⁰ Kandemir, *a.g.e.*, s.62-65, 116,125.

³²¹ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.73-74.

³²² Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³²³ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K299G4B4001. Belgenin aslı EK 3'te verilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında bir suikast tertip olunduğunu haber aldım. Müteyakkız bulunması.”

Arif Bey, bu belgeden yaklaşık 6 yıl sonra söz konusu suikast suçundan kendisi hayatını kaybetmiştir. Bir zamanlar kendisini suikastten kurtarmak için çaba gösteren Arif Bey'in, 6 yıl sonra Mustafa Kemal'e suikast düzenlemekle suçlanması ve idam edilmesi son derece ilginçtir. Mustafa Kemal Paşa ile olan ilişkileri bakımından aydınlatıcı olan bu belgenin aslı ekte verilmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kadrosu içinde yer alıp İzmir Suikasti hâdisesine katılan Arif Bey'e,³²⁴ beyaz gömlek giydirilmiştir. İdam hükmü yüzüne karşı okunduktan sonra göğsüne de bu hüküm takılmış ve infaz edilmiştir.³²⁵ Hükümde, “ *Türk, vatan ve namusunu kurtaran Aziz Reiscumhur Hazretlerine suikast icra ve Heyet-i Vekileyi ıskat ile taklib-i hükümet edecekleri bir anda derdest edilip bilmuhâkeme, mücrimiyeti sabit olan ve Ceza Kanununun 55. maddesi delaletiyle 57. madde-i mahsusasına tevfikân şaiben idamına karar verilen*” sözleri yazılmaktadır. Cesedi daha sonra arabaya yüklenerek önce Karantina'daki merkez hastanesine götürülmüş, üzerlerindeki eşyalar alındıktan sonra Kadifekale yakınındaki Kokluca Mezarlığı'na defnedilmiştir.³²⁶ Sabahın üçüne kadar bütün idamlar bitirilmiş, saat ona kadar da sehpalarda bırakılarak halka teşhir edilmişlerdir.³²⁷

Ray Brock'a³²⁸ ve Armstrong'a göre Arif Bey'in idam edilmesini Mustafa Kemal onaylamıştır. Ancak Armstrong'un Arif Bey'le ilgili iddialarına Sadi Borak karşı çıkmaktadır ve şunları aktarmaktadır: “*Yazar, Arif Bey'in idam kararını Mustafa Kemal'e Ankara'da Çankaya'daki evinde imza ettirmek suretiyle uydurma bir sahne düzenlemiştir. Halbuki Mustafa Kemal, hayatında hiçbir idam kararı imza etmiş değildir. Çünkü, bu yetki kendisine asla verilmemiş ve daima Büyük Millet Meclisi tarafından korunmuştur. Malumdur ki bizde idam hükümleri Meclis kararıyla verilmiştir ve verilir. İstiklâl Mahkemesi kararlarını ise Meclis dahi onaylamazdı. Bundan başka Arif Bey İzmir'de idam olunurken Mustafa Kemal seyahatteydi. Türkiye'de Mustafa Kemal'in*

³²⁴ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, s.3-4.

³²⁵ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.441-454.

³²⁶ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³²⁷ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.441-454.

³²⁸ Ray Brock, *Hayalet Süvari*, Çeviren: Haluk Gurulcan, Birharf Yayınları, İstanbul 2004, s.463.

yakınında ve uzağında bulunanlarca gayet açık bir surette bellidir ki, Arif Bey, onun fikir müşavirliğini yapmamıştı.”³²⁹

Kinross’a göre; Arif Bey, son dakikaya kadar Mustafa Kemal’in kendisini bağışlayacağını ummuştur. Karardan sonra Gazi’ye bir mektup yazarak eski dostluklarını hatırlatmış ve bağışlanmasını istemiştir. Darağacına gelince Paşa’nın mektubuna yanıt verip vermediğini sormuştur. “*Mutlaka verir.*” diyerek ısrar etmiştir. “*Beş dakika daha bekleyelim, olmaz mı?*” demiştir.³³⁰

Gürer’e göre; “*Arif Bey, Atatürk’e kıymak cürümünden dolayı İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edildi. Fakat Arif Bey’in sehpa sevk edilirken bile, beklediği son şey Atatürk’e çekilecek telgrafına verilecek af cevabı umudu olmuştu. Evet, Arif, Atatürk’ün yüce gönüllülüğünü yakından biliyordu.*”³³¹

Atatürk’e karşı suikast düzenlemek suçundan İstiklal Mahkemesi kararı ile 13 Temmuz 1926’da İzmir’de idam edilen³³² Arif Bey’in ölümüyle ilgili olarak Fethi Tevetoğlu’nun şu görüşü dikkat çekicidir: “*13 Temmuz 1926’da İzmir’de suikast vesilesiyle asılanlar arasında bulunan altı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesinin hepsi de -Mehmed Arif (Eskişehir), Şükrü (İzmit), Hâlis Turgud (Sivas), İsmail Canpolat (İstanbul) ve Rüşdü Paşa (Erzurum)-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensubu, kurucu veya yöneticisi idiler. Bu dikkate değer “tesadüf”; İzmir Suikasti’nin ve Terakkiperver Fırka muhalefetinin tam olarak aydınlanması sonucu, Arif Bey’le birlikte, daha birçok kimselerin gerçek durumlarının ancak anlaşılabilceğini meydana koymaktadır.*”³³³

13 Temmuz sabahı güneş doğarken asılan³³⁴ Millî Mücadele kahramanı talihsiz yazar³³⁵ Mehmet Arif Bey’in idam edilişiyle ilgili Toktamış Ateş’in tespitleri şu

³²⁹ Sadi Borak, *a.g.e.*, s.57-60.; Bunun yanı sıra Borak şunları da aktarmaktadır: “Mr.Armstrong bir nedenle asılan Arif Bey’den bahsediyor ve Gazi’nin Arif Bey’i Selanik ve Manastır’dan beri tanıdığını, Suriye’de, Balkanlarda ve Gelibolu’da beraber çalıştıklarını yazıyor. Yazara göre Arif Bey, Gazi’nin tek dostuymuş. Bir adam ki ona kalbini açmış, onun sırdaşı olmuş. İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildiği zaman Gazi’nin bu idam kararını nasıl imza ettiğini, Mr. Armstrong, kitabında bir roman gibi, bütün ayrıntılarıyla anlatıyor. Bunlar hep hayal ürünüdür. Arif Bey Adanalı’dır. Askeri idadi öğrenimini Erzurum’da yapmıştır, Manastır’da değil. Mustafa Kemal’le ancak İstanbul’da, Harbiye ve Erkân-ı Harbiye okullarında aynı sınıfta bulunmuşlardır. Anılan tarihte, yani İstanbul’da mütareke senelerinde, Arif Bey bir defa dahi Mustafa Kemal’in yanına gelmemiştir.”

³³⁰ Lord Kinross, *a.g.e.*, s.500.

³³¹ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

³³² Baki Sarısakal, *a.g.e.*, s.219.

³³³ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³³⁴ Andrew Mango, *a.g.e.*, s.404-405.

yöndedir: “Ulusların tarihlerinde insanların harman olduğu dönemler vardır, özellikle bir şeylerin yıkıldığı ve yerine yeni bir şeylerin kurulmaya çalışıldığı dönemlerde, ihtilal kendi öz evlatlarını yer. Ama ister Fransa’da olsun, ister Türkiye’de. Bu gelişme kimi zaman nesnel nedenlerden kaynaklanır; kimi zaman da öznel nedenlerden. Hem de bazen incir çekirdeğini doldurmaz sanılan nedenlerden.”³³⁶

Arif Bey sevimli, hoşmeşrep, ciddi bir askerdir. Oldukça da azametlidir.³³⁷ Bilgili ve cesur bir askerdir.³³⁸ Atatürk’ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Arif hakkında “Resmi ödevlerinde çalışkan, zeki, kavrayışlı, hususiyetlerinde sempatik huzuru ile samimiyet yaratan istihbarat şubemiz müdürü” olarak nitelendirmektedir.³³⁹

12.MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE OLAN İLİŞKİSİ

Mustafa Kemal’in eski arkadaşı, İstiklal mücadelesi yıllarında “Ayıcı” lakabıyla şöhret bulan ve siyasi hayata girdikten sonra muhalefet partisine geçen³⁴⁰ Arif Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki bağlantıları incelemek gerekmektedir. Arkadaşlıklarını ve sonrasında yaşanan olayları anlamak için, birbirleriyle olan ilişkilerini bilmekte fayda vardır.

Arif Bey ile Mustafa Kemal’in arkadaşlıkları Harp Okulu’nda başlamıştır. Bu yıllarda herkesin dikkatini çeken bir ayrıntı vardır: Arif Bey, fiziksel olarak Mustafa Kemal’e benziyordu. O kadar ki, kardeş bile sananlar vardır. Arif Bey, giyinişi, yürüyüşü, konuşması ve neredeyse her davranışıyla Mustafa Kemal gibidir. Mustafa Kemal öğrendi diye o da dans etmek istemiştir. Arif Bey, Mustafa Kemal ile aynı sırada oturmak istemiş, ‘Vallahi benden uysal arkadaş bulamazsınız.’ sözleriyle onu ikna etmeye çalışmıştır. Bu konudaki ısrarı üzerine Mustafa Kemal “Dur hele, sılaya gidip

³³⁵ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, s.3-4.

³³⁶ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.5-6.

³³⁷ Azmi Nihat Erman, *a.g.e.*, s.17-20.

³³⁸ Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s.201-206, 343-372.

³³⁹ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

³⁴⁰ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

dönelim, kolay.” demiştir.³⁴¹ Bu yıllarda başlayan arkadaşlıkları, uzun yıllar devam edecektir.

Arif Bey, İstiklal Savaşı'nın Örgütlenme Dönemi'nde, muharebeler esnasında ve sonrasında Mustafa Kemal'in yanındadır. Mustafa Kemal pek çok meselede onu yanına çağırarak ve fikirlerini ona açıklamaktadır.³⁴² Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la tanışmasında ve Latife Hanım'ın Mustafa Kemal'i kullanması üzerine evine davet etmesi anında bile Arif Bey orada bulunmuştur.³⁴³

Mustafa Kemal hakkında çıkan tutuklama emri ve sonrasına baktığımızda Arif Bey'le ilgili Armstrong'dan bilgilere ulaşıyoruz: “*Mustafa Kemal ne olursa olsun, yakalanıp Malta'ya sürülmek, ya da belki asılmak üzere Padişah'a ve İngilizlere gönderilmemekte kararlıydı. Ölmek, kuşkusuz bundan iyiydi. Kazım Karabekir'i ikna edemezse, Arif Bey'le anlaşmıştı; eğer köşeye sıkıştırılırlarsa ölene dek çarpışacaklardı. Hiçbir zaman sağ ele geçirilemeyeceklerdi.*”³⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa ile, Arif Bey arasındaki resmî ta'mim ve yazışmalar; cephedeki faaliyetleri sırasında birlikte çekilmiş birçok fotoğraflar, Arif Bey'in hizmet ve başarılarını aksettirmekten başka, bilhassa onun Mustafa Kemal'e, çok sevdiği sınıf arkadaşına sevgi, saygı ve bağlılığını da gösteren belgelerdir.³⁴⁵

Gazi Mustafa Kemal Başkumandan olunca kendisine karşı güveninden dolayı onu askeri kâtip olarak yanına almıştır. Gazi, Arif Bey'i Kolordu Kumandanı iken birkaç tehlikeden kurtarmıştır. Kılıç Ali'ye göre “*Arif Bey, Gazi'ye karşı sadıkane bağlı, minnettar görünürdü. Adeta Gazi'nin gözünün içine bakardı.*”³⁴⁶

Kinross Mustafa Kemal ile Arif Bey arasındaki ilişkiyle ilgili bir başka iddiayı ortaya atmaktadır: “*Meclis'te muhalefeti tutan kişilerden biri de Halit Paşa'ydı. Bu kişi Mustafa Kemal'in yandaşlarından biri olan başta Arif Bey olmak üzere bazılarının devlete ait bir sanayi kuruluşundan para sızdırdıklarını ve Gazi'nin düşmanlarına karşı açtıkları gizli bir siyasi kampanyayı bu parayla beslediklerini ortaya çıkarmıştı. Bu*

³⁴¹ Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s.52-53.

³⁴² Ray Brock, *a.g.e.*, s.358, 364, 402.

³⁴³ Ray Brock, *a.g.e.*, s.372-373.

³⁴⁴ H.C.Armstrong, *a.g.e.*, s.95.

³⁴⁵ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³⁴⁶ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

iddiaların arkasından mecliste kavgalar çıktı, Halit Paşa arkasından vuruldu ve beş gün sonra hayatını kaybetti.”³⁴⁷

Arif Bey’in anılarında Mustafa Kemal’in izlerini ve ondan övgülerle söz ettiğini görmekteyiz. Örneğin;

“-[...] Büyük Millet Meclisi, bu önemli görev ve zor işi (çeşitli savaş sahnelerinde askeri becerikliliği herkesçe kabul edilen) Anafartalar kahramanına bırakmağa hep beraber karar vermiş idi.

- Çanakkale’de, Kafkasya’da ve Sina Çöllerinde... Savaş talihinin parlaklığıyla ünlü Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin başkumandanlığı üstlenmeleri, ordumuzun maddi ve manevi kuvvetlerini his olunur derecede artırdı.

- Kral Konstantin ve General Papulas’ın cesurca uygulamak istedikleri bu plân, Başkumandanımızın pek etkili olan nazar-ı dahiyanelerinden kaçamamış ve müşarün-ileyhin seri ve kati kararları karşısında mahud Yunan plânı alt üst olmuş idi.

- Yaşama ve bağımsızlık hakkımızın, bütün dünya karşısında, tecellisi kesin biçimde sağlamış olan Sakarya başarısı üzerine, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine Gazilik unvanı ve Mareşallik rütbesi verildi.”³⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa’ya Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “Başkumandanlık” yetkisini vermesi üzerine, Mehmet Arif Bey’in duyduğu sevinç ve memnunluk şu sözlerle dile getirilmiştir: “Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne Yunanlıları behemehâl mağlup edeceklerinden emin ve mutmain bulunan Grubumuz ümera, zabitan (subay) ve efradı zat-ı fehîmânelerini bilfiil başlarında görmekle Anafartalar misillû parlak zaferler istihsâlinde artık zerre kadar şübheleri kalmadığına i’timad buyurulmasını istirham ve bu vesîle-i mübeccele ile Grubumuz nâmına kemâl-i hürmetle arz-ı tazimat eylerim efendim.”³⁴⁹

Arif Bey, İstiklal Savaşı zaferle sonuçlanıncaya dek Mustafa Kemal’in yanındadır. Mango’ya göre yolların ayrılması Arif Bey için kötü sonuçlar doğurmuştur.

³⁴⁷ Lord Kinross, *a.g.e.*, s.464.

³⁴⁸ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.76- 79.

³⁴⁹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1987, s.178-200.

Okul yıllarındaki arkadaşlarının hepsi Mustafa Kemal'in önderliğinde birlikte savaşacak ama zaferden sonra ayrılacaklardır.³⁵⁰

Ateş'e göre; *“Mehmet Arif Bey son birkaç yılı hariç, kısa yaşamı boyunca Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından biri, belki de en yakın arkadaşı olsa da ulusal kurtuluşun sonra Mustafa Kemal, Mehmet Arif'in aşırılıklarını frenleyemez olunca araları açılmaya başlamıştır. Kita hizmetinde bile yanından ayırmadığı ayısı yüzünden yakın tarihimizde “Ayıcı Arif” diye bilinen, bir zamanların bu parlak subayı, kaderinin çizdiği yolda hızla felaketine sürüklenmiştir. Mustafa Kemal ile Arif Bey arasındaki çatışma iki güçlü kişilikten kaynaklanan bir çatışma değil; ilk gençliğindeki hercailikten, uçarılıktan ve sorumsuzluktan sıyrılamayan Arif Bey'in yeni konumuna ve ilişkilere uyum sağlayamamasından kaynaklanan bir çatışmadır. Ve bu tür çatışmalarda da Mehmet Arif Bey'in yapısındaki insanların hiç bir başarı şansı yoktur.”*³⁵¹

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer de ikili arasındaki ilişkilerden şöyle bahsetmektedir: *“Önderimiz, dünyanın en vefalı, en âlicenap insanıdır. Gelecek nesillere bir ahlak ve fazilet dersi olarak şahit olduğum bu hadise üzerinde duracağım: Arif, şefin sınıf arkadaşı idi. Anafartalar'da onu yanına almış, erkâniharplikle taltif etmiş, terfi ettirmiş, firka erkâniharbiye reisliğine kadar yükseltmişti. 9. Ordu Müfettişi olduğu zaman onu karargâhına almış, Samsun'a çıktıktan sonra mühim bir vazife vermiş, en nihayet onun parti namzedi olarak milletvekili seçilmesini temin etmişti. Senelerce kusurlarını arkadaşlığının emsalsiz olan vefa hissi ile örtmüş, fazilet ve nimeri ile ona, iyi, dürüst, mert ve temiz bir insan olmayı telkin etmişti. Bilahare Arif Bey, kendi evinde suikastçileri barındırmıştır. Atatürk'ün şefkat, vefa, alicenaplık eserleri karşısında müspet (olumlu) kuvveder haline gelmiş olanlar da pek çoktur.”* demektedir.³⁵²

Atatürk, her insanın sonradan edinilmiş veya meslekî bir takım kusurları olabileceğini kabul etmiştir. Kusursuz insana pek nadir tesadüf edileceğini söylemiştir. O, vatana ve millete karşı yapılan suçları affetmemiştir. Kusurlarını itiraf edenleri “bir

³⁵⁰ Andrew Mango, a.g.e., s.49-50.

³⁵¹ Mehmet Arif Bey, a.g.e., s.5-6.

³⁵² Turgut Gürer, a.g.e., s.246.

gün olgunlaşır, noksanını tamamlar.” diye düşünerek suç işleyenleri affetmiştir.³⁵³ Ancak suikast işi, aynı sonucu beraberinde getirmemiştir. Çünkü Mustafa Kemal’e göre İzmir Suikasti sadece kendisini değil, cumhuriyeti ve devrimleri de hedef almıştır.

13.İSMET PAŞA İLE OLAN İLİŞKİSİ

Arif Bey ile İsmet Paşa hakkında pek çok kaynakta anlaşmazlıklar olduğundan bahsedilmektedir. Özellikle Kütahya-Eskişehir Savaşlarının ardından görevden alınması, İsmet Paşa ile olan anlaşmazlığına bağlanmaktadır. Örneğin Çiloğlu, 1922’de 3. Kolordu Kumandanlığı’na atanan Arif Bey’in, İsmet Paşa ile anlaşmazlığa düşünce aynı yıl bu görevinden ayrıldığını aktarmaktadır..³⁵⁴ Bütün bunlara rağmen İsmet Paşa’nın anılarında Arif Bey’den iyi niyetlerle bahsetmesi dikkat çekicidir. İsmet Paşa’nın Arif Bey ile ilgili anılarında düşünceleri şu şekildedir:

“Ayıcı Arif diye anılan Arif Bey de İzmir suikast davasına dahil edilmiş ve idama mahkûm olmuştur. Bu işe nasıl karıştığına akıl erdirmiş değilim. Hiç ihtimal vermezdim. Çünkü Atatürk’ün çok sevdiği yakın arkadaşıydı. Teklifsiz arkadaşıydı. Aynı sınıftan idiler. Milli Mücadele’de Batı Cephesi’nde tümen kumandanlığı yaptı, İnönü Muharebeleri’nde ve daha sonraki muharebelerde bulundu, Çerkez Ethem’in hareketlerine karşıydı. Böyle bir tertibe girmesine asla ihtimal vermezdim. Ama girmiş. Beraber çalışan insanların, hiddet ve kızgınlık zamanlarında nereye kadar gözleri kararıyor, tahmin edilemez. Arif Bey iyi bir askerdi. Bilgili, şevki idare olarak doğru görür ve doğru şevki idare eder bir kumandandı. Cesurdu. Herkes gibi kuvvetli tarafları ve zayıf tarafları olan bir insandı.”³⁵⁵

Arif Bey de Anadolu İnkılâbı adlı anılarında İsmet Paşa’dan söz etmektedir. Örneğin;

- Karlı, sisli ve fırtınalı havada yapılan bu yürüyüş, çok zahmetli idi. Baskınlara uğramak tehlikesi pek çok idi. Batı Cephesi Kumandanı Albay İsmet ve Güney Cephesi

³⁵³ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

³⁵⁴ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

³⁵⁵ İsmet İnönü, *a.g.e.*, 2.kitap, s.217.

Kumandanı Albay Refet beyefendiler, harekâtı yakından izliyor ve yönetiyorlardı.
(Kuvayı Seyyare'ye karşı gerçekleşen harekât hakkında)

- 10 ncu günü İnönü'ye gelen Batı Cephesi Kumandanı Albay İsmet Beyefendi bu heyecanlı ve kanlı savaş ile yakından ilgilenmiştir. (I. İnönü Savaşı hakkında)

-Görüşmeleri bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri idare buyurmuş ve sabık (eski) Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le, İsmet Paşa hazretleri de görüşmelere katılmışlardır. (Fransızlarla yapılan barış görüşmeleri hakkında)

-İsmet Paşa hazretlerinin başkanlıkları altındaki delege heyetimiz Lozan'a gitti. Birçok zorluklardan sonra sonunda 23 Ağustos 1923'de barış antlaşması tarafımızdan kabul edildi ve onaylandı.³⁵⁶

Arif Bey ile İsmet Paşa hakkında İstiklal Savaşı yıllarıyla ilgili Ali İhsan Paşa'dan öğrendiklerimiz ilgi çekicidir. Bu notlar Ali İhsan Paşa tarafından aktarılmaktadır ve İhsan Paşa ile İsmet Paşa uyuşmazlığı hakkında fikir de vermektedir:

“Sakarya'dan evvel, Ankara'nın tahliyesine bile başlanmış; zaferden sonra, izhar ettiği arzu üzerine ve Meclis İkinci Reisi Adnan Bey'in bir tertibiyle kendisine Müşirlik ve Gazilik rütbe ve unvanı verilmiş; bu hususta Fevzi ve İsmet Paşalar Meclis'e bir takrir (önerge) vermişler. Mustafa Kemal Paşa, Meclis tarafından Müşir yapıldıktan sonra, o da Fevzi Paşa'yı Birinci Ferik, Kazım ve Fahrettin Paşaları Mirliya yaptırmış; yeni terfi etmiş olan İsmet Paşa'ya takdirname verilmiş. Saat on bire doğru Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanlığı binasına geldi. Yanında Kalem-i Mahsus Müdürü Miralay Arif Bey vardı. Fevzi Paşa ile beraber, dördümüz bir odada toplanıp oturduk. Batı Cephesi'ndeki vaziyet hakkında konuştuk. Mütalaamı sordu: - Yeni geldiğim cihetle ahvale yakından vakıf değilim, dedim. Ancak; görünüşe göre, düşman vaziyetinde iki grup teşekkül etmiş gibi... Biri Eskişehir ve civarında; diğeri Afyonkarahisar ve civarında... Bu inkısamı dikkate alarak bizim de, biri Eskişehir karşısında, diğeri Afyon karşısında olmak üzere iki ordu veya cepheye ayrılmaklığımız lâzım; biri Batı Cephesi, mevcut; diğeri mesela Güney Cephesi olur. Zatiâliniz, Genelkurmay Başkanı'yla beraber, Başkumandan olarak iki cepheyi kumanda eder ve işbirliğini temin buyurursunuz. Ankara'da birtakım siyasi işler ve müzakereler mevcut olduğundan Ankara'dan ayrılmanıza lüzum yoktur. Mühim hareketler ve muharebeler olmadığı zaman Fevzi Paşa Hazretleri namı devletinize mutad işleri tedvir ve imza eder. Mühim hareketlerde bizzat kumanda edersiniz ve icabına göre cephelere yaklaşılırsınız. Taarruz etmek zamanı gelince, bu taarruzumuzun, Afyonkarahisar'ın cenup ve batı taraflarından düşmana kati darbe vurulacak surette tanzim ve tevcihi münasip ve müessir olur fikrindeyim. Mustafa Kemal Paşa, tam bir sükûnetle, beni dinledikten sonra: Evet, ben de sizin fikrinizdeyim, dedi. Bundan sonra Fevzi Paşa'ya dönerek: -Paşa Hazretleri, İhsan Paşa'ya ne vazife verelim, diye sordu. Fevzi Paşa: Elcezire Cephesi ve Merkez Ordusu Kumandanlığı var. Her ikisi için Meclis'te müzakere ve münakaşalar cereyan ediyor. Bunlardan hangisini değiştirmek lazım gelirse, oraya

³⁵⁶ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.57, 63, 80, 83.

İhsan Paşa'yı göndeririz, cevabını verdi. Mustafa Kemal Paşa, sağ elini kaldırarak: -Yook!... Paşa'dan en mühim Yunan ordusuna karşı istifade edelim, dedi. Bunun üzerine, ben müsaade isteyerek, odadan dışarı çıktım ve onları yalnız bıraktım. Biraz sonra Arif Bey de, dışarı geldi.- Bravo İhsan! dedi. Teklifin çok iyi oldu. Seni İsmet'in maiyetine vermeleri ihtimali de vardı... Ne münasebet, dedim, ben İsmet Paşa'dan her hususta kıdemliyim. Mektepten iki sene evvel çıkmışım. Harb-i Umumi sonunda ben Altıncı Ordu Kumandanı Miralaya Ali İhsan Paşa, o, Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay İsmet Bey olarak harpten çıkmış idik. Yanlışlık olmasın; sen bu fena işin önüne geçmeye çalış...[...] Fevzi Paşa'ya, "İsmet Paşa'nın emri altına girmek, benim için pek ağır bir şeydir. Biraz düşünüyüm" dedim. Kendi kendime düşündüm: Tertibat iyi ama, Batı Cephesi Kumandanı'nın emri altına beni ve ordumu sokmanın hikmeti ve sebebi nedir? Dün, Arif Bey'e tembihim hiçbir fayda vermemiş; hemen telefonla Arif'i buldum ve sebebini sordum, dedi ki:- İsmet Paşa itiraz ediyor; "Siz Meclisteki işlerle ve siyasetle meşgul iken, geriden cepheye doğru ikmal işleri ve menzil tertibatı iki cephe arasında iyi tanzim ve idare olunamaz. Tevhid-i hareket da güçtür. Vaktiyle Refet Paşa tecrübesi bunu göstermiştir" tarzında mütalaa serdetmiş; kıdem meselesine gelince, "Anadolu'da kıdem, Anadolu'ya geldiği günden başlar" diyorlar. -Ben Anadolu'ya gelmedim ise, bu kendi keyfimden ve onlar gibi İstanbul'daki rahatımı feda etmemekten ileri gelmemiştir..."

İstiklal Savaşı sürecinde Ali İhsan Paşa ile İsmet Paşa'nın anlaşmazlığına Arif Bey'in de şahit olduğu görülmektedir. Ali İhsan Paşa 'İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri' adlı eserinde "*Muahaze ve ihtar ifade eden cevaplar geldikçe, İsmet Paşa'nın, beni istifaya zorladığı açıkça anlaşılıyordu. Diğer taraftan her vesileden istifade ederek beni Mustafa Kemal Paşa'ya çekiştirdiğini de Akşehir'den avdetinde, Miralay Arif Bey söyledi.*" demektedir. Aynı eserde Ali İhsan Paşa şunları söylemektedir:

"6/12/1921 Çarşamba günü trenle Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal ve Arif Beyler Akşehir'den Çay istasyonuna geldiler. Kendilerini burada karşıladım. Biraz görüştük; otomobile binip Ankara'ya avdet ettiler. Franklin Bouyon'dan birçok sözler almışlar. Mustafa Kemal Paşa'nın Kalemi Mahsus Müdürlüğü'nü yapan sınıf arkadaşım Albay Arif Bey'le bir kenarda konuşurken şu malûmatı aldım: İsmet Paşa benim aleyhimde türlü türlü entrikalar çeviriyor ve Mustafa Kemal'e beni çekiştiriyormuş. Akşehir'de iken birkaç defa, 1. Ordu'dan gelen raporları göstermiş ve şikâyetler yapmış. Mustafa Kemal'in ne cevap verdiğini bilmiyor; çünkü Mustafa Kemal Paşa bazen işaretle, bazen da kağıt üzerine kalemle yazarak bunları İsmet'e okutmak suretiyle cevap veriyormuş. İsmet Paşa'nın beni kızdırıp istifaya mecbur etmek istediğini zannelediğini, Arif Bey, şahsî mütalâa olarak söyledi.- İşin farkındayım; dedim. Fakat gürültüye pabuç bırakmak niyetinde değilim. Vatana karşı deruhte ettiğim vazifeme yılmadan devam azmindeyim. Bari Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'yı Cephe Kumandanı yapsa...- İcabında yine kendisi kumandayı eline almak için, cevabını verdi ve güldü; elimi sıkarak veda etti. Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitti. Bunlar, otomobil ile hareket ettikten sonra, ben de Çay'a döndüm."³⁵⁷

³⁵⁷ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, 5.Cilt, s.108, 109, 116, 324, 344.

Sabis'in hatıralarına göre Arif Bey'in en büyük sıkıntılarında biri İsmet Paşa'dır; İsmet Paşa'yı çekememiştir. Gazinin namzedi olarak Eskişehir'den milletvekili seçilmiş, Meclis'e geldikten sonra İsmet Paşa ile mücadeleyi kendisine başlıca hedef edinmiştir. Meselâ günün birinde Kılıç Ali Bey:

“Arif Bey, İsmet Paşa ile niçin bu kadar uğraşıyorsun? Gazi sıkılıyor!” demiştir. Cebinden hemen bir defter çıkarmış:

-”Birader, nasıl uğraşmayayım? İşte bak: İsmet Paşa Müdâfaa-i Milliye'nin askerî arabaları ile köşküne kireç naklettirmiş! Bu da olur mu ya?” karşılığını vermiştir. Böyle birtakım meselelerden bahsetmiştir.³⁵⁸

*“Milli mücadeleye sonradan katılanlardan İsmet Paşa, kendisinden daha üst rütbeli birçok kumandan göz ardı edilerek Batı Cephesi'nin kumandanlığına getirilmişti. Önce Refet (Bele), sonra Mustafa Kemal'in yakın dostu Ayıçı Arif'le araları bozulmuş ve Arif, 1922 Haziranında 3. Kolordu Kumandanlığı'ndan alınmıştı.”*³⁵⁹ Bu fikirlerin sahibi Mango'ya da Mehmet Arif'in görevden alınmasında İsmet Paşa'ya işaret etmektedir.

14.HAKKINDAKİ İDDİALAR VE DÜŞÜNCELER

İstiklal Savaşı'nın önemli isimlerinden biri olan Arif Bey, hem yerli hem de yabancı kaynaklarda adı sıkça geçen bir isimdir. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olması, birlikte kader birliği yapmaları, İzmir Suikasti sonrasında Arif Bey'in asılması, bu ismi daha da ön plana çıkarmaktadır. Bu bölümde Arif Bey hakkında tarihçi, yazar, gazeteci, milletvekili gibi toplumun farklı kesimlerinde yer alan kişilerin, onunla ilgili görüş ve düşünceleri irdelenmiştir.

Arif Bey, ‘Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Hayatı’ adlı eserde, cumhuriyetin kurulmasında önemli rol oynayan isimler arasında gösterilmektedir.³⁶⁰ Bunun gibi daha pek çok kaynakta hem hatıratı hem de yaptıklarıyla anılmaktadır.

³⁵⁸ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s.36-59.

³⁵⁹ Andrew Mango, *a.g.e.*, s.324.

³⁶⁰ Yücel Özkaya ve diğerleri, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, ATAM, Ankara 2003, s.27.

Erik Jan Zürcher'e göre "Arif Harbiye yıllarından beri Mustafa Kemal'in çok yakın arkadaşı idi. İstiklal Savaşı'ndan sonra İsmet'in (İnönü) siyasetlerini sert bir biçimde eleştirdi. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı. Seçim kampanyalarında yanında bir ayı dolaştırdığı için Ayıcı Arif olarak tanınmıştır."³⁶¹ Zürcher, burada bir yanlışlığa düşmektedir. Çünkü Arif Bey'in 'ayıcı' lakabını alması ayısını seçim kampanyalarında dolaştırmasıyla değil, savaş yıllarında bu ayıyı beslemesiyle ilgilidir.

Toktamış Ateş İzmir Suikasti ve Atatürk'le olan ilişkileri çerçevesinde Arif Bey'le ilgili şunları dile getirmektedir: "Genel bir yaklaşım vardır. "İhtilal çocuklarını yer" derler. Bizim ihtilalimizde de aynı şey yaşanmıştır. Bunun en somut ve dramatik görüntüsü İzmir Suikasti sonrasında kurulan darağaçlarıdır. Özellikle Ayıcı Arif'in encamı³⁶² tam bir dramdır. Ulusal savaşımızda yer alan üç kişinin kaderini tam bir 'dram' olarak değerlendiririm. (Diğer dramlar hariç...) Bunlardan biri Çerkes Ethem ve bunun kaderi; diğeri Osman Ağa (Topal Osman) ve onun kaderi ve nihayet üçüncüsü Ayıcı Arif'tir. Ayıcı Arif, Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından biriydi ve 'senli benli' konuştuğu ender insanlardandı. (Ayıcı lakabı sefer sırasında çadırında bir ayı yavrusu beslemesinden geliyordu.) Yukarıda zikrettiğim 3 karakterden ilk ikisi; uzaklaştıkları noktaların hazımsızlığı içinde 'ne oldum budalası' olarak kendi kaderlerini kendileri noktadılar. Ayıcı Arif ise ataklığının ve yanlış arkadaş seçmenin kurbanı oldu. Hepsine yazık olmuş... Arif Bey idam kararından sonra Mustafa Kemal'e ulaşmak için çok uğraştı. Ama ulaşamadı..."³⁶³

Gazeteci Timuçin Mert, Arif Bey'in iyi bir istihbaratçı olduğunu, zaman zaman ayıcı kılığında düşman saflarına geçerek bilgi topladığını, kritik zamanlarda Atatürk'ün dublörülüğünü üstlendiğini bir yazısında anlatmaktadır.³⁶⁴ Timuçin Mert ile Yeniçağ gazetesinde yaptığımız röportajda, bu bilgileri kendi görüşlerinden hareketle ortaya koyduğunu anlatmıştır: "Miralay Arif Bey, sanki unutturulmuş bir isim, hakkında fazla bilgi yok. Miralay Arif, İstiklal Savaşı'nda Mustafa Kemal'in hep yanında. Eskişehir'i düşürmekle suçlanıyor. Ancak buna rağmen Mustafa Kemal'in yine yanında göreve geliyor. Başarısız bir insanın onun yanına verilmesi soru işareti. (Dublörü olduğu

³⁶¹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., 247-285.

³⁶² Son, işin sonu; TDK Web Sitesi, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, 02.09.2012, sa 15:00.

³⁶³ Toktamış Ateş, "İzmir suikastı", Bugün gazetesi, 12 Haziran 2010.

³⁶⁴ Timuçin Mert, "Atatürk'ün Dublörü Nasıl Öldürüldü?", 15 Kasım 2008, Bugün, <http://gundem.bugun.com.tr/ataturk-un-dubloru-nasil-olduruldu-46040-haberi.aspx>, 6.10.2012, sa.09:00.

iddiası hakkında) Kaynaklarda hep ikiz kardeşi gibi ona benzediği anlatılıyor. Kaburgasının kırıldığı akşam cepheye gitmesi sıradan bir durum değil. Mustafa Kemal'in aynı zamanlarda farklı yerlerde görülmesi, onun dublörü olduğu tezini güçlendiriyor.”³⁶⁵

Gazeteci Muhittin Nalbantoğlu, yaptığımız bir görüşmede Ali İhsan Paşa'nın kendisine Arif Bey'le ilgili bir takım hatıralar aktardığını anlatmıştır. Ali İhsan Paşa'nın bu hatıraları İstiklal Savaşı'yla ilgilidir ve aynı zamanda Halide Edip Adıvar'ın daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz anılarıyla örtüşmektedir.

Gazeteci Can Dündar, Atatürk'le beraber Samsun'a çıkan kişilerle ilgili kaleme aldığı bir yazısında Arif Bey hakkında “...9. Ordu Müfettişliği'nin Erkânı Harp Reis Yardımcısı Kurmay Albay Mehmet Arif'in kaderi daha da beter oldu. Harp yıllarında İnegöl'de bulunduğu üç aylık bir ayı yavrusuna çadırında baktığı için 'Ayıcı Arif' lakabıyla ünlenen Mehmet Arif, suikast davasında İstiklal Mahkemesi'nce idama mahkum edildi ve asılarak öldürüldü.” demektedir.³⁶⁶

Goloğlu, Arif Bey hakkında “Ordu Kurmay Başkan Yardımcısı olan Kurmay Yarbay Arif Bey, daha sonra albaylığa yükselmiş, kolordu kumandanlığı yapmış, çadırında bir ayı yavrusu beslediği için Ayıcı diye anılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın hizmetlerinde bulunmuş ve yine onun emriyle ikinci dönemde Eskişehir'den milletvekili olmuştur. Arif Bey, İsmet Paşa'yı hiç sevmez, yolsuzluklar yaptığını iddia eder, cep defterine 'asker arabalarıyla köşküne kireç taşıyor.' gibi notlar yazar ve bunları herkese söylermiş.” sözleriyle düşüncelerini aktarmaktadır.³⁶⁷

Çetin Altan, içinde Arif Bey'in de bulunduğu Bandırma Vapuru'nda yer alan kumandanları 'özel kadro' olarak değerlendirmektedir. Altan, Arif Bey'le ilgili “Bandırma vapuru kadrosundan Kurmay Albay Arif - ki lakabı Ayıcı Arif'ti - belgesel ve acıklı bir film konusu da olabilir ileride... Ayıcı Arif, Gazi'nin hem okul arkadaşı, hem yakınıydı. 1925'te Gazi'ye karşı bir suikast düzenlendiği iddiasıyla yakalanıp tutuklananlar arasında, o da tutuklanıp yargılanmış ve idam edilmişti. Sabaha karşı idam sehpasına götürülürken, - rivayet edilir ki - infazları yerinde izleyen üst düzey bir görevliye: “Kuzum söyleyin Mustafa'ya, kendisi kaç yıllık yakın dostum, kurtarsın

³⁶⁵ Timuçin Mert ile röportaj, 29.06.2012, Yeniçağ Gazetesi, İstanbul.

³⁶⁶ Can Dündar, “Peki Bandırma'nın öbür yolcularına ne oldu?”, Milliyet, 22 Mayıs 2004.

³⁶⁷ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 198.

beni” demiş. Aldığı cevap: “Sabahın bu erken saatinde bir kelle için, adamı uyandırmayalım, olmuş.”³⁶⁸ sözleriyle Arif Bey’in kendi üslubuyla kısa hikayesini anlatmaktadır.

Tevetoğlu ise; “Dokuzuncu Ordu Kıtataı Müfettişliğı Erkân-ı Harbiye Reis-i sanisi olarak 19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı saat 06:00’da Atatürk’le Samsun’a çıkanlardan biri bulunan Kurmay Yarbay Mehmet Arif Bey, aynı zamanda Atatürk’ün en yakın sınıf arkadaşlarındandı. Ne yazık ki bu Millî Mücadele kahramanı değerli asker, fakat talihsiz Türk evladı, İzmir Suikasti davasında idam olunmuştur.” demektedir.³⁶⁹

Vamık Volkan ve İtzkowitz’e göre, “Mustafa Kemal’e Samsun’a giderken eşlik edenlerden biri de okul yıllarında sınıf arkadaşı olan ve Ayıcı Arif lakabıyla tanınan Mehmet Arif (Adana) idi. Mehmet Arif, evcil bir ayı besliyor ve onunla güreş tutuyordu. Sonraki yıllarda Mehmet Arif, Mustafa Kemal’in yaşamında önemli bir rol oynayacaktı. Birlikte Harbiye Mektebi’nde okudukları yıllarda Mehmet Arif’in Mustafa Kemal’i taklit ettiğini Ali Fuat’ın anılarından biliyoruz.”³⁷⁰

Mehmet Arif hakkında Yalçın Küçük, “Karargâhında ayı beslediğı için Ayıcı Arif olarak bilinen Albay Arif’in ise, Kemal Paşa’nın en yakın arkadaşı olduğı son derece kesindir; Kemal Paşa hakkında en eleştirel biyografinin yazarı Armstrong, hem buna işaret ediyor ve hem de spekülasyona açık ifadeler kullanıyordu. Suikastle, Canbulat’ın hiçbir ilgisi olmadığını biliyoruz ve Arif’inki arkadaş sitemlerini aşmıyordu.”³⁷¹ biçiminde değerlendirme yapmaktadır.

Murat Bardakçı’ya göre; “Mustafa Kemal Paşa ile beraber Samsun’a çıkanların bir kısmı sonraki senelerde devletin üst kademelerine yükseldiler. Samsun yolcularının arasından generaller, büyükelçiler, milletvekilleri ve hatta bir de başbakan çıkacak ama içlerinden biri, Kurmay Binbaşı Arif Bey, kader yoldaşlığı ettiği Paşa’sına suikast hazırlığı içerisinde bulunmakla suçlanarak idam edilecekti.”³⁷²

³⁶⁸ Çetin Altan, “Siyasal tarihimizin buzlu camları ve Sandras Dağları”, Milliyet, 26 Mayıs 2004.

³⁶⁹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³⁷⁰ Vamık Volkan ve İtzkowitz, *a.g.e.*, s.176.

³⁷¹ Yalçın Küçük, *Sırlar*, 2.basım, İthaki Yayınları, İstanbul 2005, s.179.

³⁷² Murat Bardakçı, “Atatürk’le Samsun’a Çıkan Heyet”, Hürriyet, 19 Mayıs 2005; Abdullah Özkan, *a.g.e.*, s.140.

Hasan Rıza Soyak'a göre "Atatürk'e suikast yapacak kişiler arasında, Eskişehir Milletvekili Ayıcı Arif Bey'in (Milli Mücadele esnasında karargâhında bir ayı beslediği için böyle anılır idi) bulunması tepkiyle karşılanmıştı; çünkü Milli Mücadele esnasında, kurmay albay olarak, muhtelif komutanlıklarda ve bir müddet Başkomutanın doğrudan doğruya maiyetinde bulunmuş olan bu zatı, Atatürk'ün nasıl her zaman himaye ettiğini ve kendisine ne kadar büyük iyiliklerde bulunduğunu herkes biliyordu.[...]" Hasan Rıza Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar' adlı eserinde "Arif Bey, nasıl seçilmiş olursa olsun, nihayet bir milletvekili idi. Elbette ki samimi düşünce ve kanaatlerini mecliste ve her yerde serbestçe söyleyip savunmak hem hakkı, hem de vazifesi idi. Kendisini milletvekili seçtiren fırkaya, hatta Atatürk'ün şahsına ve fikirlerine birçok meselelerde muarız ve muhalif olabilirdi. Peşinden gidecek kimseler bulabilirse, bizzat bir muhalefet fırkası da kurabilir yahut kanun yolundan kurulan böyle bir fırkaya girebilirdi; nitekim girmişti de. Bu hareketleri, bazıları tarafından, vefakârlığa ve siyasi ahlâka aykırı sayılsa bile, şüphe yok ki, umumiyet itibarıyla tabii ve hoşgörülürdü. Atatürk gibi sayısız iyiliklerini gördüğü mert bir insana, bir vatan kurtarıcısına karşı suikast tertip eden bir ocağa katılmış" demektedir.³⁷³

Gazeteci İsmail Arar da Mehmet Arif'in hayatını şu şekilde özetlemektedir: "Her zaman yanında bulundurduğu ayısı yüzünden (Ayıcı Arif) diye anılan Mehmet Arif 1882 yılında Adana'da doğmuştur. Yusuf Ziya Bey'in oğludur. Karakeçili aşiretine mensup idi. 1905 yılında mezun olmuştur. Atatürk'le sınıf arkadaşıdır. 1905 yılında Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay yüzbaşı olmuştur. Alman ordusunda üç yıl staj yapmış, Balkan Savaşı'nda 'Numune Mitralyöz Bölüğü Komutanlığı' görevinde bulunmuştur. Maltepe Piyade Atış Okulu'nda öğretmenlik ve müdür yardımcılığı yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de 5. ve 11. Tümen Kurmay Başkanı, Kafkas Cephesi'nde III. Kolordu Kurmay Başkanı, Suriye Cephesi'nde XX. Kolordu Kurmay Başkanı, 53. Tümen Komutanı olarak bulunmuştur.

Atatürk'ün isteği ile Dokuzuncu Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Yardımcısı olmuştur. 1920 yılı Nisan ayında 11. Tümen Komutanlığı'na atanmış, tümeni ile önce Pozanti'da Fransızlara karşı savaşmış, sonra Düzce İsyanı'nın bastırılmasında görev almış, I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde bulunmuştur. 3. Grup Komutanı olarak

³⁷³ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s.338-345.

Kütahya - Eskişehir Muharebelerine katılmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Başkumandanlık karargâhında görevlendirilmiştir. 1922 yılı başında III. Kolordu Komutanlığı'na getirilmiş ise de ordu komutanı ile geçinemediği için Millî Savunma Bakanlığı emrine nakledilmiştir. TBMM'nin ikinci dönemi başında (Ağustos 1923) Eskişehir milletvekilliğine seçilmiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girmiştir. İzmir'de Atatürk'e yapılmak istenen suikast teşebbüsü ile ilgili görülerek tutuklanmış ve İstiklâl Mahkemesi kararıyla 13 Temmuz 1926'da İzmir'de idam edilmiştir."³⁷⁴

Armstrong, Bozkurt adlı kitabında Mehmet Arif ile Mustafa Kemal'in sırdaş olduklarını, Mustafa Kemal'in onu yanından ayırmadığını söylemektedir. Ancak Sadi Borak, 'Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı "Bozkurt" Kitabındaki Yanlışlar ve Çarpıtmalar' adlı kitabında Arif Bey'le ilgili şu çarpıcı bilgileri vermektedir: "*Arif hiçbir zaman, hiçbir hususta Mustafa Kemal'in sırdaşı olmamıştır. Bütün Anadolu devrimi senelerinde Mustafa Kemal, Arif'i şöyle görevlendirmiştir: Mustafa Kemal Samsun'a çıktıktan sonra Arif'i beraberinde bulundurmamıştır. Sivas'a, Erzurum'a, Ankara'ya beraber götürmemiştir ve kendisinden uzak görevlerde bulundurmuştur. Yunanlılara karşı Batı Cephesi kurulduktan sonra İsmet Paşa'nın emrinde önce bir fırka kumandanı, sonra da bir grup (kolordu) kumandanı olmuştur. Fakat Arif, ordu Sakarya'ya çekilirken büyük hatalar işlediği anlaşıldığından cephe kumandanı İsmet Paşa tarafından Başkumandan olan Mustafa Kemal'e şikâyet edildi. Mustafa Kemal, cepheyi böyle bir kumandanın zararından korumak için Arif'i, şartların izin verdiği en ağır ceza olarak kumandanın çekmiş, karargâh emrine vermişti. Sakarya Meydan Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in ufak bir askeri kabinesi vardı. Onun reisi, Liman von Sanders'in Erkân-ı Harbiye Reisliği'ni yapmış olan Kâzım Paşa'dır. Arif, karargâh emrindeyken bu kişinin emrindeydi. Daha sonra Arif askerlikten çekildi, milletvekili oldu. Bundan sonra Mustafa Kemal'in muhalifleri ile birleşti ve özellikle Mustafa Kemal'in şahsına suikast yapanların her defasında başında bulundu ve bilindiği gibi İstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edildi.*"³⁷⁵ Borak'ın bu düşünceleri Arif Bey'le ilgili olumsuz yargılar içermektedir.

Tevetoğlu, Arif Bey hakkında söylenen olumsuz düşünceler için "*Atatürk'ü çok seven bu yakın sınıf arkadaşının İzmir Suikasti vakasına sokularak idam edilmesinden*

³⁷⁴ İsmail Arar, a.g.m., İstanbul, s.4.

³⁷⁵ Sadi Borak, a.g.e., s.58-60.

sonra aleyhinde yapılan neşriyat, hâdiseden 30 - 45 yıl sonradır.” demekte, bunları “Hiçbir ciddî iddia ve ispat taşımayan hissî ve sübjektif yermeler, suçlamalar” olarak değerlendirmektedir.³⁷⁶ Fethi Tevetoğlu, Arif Bey hakkındaki pek çok bilgiyi yeğeni Avukat Acar Necati Kutluğ’dan aldığını belirtmektedir.³⁷⁷

Atatürk’ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Arif Bey’i “kara yazılı” olarak nitelendirmektedir.³⁷⁸ Gürer’e göre; “Türkiye Cumhuriyeti Atatürk’e yönelik olmayıp da unvansız bir Atatürk’e suikaste ait kalsa idi çok muhtemeldir ki Atatürk Arif Bey’i yine affederdi. Fakat suikast faillerinin cezalarını takdir ve hükmeden milli vicdandı, Atatürk değildi. Nihayet Arif Bey, Anafartalar’da Kireçtepe savaşlarında can veren Türk kahramanlarının toplanabilen naaşları üzerindeki düşmanın attığı irili, ufaklı şarapnel kovanlarından yaptırdığı şehamet (yiğitlik) velinimeti Atatürk’e olan kötülüğünü Türk tarihine yadigar ve ibret misali bırakarak ömrünün sahifesini kapadı.”³⁷⁹

İstiklal Savaşı’nın önemli kumandanlarından biri olan Orgeneral Asım Gündüz, Milli Mücadele yıllarını anlatırken, grup kumandanlıklarına I.Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde yetişmiş, I.ve II. İnönü Savaşları’nda çetin imtihanlardan geçmiş genç kumandanlar getirildiğini, tam bir vicdan rahatlığı ile, hakkın rahmetine kavuşmuş bulunan bu yiğit gaziler arasında Arif Bey gibi kahramanların var olduğunu söylemektedir.³⁸⁰

Uğur Mumcu ise, Arif Bey hakkında şunları söylemektedir: “Suikastçilerden biri de Miralay Arif Bey’di. Arif Bey, Gazi Paşa’ya ikiz kardeşi gibi benzeyen; Gazi Paşa’ya bağlı bir kumandı. Samsun’a Mustafa Kemal ile birlikte çıkan Arif Bey, Kazım Dirik’in yardımcılığını da yapmıştı. Gazi Paşa’ya bu kadar bağlı görünen Arif Bey nasıl olmuştu da böylesine bir suikaste karışmıştı? İzmir’deki mahkeme, suikast eylemi ile ilgiliydi. Bu davada ölüm cezalarına çarptırılanlar - Şükrü Bey, Baytar Rasim, Ziya Hurşit, Sarı Efe Edip, Laz İsmail, Gürcü Yusuf gibi - gerçekten suikastin planlanmasında etkin rol almışlardı. Ayıcı Arif ve Rüştü Paşa gibi sanıkların da suikastin planlanmasından haberli oldukları anlaşılmıştı.”³⁸¹

³⁷⁶ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³⁷⁷ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1971, s.284.

³⁷⁸ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

³⁷⁹ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.146-148.

³⁸⁰ Asım Gündüz, *Hatıralarım*, Hazırlayan: İhsan Ilgar, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1973, s.57.

³⁸¹ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, s.10,107.

“Başverenler Başkaldıranlar” adlı eserinde Ergun Hiçyılmaz şu düşünceleri dile getirmektedir: “Arif Bey, miralay idi. Kolordu kumandalığı yapmış ve Başkumandan Atatürk’ün güvenini kazanmıştı. Atatürk daha sonra onu kendine askeri kâtip yapacaktı. Atatürk’e karşı sadık ve inanan bir kişi görünümündeydi. Genel olarak hoşsohbet, sevimli bir kişi olarak tanınırdı. En büyük özelliği İsmet Paşa karşıtı olmasıydı. Paşa ile aralarında gerginlik vardı ve bu yüzden İnönü’yü çekemezdi. Atatürk tarafından Eskişehir’den milletvekili adayı gösterilmiş ve Meclis’e geldikten sonra İnönü karşıtı düşüncelerini her fırsatta ortaya koymuştu. Öylesine karşıydı ki, onun her uygulamasını defterine not eder ve yeri geldiğinde çıkarıp okurdu. ‘Bakın İsmet Bey Müdâfaa-i Milliye’nin askeri arabaları ile köşküne kireç taşıtmış. Bunu görmemezlikten mi gelelim.’ Arif Bey görmemezlikten gelmemişti. İnönü de, İstiklal Mahkemesi de Arif Bey’i görmemezlikten gelmeyecekti. Başverenlerden biri oluyordu Ayıcı Arif...”³⁸²

Bu bölümde sözleri verilen kişilerden hareketle, Arif Bey’in bazı kaynaklarda adeta kahraman gibi anlatıldığı, bazı kaynaklarda da olumsuz bir takım özelliklerle anıldığı görülmektedir.

15. ANADOLU İNKİLÂBİ İSİMLİ HATIRATI

Mehmet Arif Bey, İstiklal Savaşı’ndan sonra bu dönem ile ilgili hatıralarını yazmış bir kumandandır.³⁸³ Kendisinin de birçok safhalarına katıldığı 1919-1923 olaylarını anlatan anılarına Mehmet Arif, *Anadolu İnkılâbı, Mücâhedât-ı Milliye (Milli Mücadeleler) Hatıratı* adını vermiştir.³⁸⁴ İlk baskısı İstanbul’da 1924 yılında yapılmıştır. Mehmet Arif’in anıları 90 sayfalıktır ve bu eserin ilk fiyatı 40 kuruştur.³⁸⁵ *Anadolu İnkılâbı, Mücâhedat-ı Milliye Hatıratı 1335-1339* adlı İstiklal Savaşı anıları, 1987’de *Anadolu İnkılâbı, Milli Mücadele Anıları (1919-1923)* adıyla yeniden yayımlanmış,³⁸⁶ kitaptaki bazı Arapça veya Farsça kelimelerin sadeleştirilmesiyle, eser

³⁸² Ergun Hiçyılmaz, *a.g.e.*, s.110-111.

³⁸³ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.69.

³⁸⁴ Nejat Göyünç, *Atatürk ve Milli Mücadele*, 2.baskı, Damla Matbaacılık, Konya 1987, s.9.

³⁸⁵ Türker İnanoğlu, *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası*, Cilt II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s.864.

³⁸⁶ Fahrettin Çiloğlu, *a.g.e.*, s.233.

Türk okuyucusuna sunulmuştur.³⁸⁷ Arba Yayınları tarafından 158 sayfa halinde ve sonuna yakın tarih ile ilgili bazı eserlerden Mehmet Arif Bey hakkında yayınlanmış olan yazılar ilave edilerek yayınlanan kitabın başında, Prof. Dr. Toktamış Ateş tarafından yazılmış ve Mehmet Arif Bey ile eseri hakkında kısa bilgi veren bir sunuş bulunmaktadır. Eserde Batı Anadolu'daki milli direniş hareketleri, Batı Cephesi'nin oluşturulması ile İstiklal Savaşı hakkında bilgiler yer almaktadır.³⁸⁸

Arif Bey, günümüzde İstiklal Savaşı ya da Kurtuluş Savaşı olarak isimlendirdiğimiz dönemi *Mücahedat-ı Milliye* yani *Milli Mücadele* dönemi olarak adlandırmıştır. İstiklal Savaşı'nın hemen arkasından bu ismi vermesi ve günümüzde de pek çok kullanımda bu adın geçerli olması Arif Bey'in eserini daha değerli kılmaktadır. Bu durumda eserin, 'Türklerin istiklalini kazandığı döneme ismini veren önemli kaynaklardan biri olduğu' söylenebilir. Ayrıca Arif Bey, İstiklal Savaşı yıllarındaki hatıralarını kaleme aldığı bu yapıta *Anadolu İnkılâbı Hatıratı* adını da vermiştir. Söz konusu süreci bir inkılâp olarak gören Arif Bey, bu yönüyle de öncülük etmiştir. Çünkü bu kavram, daha sonraki dönemde pek çok tarihçi ve yazara ilham verecektir.³⁸⁹

Arif Bey'in *Anadolu İnkılabı* adlı eseri, yaşadığı olayların anlatılışdır. Ancak hatıradan çok bir tarih kitabı üslubunda kaleme alınmıştır. Bu kitabın en önemli yanı, İstiklal Savaşı'ndan hemen sonra yayınlanmış olmasıdır.³⁹⁰ Eskişehir Milletvekili Arif Bey'in, "Miralay, Sabık Kolordu Kumandanlarından" imzası ile sağlığında yayımladığı eseri, gerçekçi bir hatıratır.³⁹¹ Arif Bey'in hatıratında, kişilik özelliklerini ortaya koyan olaylar ya da bilgiler pek yer almamaktadır.³⁹² Bu nedenle Arif Bey'in hatıratı, biyografi çalışmamıza ciddi bir katkı sağlamamıştır.

Ölümünden sonra arkasından yazılmış küçültme çabalarına rağmen, Arif Bey'in Millî Mücadele'deki önemli hizmetleri, sağlığında bizzat yazdığı ve yayınladığı eseri ile tarihteki yerini almıştır.³⁹³ Arif Bey, *Anadolu İnkılabı, Millî Mücadele Anıları (1919–1923)*, isimli hatıratında, sadece askeri meselelerle değil, ülkenin siyasi durumuyla da

³⁸⁷ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, s.3-4.

³⁸⁸ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.24-25,69, 416.

³⁸⁹ Değerli tarihçi Süleyman Beyoğlu da yaptığımız görüşmede bu yönde görüşlerini belirtmiştir.

³⁹⁰ Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.24-25,69, 416.

³⁹¹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

³⁹² Hamdi Gürler, *a.g.e.*, s.69.

³⁹³ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.³⁹⁴ Özellikle bu değerlendirmelerde İstanbul Hükümeti'nin izlediği politikalarından ve İtilaf Devletleri'nin tutumundan bahsetmiştir.

Arif Bey'in *Anadolu İnkılâbı, Mücâhedâtı Milliye Hatıratı* adlı kitabı, İstiklal Savaşı'nda görev alan kumandanlardan birisi tarafından, içinde yaşadığı olaylar üzerinde yazılmış hemen hemen ilk kitaptır. Fakat bu kitap sahibine Arar'ın deyiimiyle 'uğursuzluk' getirmiştir. Çünkü suikast sanığı olarak Ankara'da tutuklanan Arif Bey'in evinde bulunan ve kendisi için sakladığı bir nüshasında el yazısı ile sayfa kenarlarına yazdığı notlar mahkemede kendisi aleyhinde delil olarak kullanılmıştır.³⁹⁵

25 Ocak 1924 tarihli kitabın önsözünde³⁹⁶ Mehmet Arif Bey, okuyucuya şöyle seslenmektedir:

“Senelerce milli savaşmalara, çeşit çeşit inkılâplara sahne olan Anadolu hakkında çeşitli birçok eserin yayınlanacağı tabiidir. Fakat bunun uzun bir zamana bağlı olduğunu zannediyorum. Çünkü, Türkiye İnkılâbı; çoktan tarihe karışmış olmasına rağmen buna dair henüz tek bir eser bile yayınlanmamıştır.

Gerçi bu muazzam inkılâbı tamamıyla tasvir etmek kolay bir iş değildir. Böyle mühim ve muazzam bir eser belki Genelkurmay (Başkanlığı) tarafından yazılarak yayınlanacaktır. Fakat bu gibi resmi ve askeri eserlerin yayınlanmasını beklemenin pek de makul ve yerinde olamayacağı görüşündeyim. Bilhassa; Büyük Millet Meclisi'nin, Milli Savunma'nın ve Genel Kurmay'ın mevcut olmadığı Milli Ayaklanma devresine ait savaşlar ve milli harekât anılarının mutlaka ayrı ayrı yayını suretiyle milli tarihimizin ikmal ve tamamlanmasına çalışmak, her vatandaş için bir görevdir, bir borçtur.

Bendeniz, hem bu borcu kısmen yerine getirmek ve hem de Anadolu'ya son zamanlarda çıkmış veya Anadolu İnkılâbı'nı uzaktan seyretmiş bulunan kişileri mümkün mertebe aydınlatmak maksadıyla şu eserin yayınlanmasını yararlı gördüm.

Çeşitli olaylarla ilgili anılarımı yazarken kişiliğe değinmekten sakınmağa, fakat gerçeklerden de ayrılmamağa gayret ettiğimi arz ederim. İstiklâl Harbimizde mühim roller ifa etmiş olan doğu harekâtı ve muzafferiyetinden yeterli derecede söz edemediğimden dolayı affımı istirham eder, bu görevi daha çok ilgili bulunan arkadaşlara bırakırım.

Çok ümit ve temenni ederim ki bu eserin yayınlanması, birçok arkadaş ve vatandaşlara cesaret vermiş olacak ve bu vesile ile milli harekâtımıza dair daha bir çok olaylar ve önemli hadiseler -çeşitli lisan ve

³⁹⁴ Fatih M.Derivoğlu, “Bir Sivas Kongresi Bibliyografyası Denemesi”, ATAM Dergisi, Sayı 62, Cilt XXI, Temmuz 2005, www.atam.gov.tr adresinden alınmıştır.

³⁹⁵ İsmail Arar, *a.g.m.*, İstanbul, s.4.; Araştırmamız esnasında bu notlara rastlanmamıştır.

³⁹⁶ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, s.3-4.

kalemlerle- umumun geciktirilmiş incelemesine ve mütalâasına bırakılmış bulunacaktır.”³⁹⁷

Mehmet Arif Bey, önsözde bu kitabı neden yazdığını anlatmıştır. Ayrıca bu çalışmasının aynı alanda diğer araştırmacılara da cesaret vermesini dilemektedir.

Bu kaynak İstiklal Savaşı bakımından önemlidir. Arif Bey’in hatıratı “bağımsız tanıklıklarda bulunarak, kabul edilmiş tarihi genişletmeyi ve düzeltmeyi mümkün kılan Türk kaynaklar” arasında gösterilmektedir.³⁹⁸

Arif Bey’in küçük, fakat değerli eserinin içindekiler, başlıca iki kısımdan oluşmaktadır.³⁹⁹ Birinci kısımda; Başlangıç, Mondros Mütârekesi’nden sonra Anadolu, Milli Ayaklanma ve İstanbul Hükümeti, Ayvalık ve Soma Cephesi, Aydın ve Nazilli Cephesi, Salihli Cephesi, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Misak-ı Milli, İstanbul Olayları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Güney Cephesi, İlk Yunan Taarruzları, Kuvayımilliye ve Düzenli Örgütler, Kuvayı Seyyare ve Genç Ordu, I. İnönü başlıkları bulunmaktadır. İkinci kısımda ise Milli Gayretler ve Askeri Faaliyetler ile Ardarda Gelen Zaferler başlıkları bulunmaktadır.

Mustafa Kemal’in bir zamanlar çok yakın arkadaşı olmuş ve sonra İzmir Suikasti’yle ilgili bulunarak idam edilmiş bulunan Mehmet Arif Bey’in “*Anadolu İnkılâbı- Mücahedat-ı Milliye Hatıratı*” başlıklı kitabı hakkında Toktamış Ateş “Kitap “hatırat” başlığını taşımasına karşın, hatıra üslubu içinde kaleme alınmamış. Daha çok bir tarih kitabı niteliğini taşıyor. Ancak pek çok olayı bizzat yaşamış olan birinin kaleminden okumak; kimi zaman çok heyecanlı oluyor.” demektedir. Yine bu eser hakkında “Türk okuru açısından yeni bazı boyutlar getiren, yepyeni ufuklar açan bir kitap değil. Dahası, Misak-ı Millî gibi kimi konularda yanlışlıklar da yapıyor. Fakat kitabın yazarının ilginç kişiliği ve üzücü kaderi ve kitabın olayların sıcaklığı içinde yazılmış olması; kitabı son derece ilginç bir kitap haline sokuyor. Okuyucu ister istemez satır aralarında, bir sene sonraki büyük hesaplaşmanın iz, ya da işaretlerini arıyor.” demektedir.⁴⁰⁰ Ateş, buradaki hesaplaşmadan İzmir Suikasti olaylarını kastetmektedir.

³⁹⁷ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.7.

³⁹⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, 5.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.242-243.

³⁹⁹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk’le Samsun’a...*, Ankara 1987, s.178-200.

⁴⁰⁰ Mehmet Arif Bey, *a.g.e.*, s.5.

“Türk Milli Mücadelesi’nin içinde bulunmuş kahramanlardan biri olarak, yarattıkları, yaptıkları ve yaşadıkları bu mücadelenin hatıra ve tarihini ilk önce yazmak şerefi, Albay Mehmed Arif Bey’indir.” diyen Tevetoğlu sözlerine şöyle devam etmektedir: “Millî Mücadele kahramanlarımızın büyük çoğunluğu sağ iken yazılmış ve çıkarılmış bu küçük kitabın, doğruluk ve gerçekçilik bakımından değeri çok büyüktür. Atatürk’ü son derece seven ve sayan bu kitap yazarının kara bahtlı ve acıklı sonu, Mehmet Arif Bey’in bu eserine daha çok değer vermemizi ve dikkat etmemizi gerektirmektedir. Tam bir doğruluk ve dürüstlikle vakalara sadık kalınarak yazılmış; vaka kahramanlarına cesaretle sunulmuş bu tarihî belge, sahibini ipe götürdüğü iddiasına karşılık, bizce, tarih ve kamu vicdanı huzurunda Mehmet Arif Bey’in uğradığı büyük iftira ve haksızlığı -geç de olsa- meydana çıkaracak, gerçeği ispat edecek bir değer ve mana taşımaktadır.”⁴⁰¹ Tevetoğlu bu sözleriyle, hatıratın Arif Bey’in önemli kişiliğini ispatladığını anlatmaya çalışmaktadır.

Bu hatırat hakkında Eric Jan Züchrer ise şunları söylemektedir: “Millî bağımsızlık savaşına ilişkin kısa tarih kitaplarından biri -Arif’in- özel olarak üzerinde durulmaya değerdir. Aslında dönemin olaylarının çok kısa bir özetlemesinden ibaret olduğu halde, asıl ünü bütün diğerlerine göre çok önce (1924’de) yayınlamış olmasından ve Mustafa Kemal’in yaveri ve yakın arkadaşı olan Miralay Mehmet Arif (Ayıcı Arif olarak da bilinen) tarafından yazılmasından kaynaklanmaktadır. Erken yayın tarihi, devrim tarihinin dışında kalan kişi ve örgütlerin rollerini de içermesi bakımından kitaba değer katmaktadır.”⁴⁰²

Bu kitap pek çok bilimsel makale ve romana kaynaklık etmiştir. Örneğin Halide Edip Adivar, Türk’ün Ateşle İmtihanı adlı anı kitabında bazı bölümlerde Mehmet Arif Bey’in Anadolu İnkılâbı adlı eserinden alıntılar yapmıştır.

⁴⁰¹ Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası*, s.3-4.

⁴⁰² Eric Jan Züchrer, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Çev:Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992, s.13.

16.SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yeni Türkiye'nin kurulmasına kadar geçen süreçte onlarca savaş, olay, gelişme yaşanmıştır. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan kadro içerisinde yer alan Arif Bey, İstiklal Savaşı sürecini Atatürk'le yaşayan isimlerden biridir. Osmanlı Devleti'nin son savaşlarını, İstiklal Savaşı'nın türlü zorluklarla kazanılmasını, İttihat ve Terakki Fırkası'nın son uzantılarını, İzmir Suikasti'nin perde arkasını Arif Bey'in hayatına bakarak görmek mümkündür. Yeni Türk devletinin kuruluşunu ve devrimlerin yapılış sürecini anlamak bakımından da Arif Bey'in hayatı önem taşımaktadır.

Arif Bey, Adana'dan İstanbul Pera hayatına, Suriye çöllerinden Çanakkale siperlerine, İnönü Zaferi'nden meclis kürsüsüne yaşamına önemli gelişmeler sığdırmıştır. Bu gelişmeleri yaşarken Adanalı Arif Efendi, Yarbay Arif, Ayıcı Arif, Miralay Arif, Eskişehir Milletvekili Arif gibi farklı isimlerle anılmıştır. Bu isimlerin pek çok kez başka 'Arif'ler ile karıştırıldığı da görülmektedir. Örneğin; Bolu Askeri Kaymakamı Arif Bey, Kayseri'de Mevkii Kumandanı Arif Bey, Karakeçili Arif Bey, Celaleddin Arif Bey.

Askerlik eğitimini, önemli okullarda tamamlayan Arif Bey, kısa hayatına önemli savaşlar ve görevler sığdırmıştır: Mitralyöz Bölüğü Kumandanı olarak Balkan Harbi'nde, 5. ve 11.Fırka Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Çanakkale Muharebeleri'nde, 3.Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi olarak Kafkasya Harekâtı'nda, 53.Fırka Kumandanı olarak Suriye Harekâtı'nda, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'ya hareket edilmesinde, 11.Fırka Kumandanı olarak Pozantı Kuşatması, Düzce İsyanı'nın bastırılması ve I. - II. İnönü Muharebeleri'nde, 3. Grup Kumandanı olarak Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri'nde, Başkumandanlık Kalemî sıfatıyla Sakarya Savaşı'nda görev almıştır. Askerlik hayatı incelendiğinde çok önemli bir komutan olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle İstiklal Savaşı'ndaki hizmetleriyle önemli başarılarla imza atmıştır.

Kişilik özellikleri hakkında pek çok kaynak incelendiğinde ‘sevimli, ciddi, azametli, bilgili, cesur, resmi ödevlerinde çalışkan’ bir insan olarak nitelendirildiği görülmektedir. Savaş yıllarında otomobili olan pek az kumandandan biridir. Beslediği ayısıyla İstiklal Savaşı’nın renkli simalarından biri olmuştur. Ayrıca fiziksel olarak Atatürk’e benzetilmektedir.

Askerlik vazifesinin ardından Eskişehir milletvekili seçilmiş ve TBMM’de çalışmalarına devam etmiştir. TBMM’nin II. Dönem milletvekillerinden olan Arif Bey, hem Cumhuriyet Halk Fırkası, hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sıralarında pek çok konuşma yapmış, tekliflerde bulunmuştur. Arif Bey’in mecliste yaptığı konuşmalar, teklifler ve etkinlikler incelendiğinde önemli bir siyaset adamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Sadece sorumlu olduğu Eskişehir’le değil, bütün ülkenin problemleriyle yakından ilgilenmiştir. Muhalif milletvekili olmadığı zamanlarda bile karşıt fikirlerini çekinmeden dile getirmiş ve eleştirilerde bulunmuştur. Ekonomiden savunmaya, ulaşımdan sosyal hayata kadar pek çok konuda çarpıcı fikirler ortaya koymuştur. II. TBMM’nin aktif siyasetçilerinden biri olmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın saflarında siyasete devam eden Arif Bey, İzmir Suikasti’nde yargılanmış, suçlu bulunmuş ve idam edilmiştir. Mustafa Kemal ile yıllarca sürdürdüğü dostluk, suikast meselesiyle yan yana getirildiğinde Arif Bey’in hayatı çok daha ilginç bir özellik kazanmaktadır.

Arif Bey, yakın tarihimizin önemli olan isimlerindedir ancak idamına sebep olan suçu yüzünden unutulmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Bu nedenle Arif Bey hakkında tarihsel veri ve belgeler kısıtlı bilgiler sunmaktadır. Ancak buna rağmen Arif Bey’i çalışmak hem dönemi incelemek hem de önemli bir ismi araştırmak bakımından heyecan uyandırmıştır.

17.FOTOĞRAFLAR

Arif Bey okul arkadaşları ile Berlin'de⁴⁰³.

Arif Bey Berlin-Almanya'da⁴⁰⁴

⁴⁰³ Tevetoğlu, Fethi, *a.g.e.*, s.180.

⁴⁰⁴ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178.

Arif Bey'in yaptırdığı anıtın önünde Mustafa Kemal Paşa⁴⁰⁵

I.İnönü Muharebesi, Arif Bey cephe teftişine gelen Mustafa Kemal Paşa ile⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Turgut Gürer, *a.g.e.*, s.68.

⁴⁰⁶ Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s.199.

Arif Bey silah arkadaşları ile birlikte⁴⁰⁷

Arif Bey cephe teftişine gelen Mustafa Kemal Paşa ile⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Abdullah Özkan, *a.g.e.*, s.606.

⁴⁰⁸ Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s.183.

Arif Bey askeri üniforması ile⁴⁰⁹

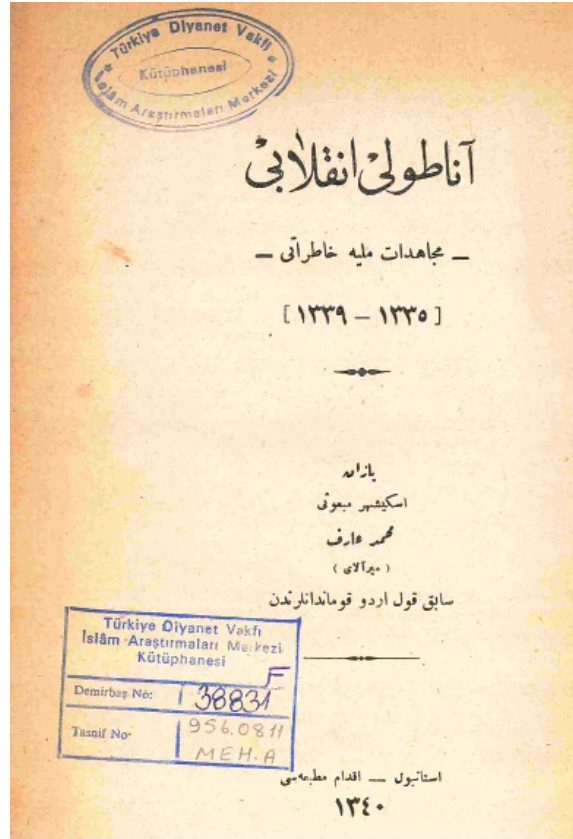
Arif Bey Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarıyla beraber⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Abdullah Özkan, *a.g.e.*, s.606.

⁴¹⁰ Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s.186.

Arif Bey askeri üniforması ile⁴¹¹

Arif Bey'in Anadolu İnkılâbı adlı hatıratının kapağı⁴¹²

⁴¹¹ Komisyon, *a.g.e.*, s.151

⁴¹² Eserin orijinal basımı İSAM Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Kapakta şu bilgiler yer almaktadır: Anadolu İnkılabı Mücedat-ı Milliye Hatıratı, 1335-1339, Yazan: Eskişehir Mebusu Mehmet Arif (Miralay) Sabık Kolordu Kumandanlarından, İstanbul İktidam Matbaası, 1340.

Arif Bey İstiklal Mahkemesi'ne yargılanmak üzere götürülürken (ortada beyaz fotr şapkalı)⁴¹³

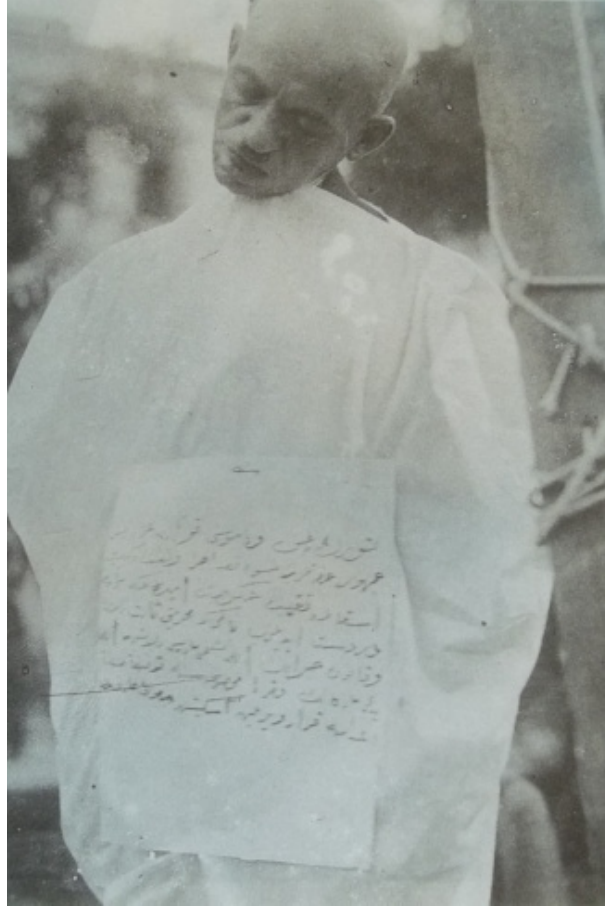
Arif Bey İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıyor. (Soldan ikinci sırada)⁴¹⁴

⁴¹³ Sümer Kılıç, *a.g.e.*, 308.

⁴¹⁴ Azmi Nihat Erman, *a.g.e.*, 160.

Arif Bey milletvekili seçildikten sonra⁴¹⁵

Arif Bey'in idam edildikten sonraki görüntüsü⁴¹⁶

⁴¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Temmuz 1926, s.1.

⁴¹⁶ Sümer Kılıç, *a.g.e.*, s.315.

Kendi Ağzından Mehmet Arif Bey'in Biyografisi

Miralay Mehmet Arif, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zât İşleri Müdürlüğü'ndeki 508/67 sayılı sicil dosyasına konulmuş kendi el yazması hâl tercümesinde aynen şu bilgileri vermektedir:

Türkiye Büyük Milleti Meclisi İkinci Devre

İsmi: Mehmet Arif

Pederinin ismi: Yusuf Ziya

Tarih: 1298

Mesleği: Asker

“Mazbata-i intihâbiye târihi : 16 Temmuz 1923;

Mazbatasının Meclis hey'et-i umûmiyesince târih-i tasdiki : 12 Ağustos 1923;

Meclis'e târih-i iltihâkı : 11 Ağustos 1923;

İntihaldan evvel son me'muriyeti : 3. Kolordu Kumandanı.

1899 senesi Mekteb-i Harbiye'ye duhûl.

1901 Erkân ı Harbiye sınıfına nakil (mümtaz olarak), 1320 (1904)'de Yüzbaşı , 1325 1909'dan 1912 senesine kadar Alman Ordusu'nda staj , Balkan Harbi'ne (Numune Mitralyoz Bölüğü Kumandanı olarak) 7. Fırka, 2. Fırka ve Müretteb Fırka emrinde iştirak.

Maltepe Piyâde Endaht Mektebi makineli tüfenk muallimi ve daha sonra Erdaht Mektebi Müdür Muavini olarak îfâ-yı vazife. Harb-ı Umumî başlangıcında Çanakkale muharebelerine iştirak (5. ve daha sonra 11. Fırka Erkân-ı Harbiye Reisi olarak).

Çanakkale Harbi'nden sonra 3. Kolordu Erkân-ı Harbiye Birinci Şube Müdürü ve daha sonra aynı Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi olarak Kafkas harekâtına iştirak.

1917 senesi 20. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi olarak ve daha sonra 53. Fırka Kumandanı olarak Suriye harekât ve muhârebâtına iştirak.

Mütârekeyi müteakib 1919 senesi Mayıs ortasında Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle birlikte (Erkân-ı Harbiye Reis-i sânisî olarak) Anadolu'ya hareket.

1920 senesi Nisan ihtidasında 11. Fırka Kumandanlığı'na tayin.

Bu Fırka kıt'aları ile Pozantı Kuşatması'na, Düzce İsyanı'nın teskinine, Birinci ve II. İnönü muharebelerine iştirak, 1921 senesi Temmuz'unda 3. Grup Kumandanı olarak Kütahya ve Eskişehir muharebelerine iştirak.

Sakarya Harbi esnasında Başkumandanlık Kalemî Erkân-ı Harbiyesi'nde îfâyı vazife.

1922 senesi ihtidasında 3. Kolordu Kumandanlığı'na tayin.

Ordu Kumandanı (İsmet Paşa) ile geçinememem neticesinde Umumi Taarruz'dan biraz evvel, 2 Temmuz 1922'de, Kolordu'dan ayrılarak Müdâfaa-i Millîye emrine geldim ve daha sonra Eskişehir'den milletvekili intihab olunarak Meclis-i Millî'ye dâhil oldum.”⁴¹⁸

⁴¹⁸ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a...*, Ankara 1987, s.178-200.

ASKERLİK SAFAHAT BELGESİ

Sicil No : 1317-17
Adı : Mehmet Arif
Baba Adı : Yusuf Ziya
Memleketi : Adana
Doğum Tarihi : 1298
Rütbesi : Kurmay Albay
Sınıfı : Piyade
Duhulü : 01 Mart 1315, Harp Okuluna
Nasbı : 10 Ocak 1337, Albaylığa
Son Görevi : Eskişehir Mebusu
Vefat Tarihi : 13 Temmuz 1926

Askerlik Hizmeti

[27 Kanun-ı Evvel 1317 Teğmen] 27 Kanun-ı Evvel 1317 tarihinde Harp Okulu'ndan teğmen olarak mezun olmuş ardından namzet sınıfına ayrılarak Harp Akademisi'ne girmiştir

[29 Kanun-ı Evvel 1320 Yüzbaşı] 29 Kanun-ı Evvel 1320 tarihinde Harp Akademisi'nden yüzbaşı olarak mezun olmuş ve ilk görev yeri olarak 2. Ordu'ya verilmiştir. 29 Kanun-ı Sani 1321 tarihinde 5. Ordu, 35. Alay, 4. Tabur, 2. Bölük Kumandanlığı'na atanmıştır. 14 Haziran 1325'te Almanya'ya tahsile giderek 2 yıl Alman Ordusu'nda staj yapmıştır. 02 Teşrin-i Evvel 1327 tarihinde ülkeye dönerek Endaht Mektebi Mitralyöz Mevki Kumandanlığı'na, 29 Mart 1328 tarihinde 3. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne atanmıştır. 11 Kanun-ı Sani 1329 tarihinden itibaren kıdemli yüzbaşılığa terfi etmiştir. 15 Mayıs 1330 tarihinde Dersaadet Piyade Endaht Mektebi Kumandan Muavinliği'ne atanmıştır. 21 Temmuz 1330 seferberliğinde Çanakkale'de bulunan 5.Fırka Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilmiştir. 19 Ağustos 1331 tarihinde seferdeki hizmetlerinden dolayı Gümüş Liyakat madalyası ile taltif edilmiştir.

[01 Eylül 1331 Binbaşı] 01 Eylül 1331 tarihinden itibaren binbaşılığa terfi etmiştir. 08 Teşrin-i Sani 1331 tarihinde 11. Fırka Erkan-ı Harbiyesi'ne nakledilmiştir. 17 Teşrin-i Sani 1331 tarihinde bir sene sefer kıdem zammı verilmiş ve 13 Kanun-ı Evvel 1331 tarihinde Alman 2.Sınıf Demir Salıp Nişanı ile, 15 Şubat 1332'de bir sene sefer kıdem zammı ile taltif edilmiştir. 28 Mart 1332 tarihinde 3. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilerek, 18 Mayıs 1332'de muharebedeki başarısından dolayı Gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edilmiştir. 30 Haziran 1333'de 20. Kolordu Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilmiştir. 25 Şubat 1334 tarihinden itibaren bir sene 6 ay sefer kıdem zammı ile taltif edilmiştir.

[01 Mart 1334 Yarbay] 01 Mart 1334 tarihinden itibaren yarbaylığa terfi etmiştir. 11 Teşrin-i Evvel 1334 tarihinde iki ay müddetle Dersaadet'e gelen mumaileyh sıhhiye dairesinin kararıyla hastalığını tedavi ettirmek üzere 6 hafta müddetle Budapeşte'ye gönderilmiştir. 15 Ağustos 1334 tarihinde Almanya İmparatoru tarafından ikinci rütbeden Demir Salıp Nişanı ile taltif edilmiştir. 05 Nisan 1335 tarihinde Piyade Endaht Mekteb-i Müdüriyeti'ne tayin edilmiştir. 03 Mayıs 1335 tarihli evraktan 9. Ordu Müfettişi Erkan-ı Harbiyesi'nde görevlendirildiği anlaşılmıştır. 11. Fırka Kumandanlığında iken İnönü ve Kütahya havalisindeki muharebatda fevkalade gayret ve fedakârlığı dolayısıyla 10 Kanun-ı Sani 1337 tarihinde albaylığa terfi etmiştir. 04 Mayıs 1337 tarihli kararname ile 3.Grup Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Başkumandan Paşa Hazretlerinin 14 Ağustos 1337 tarihli emriyle Başkumandanlık kalemine tayin edilmiştir. Başkumandanlık kaleminin lağvı üzerine Başkumandan Paşa Hazretlerinin 16 Eylül 1337 tarihli emriyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı olarak Başkumandanlık refakat memurluğuna alınmıştır.

⁴¹⁹ Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, a.g.b.

14 Ocak 1338 tarihinde Başkumandan Paşa Hazretlerinin emriyle 3. Kolordu Komutanlığına tayin edilmiştir. 29 Haziran 1338 tarihinde Kumandanlık vazifesine son verilerek Ankara'ya celb edilmiş ve hakkında takibat-ı kanuniye icra edilmesi Başkumandanlıkça bildirilmiştir.

[10 Kanun-ı Sani 1337 Albay] 10 Kanun-ı Sani 1337 tarihinde Albaylığa terfi etmiştir. 29 Haziran 1338'de Kolordudaki görevine son verilmiştir.

Kolordudaki görevinden sonra Müdafaa-i Milliye emrine gelerek Büyük Millet Meclisi'nde Eskişehir Mebusu olarak bulunmuştur.

Katıldığı Muharebeler

Balkan Harbi (Mitralyöz Bölüğü Kumandanı olarak)
Çanakkale Muharebeleri (5. ve 11. Fırka Erkan-ı Harbiye reisi olarak)
Kafkasya Harekâtı (3. Kolordu Erkan-ı Harbiye reisi olarak)
Suriye Harekâtı (53. fırka kumandanı olarak)
1335 senesi Mayıs ortalarında Gazi Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'ya hareket (Erkan-ı Harbiye Reisi olarak)
Pozantı Muhasarası
Düzce İsyanının Bastırılması
Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri
Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri (3. Grup kumandanı olarak)
Sakarya Savaşı (Başkumandanlık Kalemi Erkan-ı Harbiyesi'nde görevli)

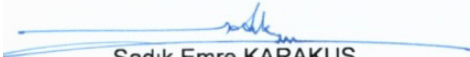
Aldığı Madalyalar

Gümüş Liyakat Madalyası
2. Rütbeden Demir Salıp Nişanı

Diğer Bilgileri

Almanca, Fransızca ve az derece Sırpça bilmektedir. Hiç evlenmemiş olup Rüveyde ve (Müteveffa Mülazım-ı Evvel) Halit adında iki kardeşi bulunmaktadır.

Bu Askerlik Safahat Belgesi Albay Mehmet Arif (AYICI) [1317-17]'e ait "**Subay Şahsi Dosyası**" kayıtlarına göre düzenlenmiştir. **26 Mart 2013**

Sadık Emre KARAKUŞ
Sivil Memur
Belge Araştırma Uzmanı

Musa TÜRKER
Sivil Memur
Belge Araştırma Uzmanı

O N A Y

26 Mart 2013

Mehmet YURDAKUL
Personel Albay
Arşiv Müdürü

و باید صرف جمعی مرقه کوند میور . اورده کی
ایلائی نصیب انجده برابر جراتقا . بروصفه کرمانه
اینبور . امریکا مانده ای صفده کتوز تیلد ایینه
برقد بوقد .
استخباره علمیه :
مطابق کمال یکتا و رؤف لاک صفده بروصفه تریب
اولدنی خذالدم متبقد بوشی .
عاصرا ۲۵/۸/۵
۲۵/۸/۵

⁴²⁰ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, K299G4B4001.

Mustafa Kemal Paşa'ya Düzenlenecek Olan Suikasti İhbar Ettiği Telgraf

Vilayat-ı Şarkiye Cemiyeti murahhas göndermiyor. Oradaki icraatı tasvib etmekle beraber cüretkar bir vaziyete girişmeyi arzu etmiyor. Amerika mandası hakkında henüz tebellür (belirginleşmiş) etmiş bir fikir yoktur.

İstihbaratı hususiye :

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında bir suikast tertip olunduğunu haber aldım. Müteyakkız bulunması.

Arif

5/ 8 / 1335

19. BİBLİYOGRAFYA

Arşiv belgeleri

- 1- ATASE Arşivi, ATAZB Koleksiyonu
- 2- ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu
- 3- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- 4- Milli Savunma Bakanlığı Arşivi
- 5- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
- 6- TBMM Arşivi

Gazete, dergi ve tutanaklar

- 7- Akandere, Osman, “1923 Yılı Ortalarında Uluslar arası Kızılhaç Komitesi Heyetinin Anadolu’daki Yunan Esir Garnizonlarını Teftişi ve Yayınladıkları Rapor”, ATA DERGİSİ, Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı:10, Konya 2002.
- 8- Altan, Çetin, “Siyasal tarihimizin buzlu camları ve Sandras Dağları”, Milliyet, 26 Mayıs 2004.
- 9- Altay, Fahrettin, “Milli Mücadele Hatıralarım”, Hayat Dergisi, Sayı: 14, 3 Nisan 1959.
- 10- Arar, İsmail, “Atatürk’le Beraber Samsun’a Çıkanlar”, Cumhuriyet, 46.yıl, sayı: 16094, 19 Mayıs İlavesi, Pazartesi, İstanbul, 19 Mayıs 1969.
- 11- Ateş, Toktamış, “İzmir suikastı”, Bugün gazetesi, 12 Haziran 2010.
- 12- Ateş, Toktamış, “Nasıl Bir Atatürk?”, Bugün, 15 Kasım 2008.
- 13- Bardakçı, Murat, “Atatürk’le Samsun’a Çıkan Heyet”, Hürriyet, 19 Mayıs 2005.
- 14- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Temmuz 1926.

- 15- Çağlar, Günay, *Hüsrev Bey'in Heyet-i Nasihası*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, Ankara 1990.
- 16- Dervişoğlu, Fatih M., “*Bir Sivas Kongresi Bibliyografyası Denemesi*”, ATAM Dergisi, Sayı 62, Cilt XXI, Temmuz 2005.
- 17- Dündar, Can, “*Peki Bandırma'nın öbür yolcularına ne oldu?*”, Milliyet, 22 Mayıs 2004.
- 18- Gök, Hayrullah ve Uyar, Mesut, “*Yeni Bulunan Belgeler Işığında Atatürk'ün Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı*”, Toplumsal Tarih Dergisi, Haziran 2000.
- 19- Mert, Timuçin, “*Atatürk'ün Dublörü Nasıl Öldürüldü?*”, Bugün, 15 Kasım 2008.
- 20- Özçelik, Ayfer, “*Gediz Taarruzu*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 21., cilt 7, Ankara, Temmuz 1991.
- 21- TBMM Tutanak Dergisi, 2. Dönem.
- 22- TBMM Tutanak Dergisi, Kapalı Oturumlar(Gizli Celseler), 2. Dönem.
- 23- Tevetoğlu, Fethi, *Hayat Tarih Mecmuası*, Mücâhedât-ı Milliye Hatıratı adlı İlave, Yıl: 8, Cilt: 1, Sayı: 4, 1 Mayıs 1972, İstanbul.

Kitaplar

- 24- Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Cilt II, Yenigün, İstanbul 1998.
- 25- Akıncı, İbrahim Ethem, *Demirci Akınları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- 26- Akbıyık, Yaşar, “*İzmir Suikasti*”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt II., ATAM, Ankara 2004.
- 27- Ali, Kılıç, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- 28- Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- 29- Armstrong, H.C., *Bozkurt*, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Arba Yayınları, İstanbul 1996.
- 30- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961.
- 31- Armağan, Mustafa, *Paşaların Hesaplaşması*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- 32- Ataksor, Halis, *Çanakkale Raporu*, 3.baskı, Timaş, İstanbul 2008.

- 33- Atatürk, Mustafa Kemal, *Bütün Eserleri*, Cilt 2, 2.baskı, Gen.Yay.Yön: Fikret Ulusoydan, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- 34- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Bordo-Siyah, İstanbul 2010.
- 35- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2012.
- 36- Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 3.Kitap, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974.
- 37- Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.
- 38- Aykut, Fahri, *İstiklal Savaşı'nda Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri*, Yay.Haz: Ahmet Tetik, Melike Ceyhan, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- 39- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, 26.özel basım, İstanbul 2011.
- 40- Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.
- 41- Bayrak, Orhan, *Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004.
- 42- Beyoğlu, Süleyman, *İki Devir Bir İnsan*, Ahmet Faik Günday ve Hatıraları, Bengi Yayınları, İstanbul 2001.
- 43- Borak, Sadi, *Atatürk'ün Armstrong'a Cevabı "Bozkurt" Kitabındaki Yanlıklar ve Çarpıtılmalar*, 5.basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
- 44- Brock, Ray, *Hayalet Süvari*, Çeviren: Haluk Gurulkan, Birharf Yayınları, İstanbul 2004.
- 45- Cebesoy, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- 46- Çalışlar, İzzettin, *Gediz, Kütahya ve II.İnönü Muharebelerinde 61.Tümen*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.
- 47- Çalışlar, İzzettin, *10 Yıllık Savaş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- 48- Çiloğlu, Fahrettin, *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü*, 2.baskı, Livane, İstanbul 2004.
- 49- Çolak, Arif, *Milli Mücadele Esnasında Kuvayı Seyyare Kumandanlığına Ait Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul 1996.
- 50- Dirik, Orhan, *Babam General Kazım Dirik ve Ben*, YKY, İstanbul 1998.
- 51- Ener, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- 52- Engin, Vahdettin, *Hesaplaşma*, 2.baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.
- 53- Erman, Azmi Nihat, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, Temel Yayınları, İstanbul 1971.

- 54- Ergin, Osman, *Muallim M.Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2005.
- 55- Gerede, Hüsrev, *Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*, Haz: Sami Önal, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2002.
- 56- Goloğlu, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri*, Başnur Matbaası, Ankara 1972.
- 57- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- 58- Göyünç, Nejat, *Atatürk ve Milli Mücadele*, 2.baskı, Damla Matbaacılık, Konya 1987.
- 59- Gündüz, Asım, *Hatıralarım*, Hazırlayan: İhsan Ilgar, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1973.
- 60- Gürler, Hamdi, *Paşaların Gözüyle Milli Mücadele*, Vadi Yayınları, Ankara 2007.
- 61- Günaydın, Ahmet Necip, *Milli Mücadelede 108 Gün Sivas*, Sivas Valiliği, Sivas 2009.
- 62- Gürer, Ömer Fethi, *Niğde Kapadokya Başkenti*, Maya Yayınları, İstanbul 2009.
- 63- Gürer, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, 4.baskı, Gürer Yayıncılık, İstanbul 2007.
- 64- Hatemi, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2.cilt, YKY, İstanbul 2002.
- 65- Hiçyılmaz, Ergun, *Başverenler Başkaldıranlar*, Altın Kitaplar, İstanbul 2003.
- 66- İnan, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler*, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- 67- İnanoğlu, Türker, *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası*, Cilt II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.
- 68- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, 1.kitap, Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- 69- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- 70- Kandemir, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*, 4.baskı, Ekicigil Matbaası, İstanbul 1955.
- 71- Kılıç, Sümer, *İstiklal Mahkemeleri Adil Miydi? İzmir Suikastı*, Emre Yayınları, İstanbul 1994.
- 72- Kinross, Lord, *Atatürk*, Çeviren: Necdet Sencer, Altın Kitaplar, 22.baskı, İstanbul 2010.
- 73- Koç, Mehmet Öncel, *Milli Mücadele'de Niğde*, Niğde Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde 2009.
- 74- Kocahanoğlu, Osman Selim, *Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının Perde Arkası*, Temel Yayınları, İstanbul 2003.

- 75- Kutay, Cemal, *Çerkez Ethem Tamamlanmış Dosya*, Özgür Yayınları, 5.basım, İstanbul 2004.
- 76- Kutay, Cemal, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, 2.baskı, Alioğlu Yayınları, İstanbul.
- 77- Komisyon, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutaların Biyografileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1972.
- 78- Köprülü, Ali Kadri, *Anadolu'da Hayat ve Hatıratım*, Anadolu'da İstiklal Mücadelesi, Yay.Haz.: Hamit Pehlivanlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- 79- Köstüklü, Nuri, *"Batı Cephesi"*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt 1, ATAM, Ankara 2004.
- 80- Kurtcephe, İsrail ve Balcıoğlu, Mustafa, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1992.
- 81- Küçük, Yalçın, *Sırlar*, 2.basım, İthaki Yayınları, İstanbul 2005.
- 82- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, 5.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- 83- Mango, Andrew, *Atatürk*, Yay.Haz.:Erkan Kayılı, Sabah Kitapları, İstanbul 2000.
- 84- Menç, Hüseyin, *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, 3.baskı, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2007.
- 85- Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılabı*, Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul 1987.
- 86- Mumcu, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, 8.basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994.
- 87- Mütercimler, Erol, *Fikrimizin Rehberi*, 8.baskı, Alfa, İstanbul 2010.
- 88- Mütercimler, Erol, *Aynadaki Tarih*, 2.baskı, Alfa, İstanbul 2010.
- 89- Oral, Haluk, *Arıburnu 1915*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- 90- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II.Dönem 1923-1927, 3.Cilt, TBMM Vakfı Yayınları.
- 91- Özalp, Kazım, *Milli Mücadele 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971.
- 92- Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2012.
- 93- Özkan, Abdullah, *A'dan Z'ye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi*, Cilt 2, ABC Yayınları, İstanbul 2005.
- 94- Özkaya, Yücel ve diğerleri, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, ATAM, Ankara 2003.
- 95- Sabis, Ali İhsan, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, 5.Cilt, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

- 96- Sarıkoyuncu, Ali ve diğeri, *Milli Mücadelede Eskişehir*, Osmangazi Üniversitesi Araştırma Fonu Başkanlığı, Eskişehir 2002.
- 97- Sarısakal, Baki, *Belge ve Tanıklarla Samsun'dan Ankara'ya*, I.Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Samsun 2008.
- 98- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- 99- Sönmez, Pakize, *Atatürk'e İzmir Suikastı'nın İç Yüzü*, Detay Yayıncılık, İstanbul 1994.
- 100- R.Sonyel, Salahi, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. Cilt, Ankara 2008.
- 101- Sürmeli, Serpil, *Yüzbaşı Mustafa Nazım (Evren) Bey'in Hatıralarında II. İnönü Savaşı ve 5. Kafkas Tümeni ile Dört Gün*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, S 47, Bahar 2011.
- 102- Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara 1971.
- 103- Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- 104- Türkmen, Zekeriya, *Mütarekeden Milli Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa*, Bengi Yayınları, İstanbul 2003.
- 105- Volkan, Vamık ve İtzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998.
- 106- Yeşil, Ahmet, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.
- 107- Zücher, Eric Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Çev:Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1992.
- 108- Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987.

Röportaj

- 109- Timuçin Mert ile röportaj, 29.06.2012, Yeniçağ Gazetesi, İstanbul.

İnternet siteleri

- 110- [http://www.samsunkulturturizm.gov.tr/belge/1-34331/ataturkle-Samsun 'a-cikanlar.html](http://www.samsunkulturturizm.gov.tr/belge/1-34331/ataturkle-Samsun'a-cikanlar.html), 11.03.2013, sa. 11:45.
- 111- <http://www.havza.gov.tr/GenelSayfaOku.asp?PageId=69>, 16.08.2012, sa. 08:30.
- 112- <http://gundem.bugun.com.tr/ataturk-un-dubloru-nasil-olduruldu-46040-haberi.aspx>., 6.10.2012, sa.09:00.
- 113- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, TDK Web Sitesi, Büyük Türkçe Sözlük, 02.09.2012, sa. 15:00.
- 114- http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html , 21.05.2013, sa. 18.30.
- 115- <http://www.mudurnu.bel.tr/index.php/anasayfa/yazarlar/59-gueray-oenal/154-milli-muecadele-nin-mudurnu-sunda-uec-esir-ve-ilk-otomobil.html>,04.06.2013, sa.09:24.

20.ÖZGEÇMİŞ

ÖMER FATİH KARAOT

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 20.10.1984

Doğum Yeri: Kadıköy

Eğitim

Lise: 1998-2001 Mehmet Beyazıt Lisesi

Lisans: 2002-2006 İstanbul Üniversitesi/Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi/Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

Yüksek Lisans: 2011-2013 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar

2005-2010 Bahçeşehir Uğur Eğitim Kurumları

2010-... Çevre Koleji